

1256

LANTALAISKUVA

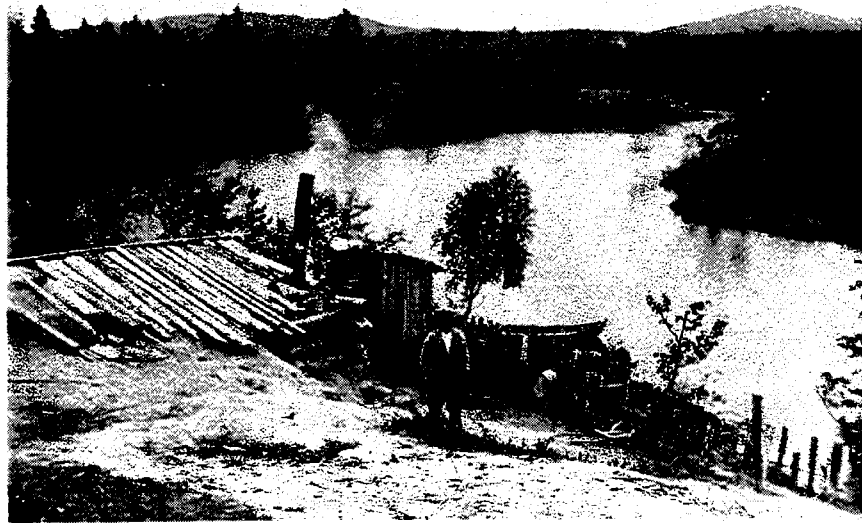
**Suomalaisen kulttuurin kuva 1900-luvun alkupuolen
kansatieteilijöiden Lappi-kirjoissa**

**Etnologian pro gradu –tutkielma
Jyväskylän yliopiston etnologian
laitoksessa
Syksyllä 1998**

Hanna Kyläniemi

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Etnologian laitos
Tekijä Hanna Kyläniemi	
Työn nimi LANTALAISKUVA - Suomalaisen kulttuurin kuva 1900-luvun alkupuolen kansatieteilijöiden Lappi-kirjoissa	
Oppiaine Etnologia	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Syksyllä 1998	Sivumäärä 120 s. ja 3 liitettä
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimuksessa tarkastellaan tutkija-lukijan lukukokemuksen kautta sitä, millainen suomalaisen kulttuurin kuva 1900-luvun alkupuolen suomalaisten kansatieteilijöiden kirjoittamista kolmestatoista Lappia käsittelevästä kirjasta muodostuu. Tutkimuksen näkökulma on kirjojen sisällä; käsiteltävien kirjojen tietoja ei verrata todellisuuteen, vaan tarkastellaan sitä, mitä kirjoissa sanotaan suomalaisesta kulttuurista, ja miten. Kulttuurin kuvan tutkimus on kansatieteen oppialan rajojen tarkastelua, koska käsiteltävät kirjat nähdään kiinnostavana tutkimuskohteena siksi, että ne ovat marginaalisia teoksia: ne ovat osittain etnografisia ja osittain kaunokirjallisia.</p> <p>Tutkimus perustuu käsiteltävien Lappi-kirjojen kokonaisvaltaiseen (tekstit, kuvitukset, ulkoasut ja oleelliset taustatiedot) analyysiin. Kirjat diskursiivisina tuotteina muodostavat sen merkitysmaailman, jota tarkastellaan. Diskurssit ovat tutkimuksen työvälineitä, joiden avulla kulttuurin kuva paljastetaan. Käsiteltävät kirjat analysoidaan Lapin alueiden mukaisesti ryhmiteltyinä, jolloin muodostuu ensin viiden alueen suomalaisen kulttuurin kuvat. Niistä luetaan esiin käsiteltävien kirjojen kuusi yhteistä hallitsevaa diskurssia luonnosta, suomalaisuudesta, ihmisluonteista, kansatieteellisistä peruspiirteistä, historiallisista tapahtumista ja ajasta. Näistä diskursseista paljastuu lopullinen suomalaisen kulttuurin kuva.</p> <p>Paljastunut suomalaisen kulttuurin kuva on alueittainen, osittain ristiriitainen, värikäs, moniulotteinen, hieman humoristinen, maskuliininen ja aikuisten suomalaisten elämään keskittyvä. Se kertoo menneisyydestä ja kuvaushetkestä sekä yksittäisistä tapahtumista ja syklisestä kansanelämästä. Kuva on perustaltaan suomalainen, jossa nähdään perinteisiä kansatieteellisiä suomalaisen kulttuurin piirteitä, mutta samalla se tunnustetaan ristiriitaiseksi kuvaksi sekoittuneesta ja omalaatuisesta pohjoisesta kulttuurista. Sitä voidaan kutsua erityiseksi <i>lantalaiskuvaksi</i>, joka on näkemys Lapin suomalaisesta kulttuurista sekä suomalaisena että ei-suomalaisena elämänmuotona. Lantalaiskuva ilmentää kansatieteilijöiden näkemysristiriitaa oikean suomalaisen talonpoikaiskulttuurin ja toisiin kulttuureihin sulautuneen, dynaamisen ja maailman menossa mukana olevan kulttuurin välillä. Se ilmentää sekä 1900-luvun alun kansatieteen paradigman mukaista että siitä eroavaa näkemystä. Lantalaiskuvan muodostavat kirjat ovatkin kansatieteen kannalta kiinnostavia kokonaisvaltaisen kulttuurin kuvauksia.</p>	
Asiasanat Kansatieteilijät, Lappi-kirjat, Lapin-kirjallisuus, literary anthropology, diskurssit, suomalaisen kulttuurin kuva, lantalainen	
Säilytyspaikka Etnologian laitos	
Muita tietoja	

Jauhiaisen asunnon ympäristö oli siisti, roskat karkoitettu kauas ja törkykasat poistettu (Pä-31 PKU, 48-49 sivujen välissä).

SISÄLLYS

- 1 LANTALAISKUVAN ETSINTÄÄN 3**
 - Valitut kirjat 7
 - Minä kuvan etsijänä 11

- 2 KANSATIETEILIJÖIDEN LAPPI-KIRJOISTA 14**
 - Kulttuurintutkimus ja kaunokirjallisuus 14
 - Mitä ovat Lappi-kirjat? 18
 - Neljä kansatieteilijää 21
 - Marginaalinen asema 25

- 3 KULTTUURIN KUVAN MUODOSTUMINEN 28**
 - Teksti ja diskurssit 29
 - Kulttuurin kuva 32
 - Kirjojen kuvituksesta 34

- 4 SUOMALAINEN KULTTUURI KIRJOJEN LAPISSA 43**
 - Kirjojen Lappi 44
 - Retkeilyllä Peräpohjassa ja Länsi-Lapissa 48
 - Seitsemän kirjaa* 48
 - Siellä missä naiset polttavat piippua* 52
 - Taka-Lappia ja Sompion korpien vanhaa elämää 64
 - Kirjava kokoelma* 64
 - Päivä- ja yöpuolen Lappi* 68
 - Kolttain mailta ja Suomen Petsamosta 73
 - Matkakuvauksia* 73
 - Suomalaisia sydänmaan piiloissa* 75
 - Suomalaisvuonoilla Ruijassa ja suomalaismetsissä Pohjois-Ruotsissa 81
 - Paulaharjun kirjojen valta-asema* 81
 - Sisukkaita sopeutuvaisia suomalaisia* 83

5 LÖYTYNYT LANTALAISKUVA 91

Lapin alueiden kuvat 91

Monisärmäinen lantalaiskuva 95

Kuvan merkitys 103

Kansatieteellinen näkökulma 103

Kehystetty kuva 108

LÄHTEET 113

LIITTEET

1 LANTALAIKUVAN ETSINTÄÄN

Selkeä kuva täydentyy muiden aistien avulla: lukijan nenässä tuntuu maalaispirtin tai pihkaisten sarkahousujen haju (Halén 1993, 293).

Tuonkin maan ääriin Paulaharju on ohjannut kulkunsa. Hänen teoksensa *Ruijan suomalaisia* (1928) antaa Ruijasta erinomaisen mielenkiintoisen, romanttisen kuvan (Haavio 1933, 33).

Kirjat saavat lukijan kuvittelemaan lukemiaan asioita visuaalisesti ja muodostamaan kokonaisvaltaisia mielikuvia. Tämän tutkimuksen tarkoituksena onkin minun, tutkija-lukijan, lukukokemuksen kautta tarkastella sitä, millainen suomalaisen kulttuurin kuva 1900-luvun alkupuolen kansatieteilijöiden kirjoittamista Lappi-kirjoista muodostuu? Mitä suomalaisesta kulttuurista kirjoissa sanotaan, ja miten? Mitkä ovat sen kiinnostavimmat ja merkittävimmät piirteet?

Näkökulma suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimuksessa ei ole maailmassa valittujen Lappi-kirjojen ulkopuolella, vaan se on kirjojen sisällä. En vertaa kirjojen tietoja todellisuuteen, vaan tarkoitukseni on tutkia sitä, mitä kirjat sisältävät, ja asettaa nämä sisällöt ja lukuprosessi analyysinalaisiksi. Tutkin kulttuurin kuvaa kyseenalaistamatta valittuja kirjoja. En myöskään vertaile kirjoja keskenään, vaan tarkastelen kirjojen kulttuurin kuvaan yhtenä kokonaisuutena. En pyri arvostelemaan kirjoja ja niiden tekijöitä, enkä myöskään esitä kirjojen pohjalta kirjailijan koko tuotantoa koskevia väitteitä. Kirjailijat ja heidän biografiansa eivät kuulu tutkimuksen varsinaisiin mielenkiinnon kohteisiin.

Tutkimus perustuu valittujen Lappi-kirjojen kokonaisvaltaiseen analyysiin. Kirjat kokonaisuudessaan (tekstit, kuvitukset, ulkoasut ja oleelliset taustatiedot) ovat tutkimuksen haastateltavia, joiden kanssa kommunikoin. Näin tutkimus liittyy kirjallisuusantropologiaan ('literary anthropology'), sillä siinä, toisin kuin kirjallisuudentutkimuksessa, myös kirjojen ulkoinen olemus on analyysissä merkityksellistä (ks. Enninger 1988, 208). Metodisesti suomalaisen kulttuurin kuva muodostuu kirjoista esiin luettujen hallitsevien diskurssien kautta - kuva paljastetaan näiden diskurssien avulla.

Tutkimuskohteena on valittujen Lappi-kirjojen suomalainen kulttuuri. Yleensä Lappi-kirjoista huomioidaan kaikki kuvatut asiat kokonaisuutena tai ainoastaan saamelainen kulttuuri. Tämän tarkastelunäkökulman valinta liittyy Suomen Lapin tämän hetkiseen tilanteeseen, jossa kahden kulttuurin välillä väitellään oikeuksista Lapin alueeseen ja sen hyödyntämiseen.

Alkuperäiskansa saamelaiset ja valloittajat suomalaiset¹ keskustelevat monista maankäyttö-, elinkeino- ja kulttuuriasioista. Haluan omalta osaltani osallistua tähän keskusteluun tarkastelemalla yhden kirjajoukon antamaa kuvaa Lapin suomalaisesta kulttuurista ja hahmottamalla siinä ilmenevää Lapin eri kansojen suhdetta. Tarkastelen valitsemistani kirjoista erityisesti sitä, millaisena Lapin suomalainen kulttuuri niissä esitetään: perisuomalaisena vai mahdollisesti omalaatuisena kulttuurina.

Tarkoitukseni on myös osallistua keskusteluun suomalaista kulttuuria koskevan merkityksineen juontumisesta, sillä menen tavallaan Lapin suomalaisen kulttuurin lähteille analysoimaan sen merkitysten muotoutumista valituissa kirjoissa. Pyrin tuomaan esille suomalaista kulttuuria koskevat diskurssit kansatieteen marginaalisissa teoksissa. Samalla kulttuurin kuvan tutkimus on kansatieteen oppihistorian tarkastelua, sillä haluan tuoda mukaan keskusteluun kansatieteellisen tutkimuksen rajamailla sijaitsevat kirjat, ja haluan kiinnittää huomiota yleisessä käytössä olevien kansatieteilijöiden kirjojen vaikutukseen lukijakuntaansa. Kansatieteellinen kirjallisuushan ei ole neutraalia, vaan se korostaa tiettyjä piirteitä ja unohtaa toiset. Tämä on tärkeää, sillä yleinen Lapin tuntemus on määräytynyt myös valittujen Lappi-kirjojen kautta.

Kulttuurin kuvan tutkimus valitusta Lappi-kirjoista on kansatieteen oppialan rajojen kritiikkiä – yhtä hyvin kuin valitut kirjat voidaan nähdä kansatieteilijöiden kritiikkinä meistä.² Rajanveto sen välille, mikä luetaan kuuluvaksi kansatieteeseen ja mikä ei, on kiehtovaa. Valittuja Lappi-kirjoja tarkastellaankin kansatieteen näkökulmasta juuri niiden marginaalisuuden vuoksi. Marginaalisuus sinänsä ei ole tutkimusongelma, vaan se on yksi kirjoja määrittävä tekijä, joka antaa tutkimukselle sen merkityksen. Marginaalisuus liittyy yleiseen tieteen demarkaatio-ongelmaan tieteen ja ei-tieteen välisen rajan asettamisesta. Tämä ei ole yksiselitteistä, ja usein tieteen ja ei-tieteen toiminnan kentät, päämäärät ja keinot ovat samat, jolloin erottavaksi tekijäksi jää jäljelle pelkkä institutionaalinen sijainti. (Sääskilahti 1997, 11 ja 78.) Itse erottelu onkin usein kyseenalaista. Varsinkaan vanhempien teosten kohdalla selvät rajanvedot eivät toimi. (Ks. Eagleton 1991, 9-10). Valitut Lappi-kirjat voidaan nähdä 'kansatieteellisen tiedon yöpuolena', sillä ne ovat osittain etnografisia, mutta eivät ole varsinaisia tieteellisiä tutkimuksia. Lönnrotinkin

¹ Lapin suomalaisia kutsutaan nykyään 'lappilaisiksi', kuten myöhemmin tutkimuksen luvussa "Monisärmäinen lantalaiskuva" määritellään.

² Kirjoissa annetaan kulttuurista tietynlainen kuva, josta voi lukea esiin myös kriittisiä puolia siitä, mitä oli ja on monimuotoinen suomalainen kulttuuri (vrt. Lönnqvist 1989, 37).

on sanottu todenneen, että ei ole olemassa mitään arvoneeroa 'tiedon päivä- ja yöpuolen' välillä. 'yöpuolenkin tieto' on tarpeellista ja merkittävää (Laaksonen 1991, 145).

Oppihistoriassa on keskeistä tehdä jaottelu 'meihin ja heihin' (Sääskilahti 1997, 13). Valitsemieni kirjojen kirjoittajat ovat yleensä kansatieteilijöiksi tunnustettuja, mutta itse kirjoilla ei ole varsinaista tieteellistä statusta. Kuitenkin, jos kaikki Suomen oloja koskevat kuvaukset katsottaisiin kansatieteellisiksi, niin valitut Lappi-kirjatkin määriteltäisiin sellaisiksi (vrt. emt. 18-19). Ahtaampia tieteenrajoja asetettaessa ne määritellään etnografisiksi esseiksi, kansatieteellisiksi kertomuksiksi, matkakertomuksiksi ja novelleiksi. Näen kuitenkin valitsemani kirjat etnografisiksi 'meidän teoksiksemme' erotukseksi ei-kansatieteilijöiden Lapin kuvauksista ja varsinaisesta Lapin-kaunokirjallisuudesta.

Tutkimuksessa käytettävät määritelmät ja käsitteet tulevat etupäässä käsiteltävistä Lappi-kirjoista. Tämä tarkoittaa suomalaisen kulttuurin määritelmiä, Lapin aluejakoa ja alueiden nimiä sekä etnisistä ryhmistä käytettyjä nimiä. On oleellista ottaa huomioon myös joitakin yleisiä määritelmiä. Niistä 'lantalainen' on kaikkein ongelmallisin. Suomalaisten näkökulmasta se määritellään yleensä 'talonpojaksi, ei-saamelaiseksi' (Meän kielen sanakirja 1992, 52), mutta saamenkielen mukaan 'láddelaš' merkitsee 'lantalainen, suomalainen' (Sammallahti 1993, 126). Myös tutkittavien kirjojen mukaan 'lantalainen' on ristiriitainen käsite, josta annetut määritelmät ovat osa suomalaisen kulttuurin kuvan muodostumista.

Tutkimuksen perustana olevalla kansatieteellä voidaan tarkoittaa eri asioita. Toisinaan sitä käytetään laajana yleiskäsitteenä, tarkoittamassa koko kulttuurintutkimusta (vrt. Sääskilahti 1997, 17). Toisinaan se määritellään kansan esineellisen kulttuurin tutkimukseksi, koska varsinkin oppialan alkuaikoina kansatiede sitoutui lujasti museotyöhön (Anttila 1988, 109). Kansatiede on toisaalta yliopistoinstituutiossa toteutettua kansatieteen alan tutkimusta ja toisaalta kansatieteen omassa piirissä hyväksyttyä tutkimusta (Sääskilahti 1997, 6). Nykytutkimuksesta lähtevässä määrittelyssä kansatiede onkin paljolti juuri sitä tutkimusta, mitä eri kansatieteilijät parhaillaan tekevät (vrt. Kirveenummi 1997, 35.) Kansatieteilijällä taas ymmärrän henkilöä, joka on saanut akateemisen koulutuksen, ja joka tunnustetusti harjoittaa kansatieteellistä tutkimusta. Hän on kuitenkin voinut myös itseopiskelun ja arvokkaan elämäntyön kautta saavuttaa kansatieteilijän statuksen (esimerkiksi Samuli Paulaharju).

Valittujen Lappi-kirjojen kautta tarkasteltuna 'suomalainen kulttuuri' on määrittelyiltään kompleksinen ja hämärä. 'Kulttuuri' ei kirjoissa ole mikään selvärajainen ilmiö, vaan siihen kuuluu koko ihmiselämän kirjo. Suomalainen kulttuuri määritelläänkin laajasti tarkoittamaan yleensä perinteistä suomalaista talonpoikaiselämää (määrättyjä elinkeinoja, rakennuksia, tapoja,

uskomuksia yms.) ja suomenkielisyyttä. Käsiteltävien kirjojen suomalainen kulttuuri on kuitenkin myös 'ei saamelaisuutta' tai 'ei muuta kansallisuutta'. Nämä ovat eräissä tapauksissa ainoita määritteitä, joiden avulla suomalainen kulttuuri voidaan erottaa. Tutkimuksessa käytetään suomalaisesta kulttuurista aina sitä nimeä, joka eri yhteyksissä käsiteltävissä Lappi-kirjoissa vahvimpana esiintyy. Yleensä se on suomalainen kulttuuri, mutta se on myös lantalainen, peräpohjalainen, kveenien yms. kulttuuri. Saamelaisesta kulttuurista käytetään käsiteltävissä kirjoissa yleisimpänä esiintyvää nimeä lappalainen, mutta yleisellä tasolla sitä nimitetään saamelaiseksi.³ Tutkimuksen kuluessa esiintyy lisäksi muita etnisten ryhmien nimiä, jotka määräytyvät käsiteltävien kirjojen mukaan.

Lappi on yksinkertaisempaa määritellä, vaikka sekin on laaja ja monimuotoinen. Tämä alunperin saamelaisten asuttama alue kattaa nykypäivänä neljän valtion pohjoisimmat osat: Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosan ja Kuolanniemimaan. Luonnontieteellisesti alue on se Euroopan osa, joka on Napapiirin pohjoispuolella. Tämä määritelmä on käyttökelpoinen, sillä hallinnolliset ja kulttuuriset Lapin rajat ovat liukuvia ja muuttuvia sen mukaan, kuka, miksi ja milloin Lappia tarkastelee. Suomesta katson Lappiin kuuluvaksi nykyisen Lapin läänin, joka muodostuu historiallisesta Lapin maakunnasta ja Pohjanmaan maakuntaan kuuluneesta Peräpohjasta. Ruotsissa ja Norjassa Lappia ovat niiden pohjoisimmat läänit Napapiirin pohjoispuolella. Venäjän osalta Lappiin kuuluu Kuolanniemimaa. Tämä Lapin alue on yksi tutkimusaineiston valintakriteeri, sillä valittujen kirjojen tulee kertoa määrittelystä entisestä kolmen, nykyisestä neljän valtakunnan Lapista.

Tutkimuksen aika on rajattu 1900-luvun alkupuolelle, koska silloin kiinnostus Lappia kohtaan kasvoi Suomen itsenäistymisen, itärajan sulkeutumisen ja Petsamon Suomeen liittämisen myötä, ja silloin ilmestyi joukko samantyyllisiä kuvailevia ja kulttuureista kertovia Lappi-kirjoja. Vuosisadan alkupuolella Toisen Maailman sodan ja 1950-luvun suuren yhteiskunnallisen muutoksen ajat olivat Lapissa vasta edessäpäin. Lappi olikin vielä se kiinnostava mystinen erämaa ja eksoottinen periferia, joka haluttiin valloittaa ja integroida osaksi Suomea. Varsinaisesti aika on kuitenkin rajattu 1900-luvun alkuvuosikymmeneen Samuli Paulaharjun⁴ ja T. I. Itkosen aktiivisten tutkimusaikojen mukaan, koska nämä kaksi tutkijaa ovat

³ 1900-luvun alkupuolella ei vielä käytetty nimeä 'saamelainen', vaan Lapin alkuperäisväestöä nimitettiin yleisesti lappalaiseksi. Koska itselleni on luontevinta käyttää nykyään hyväksyttävää nimeä 'saamelainen', esiintyvät molemmat nimet tutkimuksessa synonyymeinä.

⁴ Erno Paasilinna (1965, 6) on kirjoittanut: "Paulaharju on taivaltanut kaikkialla Lapissa ja kirjoittanut kaikkialta. Hän on kirjailija, kansatieteilijä ja tiedonkeruun suurmies. Ei ole ketään, joka olisi perehtynyt Lapin maahan ja kansaan yhtä antaumuksellisesti kuin hän."

suomalaisen Lapin kansatieteellisen tutkimuksen peruspylväät niin saamelaisen kuin suomalaisenkin kulttuurin osalta (ks. Lehtola 1986, 50).

Valitut kirjat

Tutkimuskohteena olevien suomalaisten kansatieteilijöiden kirjoittamien Lappi-kirjojen valinnassa olen käyttänyt kaikkiaan neljää kriteeriä: kirjojen tulee siis kertoa Lapista ja sen suomalaisista asukkaista, kirjojen tutkimus- ja kuvausajankohdan tulee sijoittua 1900-luvun alkupuolelle, kirjailijoiden tulee olla tunnettuja ja tunnustettuja kansatieteilijöitä, ja kirjojen tulee olla suuren yleisön lukemia, yleisesti tunnettuja ja löydettävissä yleisistä kirjastoista. Ne eivät saa olla varsinaisiksi tutkimuksiksi luokiteltavissa. Valintakriteeri kansatieteilijän statuksesta sisältää samalla ehdon, että kirjojen tulee olla henkilökohtaisten Lapin-tutkimusmatkojen pohjalta kirjoitettuja ja näillä matkoilla havaittuja todellisia ilmiöitä kuvaavia. Näin kirjat määrittyvät muuksi kuin puhtaaksi kaunokirjallisuudeksi, sillä tutkimusmatkojen ja kenttätöiden pohjalta kirjoitetut kirjat ovat etnografioita, matkakertomuksia ja kansatieteellisiä kertomuksia. Käsiteltävistä kirjoista tulee siten löytyä kansatieteelliseksi määriteltävää ainesta, mikä tarkoittaa Lapin kansojen elämän kuvausta ja tietoja vaateuksesta, asumuksista, ruoasta ja elinkeinoista (vrt. Sämskilähti 1997, 21).

Yleisiä Lapista kertovia 1900-luvun alkupuolen kirjoja on olemassa monia, mutta suomalaisten kansatieteilijöiden kirjoittamia ja muut edellä esitetyt valintakriteerit täyttäviä teoksia on yhteensä 13 kirjaa: yhdeksän Samuli Paulaharjun teosta, yksi T. I. Itkosen teos, kaksi Sakari Pälsin teosta ja yksi Ilmari Mannisen teos. Ensimmäinen tutkimustulos onkin, että neljä 1900-luvun alkupuolen suomalaista kansatieteilijää on kirjoittanut yhteensä 13 Lapista ja Lapin suomalaisista kertovaa kirjaa.

Valitut 13 Lappi-kirjaa on alla esitelty kirjoittajiensa mukaan ryhmiteltyinä. Jokaisen kirjoittajan nimen jälkeen on merkitty kirjojen kuvauksien perustana olevat tutkimusmatkavuodet Lapissa. Lisäksi jokaisen kirjan nimen jälkeen on merkitty teoksista lainauksissa käytettävät koodinimet. Koodinimiä on käytetty siksi, että ne ovat lyhyempiä kuin kirjojen nimet, ja ne eivät painota liikaa vain kirjailijoiden nimiä, koska tärkeintä tutkimuksessa ovat käsiteltävät kirjat eivätkä niiden tekijät.

Käsiteltävät Lappi-kirjat ja niistä käytettävät koodinimet:

Itkonen, T. I. (Lapissa vuosina 1899-1927):

Itkonen, T. I. 1991. Lapin-matkani. I-91 LM

Manninen, Ilmari (Lapissa vuonna 1929):

Manninen, Ilmari 1936. Pohjan pitkiltä periltä. Retkeilyllä Länsi-Lapissa. M-36 PPP

Paulaharju, Samuli (Lapissa vuosina 1910-1939):

Paulaharju, Samuli 1921. Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista. P-21 KM

Paulaharju, Samuli 1922. Lapin muisteluksia. P-22 LM

Paulaharju, Samuli 1923. Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa. P-23 VLP

Paulaharju, Samuli 1927. Taka-Lappia. P-27 TL

Paulaharju, Samuli 1928. Ruiijan suomalaisia. P-28 RS

Paulaharju, Samuli 1935. Ruiijan äärimmäisillä saarilla. P-35 RÄS

Paulaharju, Samuli 1937. Kiveliöitten kansaa. Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilta. P-37 KK

Paulaharju, Samuli 1939. Sompio. Luiron korpien vanhaa elämää. P-39 S

Paulaharju, Samuli 1947. Vaeltaja tunturien maassa. P-47 VTM

Pälsi, Sakari (Lapissa vuonna 1923 ja 1929):

Pälsi Sakari, 1923. Tukkimetsistä ja uittopuroilta. P-23 TJU

Pälsi Sakari, 1931. Petsamoon kuin ulkomaille. P-31 PKU

Kirjojen valinnassa tukeudun myös Suomalaisen kirjallisuuden seuran (SKS:n) kirjaston Lappia käsittelevän kirjallisuuden luetteloon (Heikkilä 1980). Tässä luettelossa ovat kirjaston sellaiset Lappia käsittelevät teokset, joissa on etnologista aineistoa (emt. 3).⁵ Luettelosta löytyvät muut valitut Lappi-kirjat paitsi luonnollisesti 1991 julkaistu ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991), ja ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923), jonka puuttumisesta ei ole tarkkaa tietoa.

Kirjailijoiden kansatieteilijän statukset on määritetty tarkastelemalla kansatieteen oppihistorioita. Kansatieteen oppialaa määrittelevistä tutkimuksista ei kuitenkaan aina löydy jokaisen neljän valitun kansatieteilijän nimeä. Toivo Vuorela (1977, 51-67) luettelee heistä kolme: Mannisen, Pälsin ja Paulaharjun.⁶ Veikko Anttila (1978, 28-36) taas mainitsee kolmena nimenä Mannisen, Itkosen ja Paulaharjun.⁷ Oppihistorioihin onkin valittu kuuluvaksi eri tutkijoita aina siitä näkökulmasta, millaisena tutkimusala nähdään kulloisellakin hetkellä. Oppialojen rajat suhteessa toisiinsa ovat usein epämääräisiä. (Ks. Säaskilahti 1997, 14.)

Itkonen ja Manninen nähdään yleensä oikeina kansatieteilijöinä, ja Manninen oli

⁵ LAPPIA-luetteloon koottuun aineistoon on mukaan otettu lähinnä etnologista, folkloristista ja uskontotieteellistä ainesta sisältävät kirjat ja artikkelit. Varsinaiset kielitieteelliset tutkimukset ja kaunokirjallisuus on jätetty pois. (Heikkilä 1980, 3.)

⁶ Toivo Vuorela (1977) käsittelee kirjassaan suomalaista etnologiaa ennen vuotta 1920. T. I. Itkonen aloitti uransa kielitieteilijänä ja julkaisi kansatieteellisiä tutkimuksia vasta 1920-luvulla.

⁷ Mikko Korhonen (1989, 248) taas mainitsee Suomalais-ugrilaisen seuran kieli- ja kansatieteellisten tutkimusmatkojen tekijöinä Itkosen, Pälsin ja Paulaharjun.

"kansatieteellisen tutkimuksemme eturivin edustajia" (Äyräpää 1935, 1).⁸ Pälsi oli varsinaisesti arkeologi, mutta hän oli opiskellut kansatiedettä ja teki tällä alalla merkittäviä tutkimuksia (Kajanto ja Suurla 1982, 5). Hän oli tunnettu etnografisten esseiden ja matkakirjojen kirjoittaja (Vuorela 1977, 55). Paulaharjusta asema kansatieteilijänä on ainutlaatuinen ja kyseenalainen, mutta silti hänet yleisesti liitetään joukkoon kuuluvaksi. Marjut Harju (1989, 272) kirjoittaa, että monet tutkijat, jotka kunnioittivat vain 'omaan akateemista oppineisuuttaan', eivät voineet arvostaa itseoppinutta kansanperinteen kerääjää. Paulaharjulla oli pitempi tie kuljettavanaan kuin muilla ja ankara kilpailu apurahoista, jossa hän usein jäi häviölle. Paulaharjun omakin suhtautuminen akateemiseen maailmaan oli kompleksinen, koska hän ei saanut varauksetonta tunnustusta osakseen (Laaksonen 1991, 142). Silti Paulaharjun valtavasta elämäntyöstä, kansanperinteen jättiläiskeruusta, on kirjoitettu ylistäviäkin sanoja kuten "kansallinen aarre" (Haavio 1944b, 77) ja "ensiluokkainen" sekä "kansanelämän ja kulttuurihistorian tutkijain tärkeitä ja alati käytettyjä lähdekirjoja" (Vilkuna 1944, 91).

Vuorela (1977, 53) mainitsee kansatieteilijänä myös Väinö Voionmaan, joka on kirjoittanut Lappi-aiheisen kirjan "Suomi Jäämerellä" (1918). Se on Suomen valtion historian ja yhteiskunnan kysymyksiin paneutunut teos, joka on kirjoitettu kirjallisten lähteiden pohjalta, ja siksi sitä ei ole otettu mukaan tutkimukseen. Paulaharjulla ja Itkosella on muitakin, tutkimuksen ulkopuolelle jätettyjä, Lappi-aiheisia teoksia. Itkosen runsaslukuisissa saamelaisen kulttuurin tutkimuksissa ei käsitellä Lapin suomalaista kulttuuria. Paulaharjun teos "Seitoja ja seidan palvontaa" (1932) on tieteellinen tutkielma saamelaisten vanhasta uskonnosta, ja "Tunturien yöpuolta. Vanhoja tarinoita" (1934) on fiktiivinen novellikokoelma. Paulaharjun tuotannosta ollaan yleensä kahta mieltä, mutta poikkeuksena on viimeksi mainittu teos, joka vakiintuneen käsityksen mukaan on kaunokirjallinen. (Paasilinna 1963, 5-6.) Lisäksi Paulaharjun teoksessa "Kuva sieltä toinen täältä" (1944) on kuvauksia Lapista, mutta koska kirja ei kokonaisuudessaan kerro Lapista, ei sitä ole otettu tutkittavaksi.

Valittujen kirjojen kokoelmassa on joitakin ongelmakohtia. Ensimmäiseksi kiinnittää huomiota se, että kaksi kirjaa on julkaistu huomattavasti kirjoittajiensa kuolemien jälkeen⁹ ja selvästi myöhemmin kuin muut valitut kirjat. Paulaharjun "Vaeltaja tunturien maassa" (1947) on Martti Haavion toimittama kokoelma Paulaharjun kirjoituksia ja piirroksia eri ajoilta ja eri lähteistä. Kirjan sisältö on Paulaharjun itsensä tuottamaa tekstiä Lapin-matkojen pohjalta, ja

⁸ Manninen toimi suomalais-ugrilaisen kansatieteen virkaatekevänä professorina Helsingin yliopistossa vuosina 1929-1931.

⁹ Myös Mannisen "Pohjan pitkiltä periltä" (1936) on julkaistu vuosi kirjoittajansa kuoleman jälkeen.

koska teos kertoo pelkästään Lapista, olen valinnut sen tutkittavaksi sillä varauksella, että en käsittele sitä yhtenä kiinteänä kokonaisuutena kuten muita kirjoja. Itkosen ”Lapin-matkani” on julkaistu vasta vuonna 1991, mutta se on Itkosen itsensä kirjoittama ja kuvittama muistelmateos, joka kertoo hänen matkoistaan eripuolilla Lappia vuosina 1899-1927. Koska Itkosella on merkittävä asema Lapin-tutkijana, ja koska tämä teos on hänen ainoa Lapin suomalaista kulttuuria kuvaava kirjansa, on ”Lapin-matkani” (1991) valittu mukaan tutkittavaksi.

Paulaharjun kirjojen hegemoninen asema suhteessa muiden kirjailijoiden kirjoihin herättää huomiota. Kolmestatoista valitusta Lappi-kirjasta peräti yhdeksän on Paulaharjun teoksia. Tämä on kuitenkin ensimmäinen tutkimustulos, sillä 1900-luvun alkupuolen kansatieteilijöiden kirjoittamien Lappi-kirjojen kokonaisuudessa Paulaharjun teokset ovat enemmistössä, mikä antaa oman värinsä kirjojen yhteiseen kulttuurin kuvaan. Paulaharju on kirjoittanut Lapista eniten ja monipuolisimmin, joten on kiinnostavaa tuoda hänen teosten rinnalle myös muut kansatieteilijöiden samaan aikaan kirjoittamat Lappi-kirjat.

Kriittinen kohta valittujen kirjojen kokoelmassa on myös se, että kirjojen sisältämät tiedot suomalaisesta kulttuurista ovat määrällisesti hyvin erilaiset. Osa kirjoista kertoo etupäässä suomalaisista ja osa etupäässä saamelaisista. Suomalaisen kulttuurin kuva muodostuu kuitenkin juuri niistä tiedoista, jotka kirjoista löytyvät. Jos tietomäärä on enemmistössä tai vähemmistössä suhteessa kirjan muihin kulttuurien kuvauksiin, vaikuttaa se suomalaisesta kulttuurista muodostuviin diskursseihin ja näin koko kulttuurin kuvaan.

Lyhyesti esiteltyinä valitut Lappi-kirjat ovat monipuolisia ja värikkäitä teoksia, jotka sisältävät tietoa niin Lapin luonnosta, kulttuureista kuin historiastakin. Kirjoissa on tekstin ohella runsaasti kirjailijoiden ottamia valokuvia ja piirtämiä piirroksia sekä karttoja, jotka ovat todistusaineistona kirjojen pohjana olevista tutkimusmatkoista. Paulaharjun yhdeksän kirjaa kuvaavat koko Lapin alueen hyvin laaja-alaisesti. Ne käsittelevät kukin laajasti tietyn määrätyn Lapin alueen kulttuureita (sekä saamelaista, suomalaista että myös muita). Muiden kolmen kansatieteilijän kirjat ovat etupäässä matkakertomuksia ja kuvauksia nähdyistä Lapin alueista ja niiden erilaisista kiinnostavista ilmiöistä. Kirjat voidaan parilla sanalla esitellä kuten Pälä (1936, 99) esittelee Mannisen kirjan ”Pohjan pitkiltä periltä” (1936):

Mannis-vainajan... sataan painosivuun sisällytetyssä matkakirjoitelmien tusinaisessa vilkkuu aika paljon sekä turistikannalta hyödyllistä tietoa että kansatieteellistä aineistoa kuin myös Peräpohjolan kansan sisintä sielullista tuntemusta.

Minä kuvan etsijänä

Vallitseva tieteellinen retoriikka suosii yhä käytäntöä, jossa tieteelliset tekstit eivät kerro syntyprosessistaan lukijoille. Kaikki tieteelliset tekstit on kuitenkin kirjoitettu tietyissä historiallisissa oloissa. Tekstit voivat vastustaa tieteen vallitsevaa puhetapaa kertomalla omasta syntyhistoriastaan, ja asettamalla valintansa, ratkaisunsa ja rajauksensa avoimesti lukijoiden punnittaviksi. (Lehtonen 1994a, 20.) Asetankin oman taustani, kiinnostuksen kohteeni ja valintani tarkasteltaviksi, jotta niiden vaikutus luku- ja analyysiprosessiin olisi kaikkien tiedossa. Tunnustan olevani sidottu omaan aikaani ja paikkaani; tietoni ei ole universaalia eikä kaikkivoipaa. Lisäksi on tärkeää huomata, että identiteettini ei ole mitenkään kiinteä, vaan se on jatkuvassa käymistilassa. Omat valintani vaikuttavat aineistooni, mutta aineistoni vaikuttaa myös minuun. Näin kaikki tietoni on rajallista ja paikallista. (Vrt. emt. 261-263.)

Tutkimusaiheen valinta johtuu taustastani, sillä Lapin suomalaisen kulttuurin kuvan etsiminen on omien juurieni tarkastelua: olen itse kotoisin Lapista ja 'lantalainen'.¹⁰ Haluan tutkia omaa kulttuurista taustaani, koska minulle on tärkeää tuoda esille sellainen etnologinen näkökulma Lapista, joka ei keskity pelkästään saamelaiseen kulttuuriin. Tämä liittyy johdannossa käsiteltyyn Lapin kahden kulttuurin ristiriitaiseen tilanteeseen ja 'lappilaisuuden' määrittelemiseen. Suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimuksessa en kuitenkaan halua tuoda saamelaisten ja suomalaisten suhdetta korostetusti esille. Tämä suhde, ja myös suhteet muihin Lapin asukkaisiin, on osa suomalaisen kulttuurin kuvaa, jos se nousee merkityksellisenä diskurssina kirjoista esille.

Sen lisäksi, että identiteettini ja juurieni etsintä vaikuttaa tutkimuksen kulkuun ja tuloksiin, on huomionarvoista, että olen nainen, joka tarkastelee tutkija-lukijana neljän miehen kirjoittamia kirjoja. Sukupuoleni vaikutus näkyy valitsemisani näkökulmissa ja esiin lukemissani diskursseissa sekä kuvan muodostumisessa. Yksilölliset miellelyhtymäni ja ennakoasenteeni vaikuttavat näin tutkimusprosessiin. Varsinkin viimeisin vaikuttaa siihen, mitä ylipäättänsä voin käsiteltävissä kirjoissa nähdä. Se ohjaa havaintojani - halusinpa tai en. (Vrt. Saraste 1996, 172.)

Tutkija-lukijana olen erilaisten kulttuuristen koodien, aikani tekstien ja paikan vaikutuksen alaisena niin kuin kuka tahansa lukija. Kuitenkin jokainen voi lukea valitsemani kirjat eri tavalla riippuen hänen omista kulttuurisista taustoistaan, historiallisista tilanteistaan ja aikaisemmista lukukokemuksistaan. Lukeminenhan on luonteeltaan kumulatiivista; se sisältää kaikki aikaisemmat

¹⁰ Olen ollut poissa kotiseudultani seitsemän vuotta, mikä toisaalta on syy tutkimukseen, mutta mikä myös luo etäisyyttä tutkimusaiheeseen ja antaa objektiivisuutta tarkasteluuni.

koodit ja tekstit, jotka ovat lukijalle entuudestaan tuttuja. (Vrt. Winner 1988, 55.) Objektiivisuutta tarkasteluuni tuo se, että olen kiinni tietyssä lukukulttuurissa ja tietyissä yleisissä kirjojen tarkastelukaavoissa, jotka ovat yleistä omaisuutta ja muidenkin lukijoiden tiedossa. Lisäksi olen lukenut kirjat useaan kertaan ja näin pyrkinyt eroon liiallisesta ennakoasenteideni vaikutuksesta.

Lapin-kirjallisuus ja kansatieteen historia¹¹ ovat mielestäni kiehtovia. Lappi-kirjojen suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimiseen päädyin käytännön kokemuksen kautta, kun näin, miten nykypäivän lappilaiset ('lantalaiset') käyttävät varsinkin Samuli Paulaharjun kirjoja historiallisina lähdeteksinä ja omien kulttuuristen juuriensa 'muistiarkistoina'. Paulaharjun kirjat sisältävät paljon sellaista tietoa lappilaisesta kulttuurista, mikä on nykypäivänä unohdettu ja menetetty.¹² Tarkkailtuani tällaisia kirjojen käyttötilanteita omassa lähipiirissäni ja luettuani Pekka Laaksosen (1991, 145) Paulaharjua käsittelevästä artikkelista: "...monessa perheessä oli hiirenkorville luettu Ruijan suomalaiset." heräsin miettimään sitä, millaisen kuvan nykylappilaiset ja muut lukijat saavatkaan menneestä Lapin suomalaisesta kulttuurista lukiessaan tunnettuja Lappi-kirjoja?

Tutkimusaiheen valinnan taustalla on lisäksi kirjallisia esikuvia, joiden vaikutus tutkimukseen on ilmeinen. Ensimmäinen inspiraation lähteeni on Marja Vuorelaisen teos "Lapin kuvat" (1990), mutta tärkeimpiä suunnannäyttäjiäni ovat Veli-Pekka Lehtolan kirjoitukset.¹³ Artikkelini "Vieraan kulttuurin jäljillä ja hakoteillä. Lapin tutkimuksen kaksi Linjaa" (Lehtola 1986) innosti tarkastelemaan kansatieteilijöiden Lappi-kirjoja ja antoi varmistuksen tiedolle, että Samuli Paulaharju ja T. I. Itkonen ovat Lapin tutkimuksen peruspilarit Suomessa. Näiden kahden erilaisen Lapin-tutkijan asettaminen rinnakkain herätti uteliaisuuteni, ja halusin tarkastella myös näiden tutkijoiden teoksia, sekä vielä muidenkin heidän aikaistensa teoksia, rinnakkain. Lehtola (1986, 53-55) kirjoittaa, että Itkosen antama tieteellinen kuva samasta aiheesta kuin Paulaharjun antama esseistinen kuva voi yhtä hyvin olla vääristynyt. Lehtola pohtiikin yleisvaikutelmaa, joka kirjojen perusteella muodostuu, ja lopettaa artikkelinsa lauseisiin:

¹¹ Olen valinnut aiheekseni jonkin vanhan kansatieteellisen aiheen uudelleen tarkastelun, sillä haluan palata menneisyyteen, koska kompleksinen nykyisyys tuntuu vaikeasti avautuvalta, mutta samalla haluan myös palata nykyisyyteen tarkastelemaan edesmenneiden kansatieteilijöiden ja menneen kulttuurin vaikutusta sekä esiin tuloa nykypäivänä omassa maailmassani. (Vrt. Knuutila 1989, 92.)

¹² Martti Haavio (1933, 29) on kirjoittanut, että Paulaharjun teokset: "...ovat etupäässä hyödyllisiä ja huvittavia kansalle itselleen, joka, niinkuin kuvastimesta, niistä voi lukea esi-isiensä ammoisaikaisen viisauden ja näinä aikoina jo oudoksi muuttuvan maailmankäsityksen."

¹³ Lehtolan väitöskirjasta "Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa" (1997) olen löytänyt oleellisia määritelmiä, ja samalla se on todistanut tutkimusaiheeni mielekkyyden. Tämä väitöskirja käsittelee varsinaista Lapin-kirjallisuutta. Kaiken kaikkiaan Lapin-kirjallisuutta ei ole paljon tutkittu, ja sen ainoat asiantuntijat ovatkin Veli-Pekka Lehtola ja sekä Erno Paasilinna.

Mielestäni olisi aiheellista pohtia myös suomalaisten kulttuurintutkijoiden maailmankatsomusta ja näkemyksiä. Loivatko - ja luovatko yhä - tutkijat ihanteellisen kuvan niin Suomen talonpoikaisesta menneisyydestä kuin suomalaisten sukulaiskansojen primitiivisestä 'luonnonelämästä'?

On kiinnostavaa, että harvat kansatieteilijät voivat teoksiensa antamalla vaikutelmilla luoda kuvan jostakin kulttuurista. He voivat muokata yleistä käsitystä siitä, millaisena Lapin suomalainen kulttuuri nähdään. Tämä muodostunut kuva jatkaa sitten toisten kirjojen kautta elämäänsä yhä uusien lukijoiden mielissä, välittyy eteenpäin ja mahdollisesti vaikuttaa vielä seuraaviinkin kirjoihin. Tutkimusaiheeni valinta lähteekin ajatuksesta, että kansatieteelliset teokset (niin varsinaiset tieteelliset tutkimukset kuin marginaaliset teoksetkin) ovat mielestäni eläviä ja vaikutusvaltaisia - eivät kuolleita pölyttyneitä kirjoja.

2 KANSATIETEILIJÖIDEN LAPPI-KIRJOISTA

Tutkimuskohteena on kokoelma kansatieteilijöiden kirjoittamia Lappi-kirjoja, joita tarkastelen kansatieteen näkökulmasta. Näen kirjat etnografisina¹⁴, kulttuureita kuvaavina mutta samalla marginaalisina teoksina. Ne edustavat jännitettä tieteen ja taiteen välillä, koska jokaisessa kirjassa on todenkuvaamisen ja faktatietojen ohella myös taiteellista näkemystä, joka ilmenee niin asiasisällössä kuin kirjoitus- ja kuvitustyylissäkin. Kirjat eivät kuitenkaan ole fiktiivisiä, vaan ne ovat kuvauksia todellisista matkoista ja matkoilla kohdatuista ilmiöistä.

Kansatieteessä on puhuttava tieteen ja taiteen vuorovaikutuksesta. Moni kansallisten tieteiden professori on esiintynyt kaunokirjailijana (mm. Sakari Pälsi), ja toisaalta moni kirjailija ja taiteilija on kerännyt monenlaista kansanperinnettä. (Vilkuna 1978, 23-24.) Esimerkiksi Samuli Paulaharju, joka ei suoranaisesti ollut kansatieteen tutkija, keräsi laajan kokoelman kansanperinnettä ja lukuisissa kaunokirjallissävyyisissä teoksissaan kuvailee tiettyjen alueiden kansankulttuuria keräelmiensä perusteella (Anttila 1978, 36-37). Tämä binaarinen oppositiopari tiede - taide on erityisen kiinnostava, sillä vaikka tutkimuksessa asioita tarkastellaan kansatieteen näkökulmasta, vaikuttaa kirjojen taiteellinenkin puoli niiden muodostamaan suomalaisen kulttuurin kuvaan. Näin lähennyttään ajatusta tieteen ja taiteen yhteistyöstä sekä yhteenkuuluvuudesta. Samalla päädytään kysymykseen kulttuurintutkimuksen ja kaunokirjallisuuden yhteensopivuudesta.

Kulttuurintutkimus ja kaunokirjallisuus

Kulttuurintutkimus ja kirjallisuudentutkimus liittyvät toisiinsa tekstin ja sen tutkimisen kautta, sillä antropologien voidaan ajatella tekevän kulttuureista tekstejä kirjoittaessaan ne teksteiksi. (Vrt. Nisula 1994, 26.) Tässä tutkimuksessa tarkasteltavat Lappi-kirjat on kirjoitettu kulttuureita kuvaaviksi teksteiksi, joita minä tutkija-lukijana tulkitseen, ja joiden katson muodostavan oman tekstuaalisen maailmansa ja kulttuurinsa.

¹⁴ Etnografia on kansatieteen deskriptiivinen aspekti (Vuorela 1977, 68).

Kulttuurintutkimuksen tuottamien tekstien voidaan ajatella olevan proosamuotoon puettuja verbaaleja luomuksia, jotka ovat kertomuksia jostakin. Myös käsiteltävät kirjat ovat tietylle yleisölle suunnattuja kertomuksia Lapin kulttuureista - tavallaan kertomuksia eksoottisesta toisesta. (Vrt. Nisula 1994, 29.) Niissä on joitakin fiktiivisen kirjallisuuden piirteitä, mikä tarkoittaa, että maailmaa kuvataan ja kommentoidaan vain kirjallisen tekstin itsensä vuoksi, jotta siitä voidaan rakentaa oma fiktiivinen maailmansa (vrt. Winner 1988, 52). Asiat pyritään siis esittämään niin, että ne vastaavat kirjailijan tarpeita (Erickson 1988, 97). Käsiteltävät Lappi-kirjat ovat kuitenkin etupäässä todellisia kulttuureita kuvaavia etnografioita, joiden päämääränä on luoda lähes valokuvamaista todellisuutta. Etnografian kirjoittajille todellisuus onkin ensisijainen: idea on tehty sopimaan todellisuuteen. Kirjailijoille taas idea on ensisijainen: todellisuus on tehty sopimaan ideaan. (Emt. 122-123.) Käsiteltävät Lappi-kirjat eivät siten ole kaunokirjallisuutta, sillä niissä ei ole kyse vain toisiaan seuraavien fiktiivisten tapahtumien kerronnasta. Vaikka niistä voidaankin abstrahoida kertomus, on kertomuksen asema erilainen. Tämän kertomuksen odotetaan viittaavan todellisuuteen ilman varsinaisia fiktiivisiä ulottuvuuksia. Kulttuuriset odotukset poistavat etnografioilta kuvitteellisen sisällön, ja niiden odotetaan tarjoavan totuudenmukaista tietoa kuvaamastaan maailmasta.¹⁵ (Nisula 1994, 34.)

Käsiteltävät Lappi-kirjat lukeutuvat etnografian lisäksi matkakirjallisuuteen, joka itse asiassa on rajatapaus kaunokirjallisuuden ja tieteellisen tutkimuksen välillä. Matkustaminen oli oleellinen osa aikaisempaa suomalais-ugrilaista kansatiedettä, jonka mukaan kansatieteilijä oli tutkimusmatkailija siinä missä kielentutkijakin. Matkustaminen on myös oleellinen osa kulttuuriantropologiaa, ja osa kulttuuriantropologien kirjoittamista tutkimuksista vieraista maista voidaankin määrittää matkakirjallisuudeksi. Esimerkiksi Claude Lévi-Strauss'in teoksessa ”Tristes Tropiques” (1975) kuvataan matkustamista, vieraan maan ensimmäisiä vaikutelmia ja luonnonoloja. Antropologisen tekstin ja matkakertomuksen välillä on yleensäkin se yhtäläisyys, että ne molemmat ovat tarkoituksenmukaista toimintaa, tiedon tavoittelua ja kulttuurien välistä matkaamista lähtöineen ja saapumisineen, missä toimijoiden väliset suhteet ovat tieteellisen tutkimuksen sääntöjen hallitsemia. Niissä käytetään myös samoja fiktiivisiä kuvauskeinoja.¹⁶ (Loriggio 1988, 318.)

¹⁵ Teosten totuudellisuuteen uskomisen on yksi tärkeimmistä syistä, miksi valitut kirjat ovat tutkimuskohteena. Haluan tutkia suomalaisen kulttuurin kuvaa juuri siksi, koska kirjoilla on lukijoilleen merkitys; niitä pidetään luotettavina ja totuudenmukaisina kuvauksina menneistä kulttuureista.

¹⁶ Laajasti tarkastellen kaikki kirjallisuus voidaan nähdä matkustamisen muotona. Liikkuminen tilassa, sen määrittäessä tapahtumat, on keskeinen kertomuksen ja sen teorian käsite. (Loriggio 1988, 322.)

Vaikka käsiteltävät Lappi-kirjat ovat osittain määriteltävissä kaunokirjallisuudeksi, ei tutkimuksessa astuta ulos kulttuurintutkimuksen raameista. Kaunokirjallisuus voidaan nähdä rikkaana ihmiselämän dokumentoinnin lähteenä ja kommunikointina niin nykyisten kuin tulevienkin sukupolvien välillä. Tarkasteltaessa kirjallisuutta kommunikaationa on tärkeää huomata juuri tämän tarkastelun monitieteellisyys. (Poyatos 1988, 4). Kaunokirjallisuutta voidaan käyttää materiaalina kulttuurintutkimuksessa, koska kulttuurin ja kirjallisuuden välillä on suhde: kirjallisuus on osa kulttuuria ja toimii sen puitteissa. Tätä suhdetta voidaan analysoida kahdesta näkökulmasta tarkastelemalla kulttuurin vaikutusta kirjallisuuteen tai kirjallisuuden vaikutusta kulttuuriin. (Postel-Coster 1977, 140.)

Kaunokirjallisuuden käyttökelpoisuudesta kulttuurintutkimuksessa on kuitenkin ristiriitaisia näkemyksiä samoin kuin siitä, miten kaunokirjallisuutta voidaan käyttää, jos se katsotaan sopivaksi lähteeksi. Fernando Poyatosin toimittamassa teoksessa ”Literary Anthropology” (1988) problematisoidaan kirjallisuuden ja antropologian suhdetta monesta näkökulmasta. Kirjallisuuden todetaan olevan kiinnostava, rikas mutta ongelmallinen antropologian tutkimuskohde. Toiset tutkijat hakevat kirjallisuudesta tietoja todellisista kulttuurinpiirteistä kirjallisten tekstien takaa, jolloin varsinainen tutkimuskohde on kulttuuri, ei kirjallisuus.¹⁷ Toiset tutkijat taas näkevät kirjallisuuden kulttuurin tuotteeksi, joka sinänsä voi olla tutkimuskohteena. Kirjallisuudesta haetaan tällöin piileviä kulttuurin koodeja, arvoja ja muita vastaavia piirteitä. Kokonaisuudessaan tutkimussuuntaus ’literary anthropology’ määrittellään antropologian (ei kirjallisuuden tutkimuksen) suuntaukseksi, ja sen tavoitteena on antropologisen datan löytäminen kirjallisuuden analysoinnin kautta.¹⁸ Siinä on oleellista nähdä kirjallisuus osana suurempaa kokonaisuutta (yhteisöä ja kulttuuria), ja koska on kysymys antropologisesta tutkimuksesta, on tutkimustuloksia verrattava todellisuuteen kirjojen ulkopuolella, jotta ne voidaan verifioida. (Ks. Symposium on Literary Anthropology 1988, 332-333 ja 337.)

Satu Apon (1984, 6) näkemys liittyy ensimmäiseen edellä mainituista näkökulmista, sillä hän on kiinnostunut siitä, miten kulttuurintutkijat voivat käyttää hyväkseen kaunokirjallisen kansankuvauksen sisältämää informaatiota. Apon mielestä 1800-luvun ja 1900-luvun alun

¹⁷ Kun kirjallisuudesta haetaan kulttuurinpiirteitä, kysytään kahta asiaa: 1) mitä todellista, objektiivista informaatiota kirjallisuudesta voidaan hakea; ja 2) miten objektiiviset tosiasiat voidaan erottaa kirjailijan mielikuvituksen tuotteista. Tämä näkökulma kaunokirjallisuuteen on tavallisesti ongelmallinen ja joidenkin tutkijoiden mielestä hedelmätön, sillä täysin fiktiivisistä tarinoista on vaikea löytää todellisia kulttuurinpiirteitä maailmasta tekstin takana. (Ks. Symposium on Literary Anthropology 1988, 337.)

¹⁸ ’Literary anthropology’ on kiinnostunut todellisten ihmisten elämän kuvauksesta eikä tekstistä sinänsä. Siinä kirjallisuus taideteoksena ei ole tärkeää. (Ks. Symposium on Literary Anthropology 1988, 332.)

kansanelämän kuvauksien kautta voi 'päästä kentälle' ilman aikakonetta, sillä kun kaunokirjallisuudesta haetaan eksaktia tietoa menneestä kansankulttuurista, tehdään 'kenttätöitä'. Tällaisessa tarkastelussa kirjailijan subjektiivisuus aiheuttaa luonnollisesti lähdekriittisiä ongelmia. Apo näkee kirjallisuuden kuitenkin erinomaisena tutkimusmateriaalina, koska kirjailijan voidaan väittää pääsevän kuvauksillaan lähemmäksi totuutta kuin tiedemiehen (emt. 10).

Erityisesti kirjalliseen realismiin kuuluvalla kaunokirjallisuudella nähdään olevan arvoa tieteellisen tutkimuksen lähdeaineistona, sillä se täydentää ja syventää tietoja, tuo esille uusia yksityiskohtia ja havainnollistaa kuvaa tutkimuskohteesta. Se auttaa elämyksellisesti ymmärtämään tutkimuskohteen olemusta ja merkitystä ikään kuin sisältäpäin, subjektiivisesti ja voimakkaasti. Vaikka kaunokirjallisuutta sinänsä ei pidetä luotettavana tutkimusaineistona, niin sitä voidaan käyttää hyväksi muiden lähteiden ohella. Luotettavuus ei kuitenkaan ole joidenkin lähteiden myötäsyntyinen ominaisuus, vaan se on aina erikseen arvioitava. Perinteinen vastakohta-asettelu tieteelliset lähteet ja kaunokirjallisuus ei näin ollen ole oikea, vaan aina on erikseen erotettava käyttökelpoinen ja luotettava aineisto. (Haatanen 1968, 312-318.)

Kirjallisen realismin kirjoittajat voidaan jakaa kolmeen ryhmään; ensimmäiseen kuuluvat kirjailijat, jotka kuvaavat omien kokemuksiansa pohjalta sitä yhteisöä, josta ovat itse lähtöisin; toiseen kuuluvat kirjailijat, jotka ovat ulkopuolisia ilmiön tarkkailijoita ja nähneet kuvattavansa; ja kolmanteen kuuluvat kirjailijat, jotka ovat 'sosiaalishistorian kuvittajia', ja jotka eivät kuvaa omaa elämys- tai havaintopiiriään, vaan hankkivat tietonsa monista tutkijoillekin tutuista lähteistä. (Haatanen 1968, 312-313.) Käsiteltävät Lappi-kirjat sijoittuvat kahteen ensimmäiseen edellä mainittuun kirjailijaryhmään – ja varsinkin toiseen ryhmään, jonka kirjailijat ovat ulkopuolisia tarkkailijoita. Käsiteltävät kirjat ovat kuin 'kenttätöypäiväkirjoja', tutkijoiden kirjoittamia 'matkaraportteja'. Näin kirjoilla on jonkinlainen luotettavuus kulttuurintutkimuksen kohteina, vaikka niiden luotettavuutta ei tutkimuksessa todistetakaan muiden lähteiden avulla.

Suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimus liittyy kirjallisuusantropologiaan ja muihin edellä esitettyihin näkemyksiin, sillä käsiteltävillä Lappi-kirjoilla on yhteys niin kulttuuriin kuin kulttuurintutkimukseenkin. Niiden kautta voi tutkia suomalaista kulttuuria monesta eri näkökulmasta. Tärkein erottava tekijä edellä esitetystä näkemyksistä on kuitenkin valittujen Lappi-kirjojen suhde todellisuuteen, sillä niitä ei tarkastella 'aikakoneena kentälle pääsemiseksi' eikä Poyatosin tavoin lähteenä yksittäisten, todellisten kulttuurinpiirteiden löytämiseksi. Myöskään kirjailijoiden mielikuvituksen tuotteiden erottamista 'oikeasta' materiaalista ei problematisoida, koska se ei ole tärkeää kirjojen antaman kuvan tutkimuksessa. Käsiteltävistä

kirjoista ei myöskään haeta piileviä kulttuurin arvoja tms. Sen sijaan kulttuurin kuvan tutkimus on Poyatoskin (1988, 16) määritelmän mukaan sellaista, että omaa kulttuuriaan tutkiva tutkija voi tarkastella sitä, miten hänen kulttuurinsa on kuvattu kirjallisuudessa tai sen avulla. Näin kirjallinen kuvaus sinänsä voi olla tutkimuskohteena.

Kaunokirjallisuutta on käytetty lähteenä suomalaisessa kulttuurintutkimuksessa. Hanna Snellman (1996) on käyttänyt kaunokirjallisuutta aikalaiskuvauksena ja tietojen syventäjänä kansatieteellisessä Kemijoen metsä- ja uittotyötutkimuksessaan. Snellman ei juuri problematisoi kaunokirjallisuuden käyttöä tutkimuksessaan, vaan toteaa, että sitä voidaan käyttää ”tietyin varauksin”. Yksi hänen käyttämistään lähteistä on ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923). Hän mainitsee Pälsin liikkuneen tukkityömailla tutkijakoulutuksen saaneena sanomalehtimiehenä, ja luonnehtii Pälsin kirjaa kenttätöypäiväkirjaksi.¹⁹ (Snellman 1996, 26-27.)

Lassi Saressalo (1996) on tutkinut kveenikuvaa käyttäen lähteenään myös kaunokirjallisuutta. Hän kiinnittää erityisesti huomiota kaunokirjallisuuden folkloreaineisiin; kun ihmiset lukevat kaunokirjallisuutta, he omaksuvat niistä tietoja, joita folkloristit taas ihmisiltä kysyvät. (Emt. 314.) Satu Apo (1995) taas on tutkinut Aleksis Kiven ”Seitsemää veljestä”, Kanteletarta ja Kalevalaa kartoittaen niistä ei aiheiden kuvia. Aleksis Kiven teos lukeutuu kaunokirjallisuuteen, mutta Lönnrotin teokset ovat marginaalisia tapauksia. Apokaan ei varsinaisesti problematisoi näiden kirjojen käyttöä tutkimusaineistona, vaan näkee ne sinänsä kiinnostavina ja arvokkaina. Hän määrittelee, että suomalaista kirjallisuuden monumenttia Kanteletarta voi lukea toisinkin: teos toimii erinomaisesti myös realistisena kansankuvauksena (emt. 75).

Mitä ovat Lappi-kirjat?

Tutkimuksessa tarkastellaan 13 Lappi-kirjaa, mutta mitä tämä oikein tarkoittaa? Mitä ovat Lappi-kirjat, ja mitä on Lapin-kirjallisuus? Ensin on huomattava, että tässä 'Lapin' ei tarkoita lappilaista, Lapista lähtöisin olevaa. Sen sijaan se tarkoittaa Erno Paasilinnan (1963, 6) sanoin: "Kuka on Lapin kirjailija ja kuka ei ole? Se on, joka kirjoittaa Lapista!". Lapin-kirjallisuus on siis Lapista kertovaa kirjallisuutta. Se muodostaa tietynlaisen välimuodon matkakirjallisuuden ja kansatieteen välille,

¹⁹ Snellman (1996, 27-28) määrittelee Pälsin ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (1923) –kirjan kaunokirjallisuudeksi, mutta myöhemmin luonnehtii sitä omakohtaisiin kokemuksiin perustuvaksi tutkija-tarkkailijan kenttätöypäiväkirjaksi.

sillä 'todellisen Lapin' kuvaamiseen edellytetään yleensä lujaa kansatieteellistä otetta Samuli Paulaharjun lailla (vrt. Lehtola 1997, 235). Lapin-kirjallisuus on siten tavallaan ulkona sekä kirjallisuudesta että kansatieteestä kuitenkin kuuluen niihin molempiin. Tästähän tutkimuksessani on kysymys: kiinnostuksesta välimaastoon jääneitä, monella lailla marginaalisia kirjoja kohtaan.

Erilaisia Lapin kuvauksia on julkaistu tuhansia nidoksia eri aikoina, eri kielillä ja eri maissa.²⁰ Neljän valtakunnan Lappi on ollut matkailijoiden, seikkailijoiden, virkamiesten ja tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Alueen etäisyys, erikoislaatuisuus ja kuvauskohteiden runsaus on innostanut kirjoittamaan ja tuottamaan esityksiä, joista löytää sekä runollista valhetta, tarkkaa tutkimusta että hellyttävää myötämieltä. Jokainen Lapin kolikka on käyty läpi, ja näyttää kuin joka toiseen kolikkaan olisi syntynyt kuvausruuha. (Paasilinna 1965, 5.)

1700-luvun kuluessa Lapin-kirjallisuus paisui valtavaksi virraksi, josta erosi kaksi päähaaraa, jotka nykyäänkin ovat voimissaan: varsinainen matkakirjallisuus ja asiantuntijoiden (Lapissa asuneiden virkamiesten, usein pappien) kirjoittamat esitykset. Valtaosa Lapin kuvauksista on aina 1900-luvulle saakka ollut ulkomaalaisten tekemiä. Suomalaisten kuva Lapista alkoi hahmottua kirjallisuudessa 1800-luvun kuluessa. Suomalaisen kuvan keskeisimpiä luojia ovat olleet M. A. Castrenin ja Elias Lönnrotin Lapin ja Kuolan matkoiltaan kirjoittamat kertomukset, jotka ohjasivat 1800-luvun lopun suomalaisten yleistösten, mm. Z. Topeliuksen ja Jacob (Jaakko) Fellmanin teosten²¹, näkemyksiä Lapista. (Lehtola 1997, 49-51.)

Vielä 1910-luvulla Lappi oli suomalaisessa kirjallisuudessa 'lappalaisten maa', mutta Suomen itsenäistyttyä alkoi varsinainen Lapin-kirjallisuuden kukoistuskauti. Lappi astui esiin Petsamon Suomeen liittäminen ja tämän liikenneyhteyksiä ja matkailua kehittävä vaikutuksen ansiosta.²² Insinöörit, metsäherrat ja maanmittarit valmistelivat kiihkeästi Lapin taloudellista hyödyntämistä. Tästä huolimatta Lapin-kirjallisuudessa yleensä jatkuivat vanhan Lapin kuvauksen traditiot. Runsaan matkakirjallisuuden kuvauskohteina olivat yhä saamelaiset ja kaukainen, eksoottinen Lappi. Kuvaajina toimivat monet Suomen kulttuurielämässä kunnostautuneet henkilöt, mm. Sakari Pälsi. Tieteelliset tutkimukset jatkoivat deskriptioiden linjaa, kun kansatieteilijät, kielitieteilijät ja muut itsenäistyneen Suomen uusia mahdollisuuksia hyödyntäen matkasivat pohjoiseen. Heidän

²⁰ Lapin-kirjallisuuden historia alkaa Tacituksen "Germaniasta" (98 jKr.) ja Olaus Magnuksen "Pohjoisten kansojen historiasta" 1500-luvun puolivälistä (Lehtola 1997, 48).

²¹ Fellmanin neliosainen ruotsinkielinen Lappi-teossarja ilmestyi vasta 1905 ja lyhennetty suomennos "Poimintoja muistiinpanoista Lapissa" 1907. Suomenkielisestä versiosta on otettu sitten useita painoksia. (Itkonen 1980, 9.)

²² Kirjan "Pohjan pitkiltä periltä" (Manninen 1936, 5) alkulauseessa ilmaistaan tämä selvästi: "Nykyisin ovat Lapin-matkat muodissa. Useimmat matkustavat Petsamoon." Samoin kirjan "Petsamoon kuin ulkomaille" (Pälsi 1931, 7) alkulauseessa sanotaan: "Petsamo on meidän paras retkeilymaamme."

kuvauksissaan jatkuivat vanhat kuvaustavat eksoottisesta Lapista, mutta niissä oli lisäksi uusi sivujuonne suomalaisen uudisasukaskulttuurin ylemmyyden korostamisesta. (Lehtola 1997, 55-56.)

Petsamon Suomeen liittämisen innostus loi myös lukevan yleisön ja kustantajien kiinnostuksen pohjoista kohtaan. Petsamoa ja Lappia koskevan kirjallisuuden ytimeksi tulivat matka- ja muut tietokirjat sekä kaunokirjalliset teokset, jotka olivat kiinni 'vanhassa Lapissa', eivät modernien muutosten kuvauksessa. Sotien välisenä aikana, 1920- ja 1930-luvuilla, ilmestyi Lappi-aiheisia teoksia pitkästi toistasataa suomenkielistä kirjaa, siis noin viisi-kuusi kirjaa vuodessa. (Emt. 32.) Lappi-kirjoja julkaistiin lukumääräisesti niin paljon, että niillä täytyi olla vakituinen lukijakuntansa. Kustantamot sitä paitsi mainostivat kirjoja näkyvästi. Suurin osa ajan Lapin-kirjallisuudesta julkaistiin etelässä, ja siellä oli luultavammin kirjojen lukijakuntakin. Lappi-kirjat vastasivat suuren yleisön kysyntään tyydyttämällä eteläsuomalaisten eksotiikan elämyksen tarpeita ja uteliaisuutta. (Emt. 15-16.) Paulaharjun ensimmäinen Lappi-kirja "Kolttain mailta" (1921) ilmestyi siten otolliseen aikaan. Useita muitakin pikaisesti toimitettuja Petsamon ja Peräpohjolan oppaita ilmestyi samoihin aikoihin, mutta "Kolttain mailta" oli poikkeava kansatieteellisyytensä vuoksi (Laaksonen 1991, 140). Useat Lappi-kirjat julkaistiin puhtaasti kaupallisista syistä. Paulaharjokin kirjoitti keruuaineistojensa pohjalta etnografisia teoksia osittain taloudellisen pakon sanelemana rahoittaakseen kesäisiä tutkimusmatkojaan (Harju 1989, 272).

Suomalainen Lapin-kirjallisuus sijoitetaan yleensä realistisen kansankirjallisuuden lajiin. 1870- ja 1880-luvulta lähtien kansan parista nousseet kirjaillijat, joiden tuotantoa leimasi opettavaisuus ja kansanvalistuksen ihanteellisuus, toivat esille kansanelämää "sellaisena kuin se on". (Lehtola 1997, 238.) Keskeinen Lapin-kirjallisuuden lähtökohta on luonnon ensisijaisuus; siinä kuvataan ihmisen ja luonnon yhteyttä sekä väkivaltaista törmäämistä. Luonto on usein yksi kirjan päähenkilöistä, jota kuvataan kuten muitakin toimivia ja ajattelevia subjekteja. (Emt. 238-239.) Lapin-kirjallisuudessa ovat sen alkuajoista lähtien sekoittuneet tietous ja myytit. Samat jo 1500-luvulta peräisin olevat teemat toistuvat yhä uudelleen: yötön yö, pakkaset, lappalaiset, peräpohjalaisten ystävällisyys, vieraanvaraisuus ja säädyllisyys. Yleistä Lapin-kirjallisuudessa on myös saamelaiskulttuurin ja uudisasukaskulttuurin korostettu vastakohtaistaminen. Saamelaiset nähdään toisina, alkuperäisinä ja alkukantaisina, joiden vastakohtaksi asetetaan kansallisen Suomen korostama suomalais- ja uudisasukasnäkökulma. (Emt. 246-247.)

Suomen kirjallisuushistoriassa Lappi jää tavallaan ulkopuolelle, sillä sen eräkirjallisuus, kansatiede ja jälkijättöinen romanttinen tarina sikiävät genrejä, jotka kirjallisuutemme portinvartijoiden mielestä kuuluvat korkeintaan kaunokirjallisuuden lähialueille, eivät laatukirjallisuuden ydinjoukkoon. Muutamia tapauksia lukuun ottamatta Lappi on nähty aina 1950-

luvulle saakka varattuna eksotiikan käyttöön. (Jama 1995, 121.) Toisenlainen näkökulma Lapin-kirjallisuuteen on, että se on jo kauan ollut heterogeeninen ja luonnehdittavissa eri kirjailijoiden mukaan erilaiseksi (Lehtola 1997, 232). Lapin-kirjallisuudesta on siten olemassa eriäviä näkemyksiä; toisaalta se nähdään yksinkertaisena stereotyyppisenä ilmiönä, ja toisaalta taas siinä ymmärretään olevan useita ulottuvuuksia ja kirjallisuuslajeja. Yleisintä ajattelutapaa Lapin-kirjallisuudesta kuvastaa kuitenkin antikvariaattien suosima hyllyluokitus sijoittaa Lappi-kirjat osastoon 'Eräkirjat'. Tähän kuuluvat kaikki Lappi-aiheiset kirjat kaunokirjallisista teoksista eräretkiin, Lapin-matkojen kuvauksiin jne. Lapin-kirjallisuus nähdään perifeerisen erämaa-alueen kirjallisuutena - olkoon mitä kirjallisuuslajeja tai kuvausaihetta tahansa. (Vrt. emt. 242.)

Käsiteltävät Lappi-kirjat sisältävät edellä esitetyt Lapin-kirjallisuuden määritelmät. Ne liittyvät realistiseen kansankirjallisuuteen, sillä niissä (etupäässä Paulaharjun teoksissa) on opettava ja valistava ote. Ne sisältävät luonnonkuvausta, joka on niissä merkittävässä asemassa. Niissä toistuvat vanhat hallitsevat teemat Lapin luonnon ja ihmisten kuvauksesta. Valitut kirjat edustavat toisaalta vanhan Lapin kuvausta, eksotiikkaa ja mystiikkaa (esim. ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” [Paulaharju 1923]), ja toisaalta ne ovat ilmentymiä Petsamon mukanaan tuomasta Lapin ja sen matkailun kiinnostuksesta (”Petsamoon kuin ulkomaille” [Pälsi 1931]).²³ Kokonaisuutena tarkastellen kirjat eivät käy yleiseen näkemykseen Lappi-kirjoista eksotiikan ilmentyminä, yksinkertaisena stereotyyppisenä ilmiönä, vaikka ne löytyvätkin antikvariaattien hyllystä 'eräkirjat'. Ne ilmentävät eri kirjailijoiden näkemyksiä ja eri kirjallisuuslajeja, sillä niissä on sekä etnografisia, matkakertomuksellisia että kaunokirjallisia piirteitä. Lisäksi kirjoista on luettavissa kuvauksia moderneistakin ilmiöistä. Ne tavallaan ilmentävät ulkopuolisen tarkkailijan näkemystä Lapin kehittämiseksi ja integroimiseksi kiinteäksi osaksi Suomen valtiota ja yhteiskuntaa.

Neljä kansatieteilijää

Vaikka käsiteltäviä Lappi-kirjoja tarkastellaankin autonomisena kokonaisuutena, on niissä havaittavissa kirjailijoiden 'sormenjäljet'. Kirjailijat, eli tässä tapauksessa neljä kansatieteilijää, on tutkimuksessa otettava huomioon siltä osin, kun he ilmenevät käsiteltävissä kirjoissa ja

²³ Kirja ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) ei sovi tähän määritelmään, sillä se on kirjoitettu valmiiksi 1960-luvulla ja julkaistu vasta Itkosen satavuotisjuhlavuonna 1991 (ks. Itkonen, Terho 1991, 19). Se ei siten varsinaisesti kuulu 1920- ja 1930-luvun Lapin-kirjallisuuteen, mutta tutkimusaineistoon se on valittu muilla kriteereillä.

heidän tuntemisena on tutkimusongelman kannalta oleellista. Lyhyesti esiteltyinä neljä kansatieteilijää Itkonen, Manninen, Paulaharju ja Pälsi olivat kaikki uteliaita, aktiivisia ja uudistushaluisia miehiä, jotka arvostivat kulttuurityötä sen kaikessa laajuudessa. He olivat toistensa aikalaisia ja kollegoja. He elivät suunnilleen samoilla vuosikymmenillä²⁴, ja olivat kansatieteessä huomattavia vaikuttajia niin akateemisessa maailmassa kuin sen rajamaillakin. He tekivät Lapin-matkoja ja kirjoittivat Lappi-kirjoja suunnilleen samoihin aikoihin. He olivat koulutettuja miehiä ja - Paulaharjua lukuun ottamatta - nimenomaan akateemisesti koulutettuja kansatieteilijöitä. He olivat kotoisin eteläisestä Suomesta²⁵, aktiivisia monen alan taitajia, tunnettuja ja tunnustettuja jo elinaikanaan ja omalle ajalleen tyypillisesti innokkaita museomiehiä.²⁶

Itkonen ja Manninen olivat akateemisia kansatieteilijöitä ja tutkijoita. He molemmat kirjoittivat aikansa kansatieteelle tyypillisen teoksen "Suomensukuiset kansat" (Itkonen 1921 ja Manninen 1929). On kiinnostavaa, että Manninen on käyttänyt kirjansa lähteinä varsinkin Lappi-osuudessaan sekä Itkosen että Paulaharjun tuottamaa aineistoa. Pälsikin oli akateeminen tutkija²⁷, joka oli myös kuuluisa tutkimusmatkailija ja kirjailija, ja joka täysin kaunokirjailijaksi siirtyessään oli sekä tunnettu arkeologi, kansatieteilijä että matkakirjailija. (Laitinen 1965, 516.) Paulaharju oli koulutukseltaan Jyväskylän seminaarista valmistunut opettaja, joka vuotta ennen kuolemaansa 1943 sai professorin arvon arvokkaan elämäntyönsä ansiosta (Harju 1989, 248). Myös hän oli Pälsin tavoin sekä tutkija että kirjailija:

Jos Paulaharjua arvioidaan pelkästään kaunokirjailijana, niin tehdään vääryyttä hänen koko tuotannolleen; jos taas häntä arvioidaan tieteentekijänä ymmärtämättä hänen kirjailijanluonnettaan, tehdään vääryyttä hänen persoonallisuudelleen. (Lehtola 1997, 242.)

Lapista neljä kansatieteilijää olivat kiinnostuneita eri syistä. Itkoselle kiinnostus oli luonnollista lapsuuskokemusten perusteella. Paulaharju lumoutui Lapista jo lapsena Topeliusta ja Aleksis Kiveä lukiessaan (Harju 1989, 24). Pälsi matkusti paljon, ja on ymmärrettävää, että hän suuntasi matkansa myös Lappiin. Mannisen kiinnostus Lappia kohtaan taas todennäköisesti liittyi Suomen

²⁴ Miehistä vanhin oli Samuli Jaakonpoika Paulaharju (1875-1944). Muut olivat ikäjärjestyksessä Sakari Lemmitty Pälsi (1882-1965), Toivo Immanuel Itkonen (1891-1968) ja Ilmari Justus Andreas Manninen (1894-1935).

²⁵ Itkonen asui osan lapsuuttaan Inarissa, mutta hän oli syntynyt Pulkkilassa ja asui aktiivisen tutkimusaikansa ja teki elämäntyönsä Etelä-Suomessa Helsingissä (ks. Itkonen, Terho 1991, 9-10).

²⁶ Pälsi, Itkonen ja Manninen kuuluivat Suomen eturivin museomiehiin, ja heillä kaikilla oli virka Suomen kansallismuseossa, jopa kansatieteellisen osaston johtajina. Paulaharjukin toimi aktiivisesti museotoimessa, sillä hän oli perustamassa Jyväskylän seminaarin museota ja toimi Oulussa Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmien hoitajana 1908-1924 (Harju 1989, 103).

²⁷ Pälsi sai tohtorin arvon 1936 mutta professorin arvon vasta 80-vuotispäivänään 1962 (Itkonen 1963, 8).

itsenäistymisen jälkeiseen suomalaisen sekä saamelaisen kulttuurin kiinnostuksen lisääntymiseen suomalaisessa kansatieteessä.

Käsiteltävistä Lappi-kirjoista ei huomaa niiden kirjoittajilla olleen yhteistyötä tai merkitystä toisilleen. Onkin kiinnostavaa huomata, että he vaelsivat Lapissa osittain yhtäaikaaisesti, vierailivat samoissa paikoissa ja tapasivat samoja ihmisiä. Lisäksi he toimivat toistensa Lappi-kirjojen arvostelijoina. Päläsi (1936, 99-100) arvosteli ylistävin sanoin Mannisen ”Pohjan pitkiltä periltä” (1936) Suomen Museossa, ja Manninen ja Itkonen sekä hyväksyivät että kritisoiden arvostelivat Paulaharjun Lappi-teoksia (ks. Hakola 1974, 356-357). Itkonen (1963, 7-18) on kirjoittanut yleisluonteisemman artikkelin Päläsiestä ja hänen elämäntyöstään.

Neljä kansatieteilijää ja kirjailijaa olivat erilaisia persoonia, millä on vaikutus heidän tekstiensä tyyliin. Paulaharjun teoksille, myös hänen Lappi-kirjoilleen, on ominaista tiedon monipuolisuus, kokonaisuuden eeposmainen kehittäminen ja miltei taiteellinen näkemys. Kuvauksissa on synkkävärisyyttä ja mytologisia väriläikkeitä. Kaiken perustana on katoavaisuuden tuntu. Asiat, esineet, ihmiset ja ympäristö on nivelletty kokonaisuudeksi, joka ilmaisee tehoavasti niiden ainutkertaisuuden kaiken olemisen ja tapahtumisen keskellä. (Paasilinna 1965, 234.) Paulaharjun Lappi-kirjoissa on se yhteinen piirre, että ne alkavat alueen kuvauksesta, etenevät elinkeinojen kuvauksen kautta henkisen elämän piirteisiin ja lopulta koko ihmiselämän kaaren kuvaamiseen. Teosten pohjana on siis kaava: paikka, materiaallinen kulttuuri ja elinkeinot ja henkinen kulttuuri (uskonto, uskomukset ja erilaiset tavat). Tämä ilmenee erityisesti viimeisissä suurissa historiaeepoksissa Pohjois-Ruotsista ja Sompioista.

Itkonen tyyli on erilaista kuin Paulaharjun esseistinen tyyli. Yleensä se on tieteellistä ja käsittelee ’luokiteltua luontoa’ (Lehtola 1986, 50), mutta ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) on kuitenkin värikäs ja henkilökohtainen muistelmateos, jonka tyyli on silti tiivistä ja lyhytsanaista, ja jossa on tarkasti selitetty kuljetut matkareitit ja tärkeiksi nähdyt ilmiöt. Mannisen kirjan ”Pohjan pitkiltä periltä” (1936) tyyli on rehevää. Siinä kuvataan monipuolisesti ruumiillisuuden tuntemuksia, vaellusten jalkavaivoja sääskikiusoineen, kievarien emäntien aterioita avarine viilipytytyineen ja moninaisia makuutiloja (ks. Päläsi 1936, 99). Siinä on kärkeviä kuvauksia ja henkilökohtaisia mielipiteitä. Sekä Itkonen että Mannisen kirjojen tyyleistä saa tuntuman ’vapautuneesta tieteilijästä’, joka tilaisuuden saatuaan purkaa piilottamiaan ajatuksia ja tunteita.

Päläsi tunnetaan taitavana työn kuvaajana, esimerkiksi savotan traditioiden ja sosiaalisten suhteiden tutkijana. Päläsin kieli on huolellista ja varmaa. Pitävän asiakuvauksen jatkona on usein kevyttä kertojan leikkiä, kaskuileuakin. (Paasilinna 1965, 258.) Päläsin molemmat käsiteltävät Lappi-kirjat ovat tyylieltään dokumentaarisia, tarkkoja mutta hieman pilke silmäkulmassa

kirjoitettuja. Niissä on sekä henkilökohtaisia että tutkijan otteella kirjoitettuja kuvauksia.

Käsiteltäviä Lappi-kirjojen kirjoittajat nähdään siis joskus tutkijoina ja joskus kirjailijoina. Paulaharju on tunnetuin tapaus. Hän on osoittautunut sekä kansatieteen oppihistorian että kirjallisuushistorian kirjoittajille hankalaksi tapaukseksi. Kirjallisuudentutkijat pitivät häntä ensisijaisesti kansatieteilijänä, ja kansatieteilijät tähdentävät hänen kaunokirjallisia ansioitaan. (Laaksonen 1991, 149.) Kalevalaseurakaan ei halunnut maksaa Paulaharjulle tekijänpalkkiota, koska siellä nähtiin Paulaharjun teokset arvokkaina aineskokoelmina mutta ei varsinaisina tutkimuksina. (Laaksonen 1991, 141-142). Kustaa Vilkuna (1944, 91) on silti sanonut, että oli todennäköisesti onni, että Paulaharju ei saanut perusteellisempaa tieteellistä koulutusta. Akateeminen koulutus olisi voinut pilata hänen intonsa ja otteensa perinteenkeruussa ja kuvausten kirjoittamisessa.

Toinen tunnettu tapaus on Pälsi, josta Itkonen (1963, 11) mainitsee, että hän ei ollut vain valokuvaaja eikä vain tiedemies, vaan hän oli samalla myös maalari ja taiteilija. Tiedemiehenä hän kirjoitti kulttuurihistoriallisia ja kansatieteellisiä esseitä, tieteellisiä teoksia ja matkakirjoja, ja kaunokirjailijana hän kirjoitti poikakirjoja. Pälsi myös sovelsi arkeologisia ja kansatieteellisiä tietojaan kaunokirjallisuuteen. (Laitinen 1965, 516-519.) Pälsissä on kuitenkin se ero Paulaharjuun verrattuna, että hänellä oli sekä tutkijan että kirjailijan tunnustettu asema – Paulaharjulla ei ollut tavallaan kumpaakaan.

Käsiteltävien kirjojen kirjoittajat voidaan nähdä marginaliassa oleviksi kansatieteilijöiksi, mutta toisesta näkökulmasta heidät voidaan nähdä myös hegemonisessa asemassa oleviksi kansatieteilijöiksi. He kaikki olivat nimittäin valkoihaisia koulutettuja miehiä. He asuivat ja vaikuttivat aktiivisena tutkimusaikanaan Suomen keskuspaikoissa, Helsingissä ja Oulussa. Heidän Lappi-kirjoillansa olivat julkaisijoina aikansa suurimmat suomalaiset kustantajat (WSOY, Otava, Karisto). Heillä kaikilla oli etelästä tulleina kansatieteilijöinä auktoriteetin asema suhteessa Lapin väestöön. He olivat ulkopuolisia tarkkailijoita ja museoesineiden kerääjiä, vaikka heidän sanotaankin päässeen lähelle kansaa ja nähneen asiat myös sen näkökulmasta. Tämä kirjailijoiden vaikutusvaltainen asema vaikuttaa käsiteltävien kirjojen sisältöön. Kirjoissa on kuultavissa kirjailijoiden auktoriteetin äänet, mikä on merkityksellistä tutkittaessa niin niiden suomalaisen kulttuurin kuvaa kuin tarkasteltaessa kirjoja osana kansatieteen oppihistoriaakin (vrt. Lönnqvist 1989, 35 ja 40).

Marginaalinen asema

Kuten neljän kansatieteilijän mutkikas asema suhteessa sekä kansatieteeseen että kirjallisuuteen on merkityksellistä, on tutkimusongelman kannalta tärkeää tarkastella myös käsiteltävien Lappi-kirjojen marginaalista asemaa ja niiden suhdetta kansatieteeseen, Lapin-kirjallisuuteen ja yhteiskuntaan. Marginaalisuudella on vaikutus sekä tutkimusaiheen kiinnostavuuteen että kirjojen valintaan, lukemiseen ja tulkintaan.

Käsiteltävien Lappi-kirjojen aiheet eivät kansatieteen näkökulmasta ole siinä mielessä marginaalisia, että ne ovat aikansa yleisiä Suomen talonpoikaisen kulttuurin ja saamelaisen kulttuurin tutkimuksia ja kuvauksia. Sotien välisenä aikana idän matkojen tyrehtyttyä kansatieteessä otettiin kohteeksi erityisesti suomalainen talonpoikauskulttuuri (Anttila 1988, 113). Kirjat jäävät kuitenkin varsinaisen kansatieteen rajamaille, koska niissä on havaittavissa myös ristiriitaisuuksia aikansa kansatieteen paradigman suhteen, koska ne sisältävät hyvin kokonaisvaltaisen näkemyksen Lapin eri kulttuureista, ja koska ne ovat kuvailevia, henkilökohtaisia etnografioita sekä matkakertomuksia, joissa on myös fiktiivisiä piirteitä. Kirjat nivoutuvat osaksi aikansa diskurssia, mutta jäävät silti marginaaliaan.

Kansatieteen näkökulmasta tarkasteltuina käsiteltävät kirjat ovat aikansa uusimpien suuntauksien mukaisia - tai jopa edellä niitä. Tämä johtuu kirjailijoista, jotka olivat urauurtavia tutkijoita ja tekijöitä monella eri alalla. Paulaharju rikkoi kansatieteelle asetettuja rajoja.²⁸ Pälsi teki urauurtavia kokeiluja kansatieteellisten filmien alalla (Janhunen 1989, 145) ja oli tunnettu tutkimusmatkailija ja kirjailija. Manninen oli akateemiselta profiililtaan yhteydessä muihin aikansa eurooppalaisiin ja pohjoismaalaisiin tutkijoihin (Talve 1992, 74). Itse asiassa hänen näkemyksensä kansatieteestä oli varsin aikansa vastainen ja rohkea, sillä hän esitti kritiikkiä kansatieteen suomalais-ugrilaisuuteen kiinnittymisestä jo aikaisemmin kuin tämän suuntainen oppialan päämäärän kritisointi varsinaisesti nousi esille. (Vrt. Vilkuna 1961, 48-49.)

Yhteiskunnallisesti tarkastellen kirjojen aiheet eivät myöskään ole marginaalisia, koska ne ovat Suomeen liitetyn Petsamon herättämän innostuksen ja sen aiheuttaman Lapin-kirjallisuuden ja matkailun kasvun ilmentäjiä. (Vrt. Laaksonen 1991, 140.) Lapin-kirjallisuuden nousuun vaikutti sekin, että yleinen lukutaidon ja rahatalouden leviäminen toi uusia lukijoita.

²⁸ Paulaharju oli kansatieteilijänä erikoislaatuinen, koska hän tutki kaikkea ja oli kiinnostunut mistä vain menneisyyden kansanomaisesta arkielämän puolesta. Mutta hän oli myös kirjailija, joka kirjoitti omintakeiseen, jäljittelemättömään tapansa. Hän oli tyylytaituri, ilmeikkäästi ja vaikuttavasti kirjoittava kansanelämän kuvaaja. (Ylikangas 1991, 138.)

Käsiteltävissä kirjoissa on muitakin yhteiskunnallisesti ajankohtaisia aiheita, sillä kirjassa ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) seurataan Peräpohjolan savottaelämää vuoden 1922 ’Läskikapinan’ aikoihin, jolloin eristäytynyt pohjoinen työyhteisö herätti valtakunnallista huomiota (Paasilinna 1965, 258).

Käsiteltävien Lappi-kirjojen tarkoituksena on tehdä tunnetuksi Lappia ja sen kulttuureita, tallentaa katoavia elämäntapoja, valistaa kansaa, parantaa metsätyöntekijöiden oloja, antaa neuvoja matkailijoille ja myös puhtaasti viihdyttää lukijoita jakamalla elämyksiä ja kokemuksia. Osa näistä tavoitteista tulee ilmi kirjoja tulkitsemalla ja osa kerrotaan kirjojen alkulauseissa.

Ne sisältävät joukon muistiin piirrettyjä laatukuvia... Sitä paitsi niihin kuuluu asiallisia esityksiä siitä jo melkein kadonneesta maailmasta, jota sanomme kansanomaiseksi kulttuuriksi (M-36 PPP, 6).

...olen ottanut selkoa metsätyöläisten oloista, joiden parantaminen on päivän kysymyksenä (Pä-23 TJU, 6).

Lappi ja Lapin-kirjallisuus sijaitsevat kuitenkin moninkertaisessa periferiassa, sillä Etelä-Suomi ja suomalainen kulttuuri ovat keskustassa, mutta pohjoinen, saamelaisten asuttama alue ja sen asiat ovat jääneet periferiaan (Lehtola 1997, 25). Lappi näyttäytyy etelän sivilisaation vastakohtana. Lappi ei ole sitä samaa maailmaa, jota kansalliskirjallisuuden päävoimat kuvaavat, vaan se on aina ollut jokin toinen ja vieras. Maantieteellinen etäisyys on rakentanut Lappisuhteeseen myös ajallista etäisyyttä. Lappi edustaa jotakin mennyttä, jo kadotettua maailmaa ja joillekin jopa tavoiteltua alkutilaa jossakin ’suomalais-ugrilaisen kulttuurin aamuhämärissä’. (Emt. 235.)

Kirjallisuuden määrittely riippuu siitä, kuinka siihen suhtaudutaan yhteiskunnallisen ja institutionaalisen elämän tietyillä tahoilla. Kirjallisuutta ’kirjoitetaan uudelleen’ kirjallisuudentutkimuksessa valitsemalla, käsittelemällä ja korjaamalla sitä aina kulloistenkin kirjallista koskevien institutionalisoituneiden normien mukaan. (Vrt. Eagleton 1991, 228-229.) Käsiteltäviin Lappi-kirjoilla, lukuun ottamatta teosta ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991), ei ilmestymisaikanaan ollut kovin merkittävää asemaa yhteiskunnassa eikä kansatieteessä, koska ne laskettiin osaksi Lapin-kirjallisuutta. Osa kirjoista on kuitenkin ajan kuluessa saavuttanut suosiota ja kunniaa. Paulaharjun kirjoista on muodostunut yhä enemmän siteerattuja ja tunnettuja teoksia, joihin viitataan niin Lappi-aiheisissa kuin yleisissäkin tietokirjoissa ja kulttuuria käsittelevissä teoksissa. Paulaharjun tuotannolla on nykyään vankkumattoman tärkeä asema sekä yleensä Lapin että erityisesti kveenien kulttuurin kuvaajana. Samoin Itkosen teoksilla on saamelaistutkimuksen saralla vankka tunnustettu asema. ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) on noussut merkittävään asemaan, kun kansatieteellinen kiinnostus savottaperinnettä ja sen

tutkimusta kohtaan on viime vuosina kasvanut.

Käsiteltävät kirjat ovat etnografisia, mutta ne ovat myös matkakertomuksia ja esseistisiä sekä novellimaisia tekstejä. Yhden kirjan ”Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista” (Paulaharju 1921) nimessä ilmoitetaan suoraan sen olevan etnografinen. Muita Paulaharjun kirjoja luonnehditaan yleensä kansatieteellisiksi kertomuksiksi. Osasta käsiteltäviä kirjoja on olemassa ristiriitaisia luokituksia sen mukaan, mistä näkökulmasta niitä katsotaan. Esimerkiksi ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) nähdään toisaalta kansatieteellisenä, kansatieteellisen matkan tuloksena (Kajanto ja Suurla 1982, 8), mutta toisaalta sama kirja nähdään myös kaunokirjallisuutena, kylläkin omakohtaisiin kokemuksiin perustuvana (Snellman 1996, 27) ja vieläpä matkakuvauksenakin (Hälli 1954, 9).

Käsiteltävissä kirjoissa ilmeneekin monimuotoista tieteellisen ja esseistisen tyylin vuorottelua ja yhdistymistä. Yleensä esseistisyys on tieteellisissä piireissä aliarvostettu tyyllilaji, vaikka hyvien kirjoittajien esseitä ihaillaankin. Esseitä pidetään ”helppona”, ”populistisena” ja ”epätieteellisenä”, vaikka sitä se ei parhaimmillaan ole. Esimerkiksi Paulaharju teki esseitään varten tarkkaa perustutkimusta, valmisteli tekstejä ja karsi niistä epäolennaisuuksia pois. Esseen voikin nähdä vievän perustutkimusta pidemmälle kuin tieteellisen tutkielman, ja näin nämä tyylit palvelevat toisiaan. Tiede pelkistää ”kaikki yhtä aikaa” -maailman ”yksi kerrallaan” – maailmaksi, mutta essee palauttaa sen arkipäivän ristiriitaisuuteen. (Lehtola 1986, 54.) Myös Pälsi tunnustetusti kirjoitti esseitä ja niitä lähellä olevia muinais- ja talonpoikaiskulttuurin kuvauksia. Erityisesti hänen kotimaanmatkojensa kuvaukset ovat esseistisiä. (Hälli 1954, 7 ja 9.) Kustaa Vilkuna (1977, 259) on kehumut Pälsin matkaesseitä ainutlaatuisiksi kuvauksiksi, joihin pystyy vain taiteilija ja koulutettu tutkija. Vilkuna näkee siis taiteen ja tieteen yhdistämisen esseissä hyvänä ja hedelmällisenä.

3 KULTTUURIN KUVAN MUODOSTUMINEN

Miten tutkitaan käsiteltävien Lappi-kirjojen suomalaisen kulttuurin kuvaa? Mitkä ovat kuvan muodostajat? Syntyykö kuva kirjoista itsestään vai onko se jonkin prosessin tulos? Kirjojen analysoinnissa ja kulttuurin kuvan muodostumisessa on kaksi tärkeää tekijää; tutkimusaineisto diskursseina ja minä tutkija-lukijana. Kuvan muodostuminen on näin usean osatekijän lopputulos: se on kirjojen kokonaisolemuksen - tekstin, visuaalisten kuvien, muun olemuksen ja taustatietojen - muodostamia hallitsevia diskursseja, joita minä tutkija-lukijana luen esiin ja tulkitse, ja joista kulttuurin kuva lopulta muodostuu.

Etnografioita luetaan usein 'ikkunana' todellisuuteen, jolloin ne katsotaan tärkeiksi tekstin tiedottavan funktion vuoksi, ja niiden sisältämästä informaatiosta voidaan kysyä: totta vai ei? Paulaharjun teoksia onkin tarkasteltu myös totuuskymsyksen valossa. Martti Linkola (1991, 150) vertaa ”Sompio” (1939) -teoksen tietoja todellisuuteen ja toteaa niiden olevan esimerkkejä menneen hohdokkaasta kuvasta:

Entisestä, kadonneesta Sompiosta lukeva elää onnellista aikaa. Menneestä on voitu poimia esiin paras, hauskin, vaikuttavin. Unohduksiin jää päivien pitkän saaton apeus, kulttuurin yksipuolisuus ja - nykyajan mittapuulla mitaten - keskimäärin ja lähes alituisesti vallinnut puute, paikoittainen kurjuuskin. Vain hämärästi tajuttavasti jää se, että koko tuolloinen sompiolainen elämänmuoto keikkui parahultaisesti luonnonantien riittävyuden ja toimeentulon ääri rajoilla. Paulaharju ei näitä seikkoja kiistä, mutta lukija lentää hänen hohtavan tyyliinsä siivillä helposti niiden ylitse.

Lassi Saressalo (1996, 27) taas on sanonut Paulaharjun Ruijaa käsittelevistä teoksista ”Ruijan suomalaisia” (1928) ja ”Ruijan äärimmäisillä saarilla” (1935), että niistä välittyy kuva ihmeellisestä kansasta Jäämeren rannalla, joka osaa vielä kummallista murretta ja kutsuu itseään suomalaisiksi. Paulaharjulle kveenit olivat romanttinen osa suomalaista rajantakaista kulttuuria (Saressalo 1996, 3). Jos vertaisin käsiteltäviä Paulaharjun Lappi-kirjoja todellisuuteen, toteaisin niiden kulttuurin kuvan samalla tavalla romanttiseksi. Nämä kirjat eivät välittäisi kuvaa kokonaisesta todellisuudesta, vaan kuvan Paulaharjun persoonallisesta, hurmoksellisesta tavasta nähdä kuvattavat kohteensa.

Yksikään käsiteltävistä Lappi-kirjoista ei sisällä kaikkea sitä tietoa, mikä todellisessa maailmassa olisi ollut saatavilla, vaan ne ovat kirjailijoiden valitsemia ja luomia kokonaisuuksia. En kuitenkaan vertaa kirjoja todellisuuteen, vaan tarkastelen niiden muodostamaa tekstiä omana kokonaisuutenaan: teksti sisältää ja muodostaa oman

todellisuutensa, jonka luonnetta - sen sisältämän yhden aihepiirin kuvaa - tarkastelen. Käsiteltävät kirjat eivät ole minulle todellisuuden representaatioina, toisen asian ilmentymiä, vaan produktiivisia, merkitystä tuottavien muotojen sarjoja; ne eivät ole todellisuuden jäljennöksiä vaan merkkejä (ks. Lehtonen 1983, 121-122). Tekstit muuttuvat lukuprosessissa tapahtumaksi, jossa luonnollisesti alitajuisesti vertailen tekstejä muihin jo aiemmin lukemiini teksteihin, ja näin suodatan juuri näille teksteille tyypillisen ominaislaadun (ks. Segers 1985, 12), mutta jossa pyrin lukemaan kirjojen informaatiota sellaisena omana totuutenaan, jota en aseta kyseenalaiseksi.

Teksti ja diskurssit

Käsiteltävät Lappi-kirjat sisältävät sekä tekstiä, valokuvia että piirroksia. Puhunkin 'kirjoista' tarkoittaessani kirjojen kokonaisolemusta, 'tekstistä' merkitsemässä sanallista informaatiota ja 'kuvituksesta' merkitsemässä kirjojen valokuvia ja piirroksia. Laajemmassa merkityksessä voidaan tekstillä kuitenkin tarkoittaa sitäkin, että käsiteltävät kirjat kokonaisuutena muodostavat tulkittavan tekstin. Tämä teksti on se tutkimusmateriaali, josta luen esiin tutkimusongelman suhteen merkityksellisiä diskursseja.

Tekstin tutkimuskohteena näen eläväksi kokonaisuudeksi, joka voidaan määritellä Roland Barthesin (1993a, 84-85) tapaan:

Teksti tarkoittaa kudottua; mutta kun tähän asti olemme aina pitäneet tätä kudottua vain tuotteena, valmiina verhona, jonka takaa enemmän tai vähemmän peitettynä löytyy merkitys (totuus), nostamme nyt tästä kudoksesta esiin sen generatiivisen ajatuksen, että teksti kootaan, työstetään jatkuvan kutomisen tapahtumana; ja kadonneena tähän kudontaan - tähän tekstuuriin - subjekti tyhjentää itseään kuin hämähäkki, joka seittäään rakentaessaan purkaa omia eritteitään.

Tekstin tekijä on oikeastaan kuollut, vaikka tekstillä onkin aina nähtävissä varjo, jossa on häivähdyksia ideologiaa, katkelma representaatiota ja kaistale subjektia (emt. 45). Kulttuurin kuvan tutkimuksessa keskitynkin tekstiin ja sen sisäisiin suhteisiin, ja kirjailijat häivytän taka-alalle, sillä kirjailijoiden biografiset persoonat eivät periaatteessa kiinnosta²⁹, ja kirjailijan minä on häipynyt teoksesta - kirjallisuuden kielen puhuja on tavallaan poissa. (Vrt. Lehtonen 1983, 122.) Tärkeää ei ole kirjailijan ja kirjan, vaan kirjan ja minun tutkija-lukijan välinen suhde.

²⁹ Tarkasteltaessa teoksia autonomisina teksteinä on kirjailijan biografia "yet another text" (Mills 1991, 195).

Mutta mikä on minun ja mikä tekstin osuus lukuprosessissa ja tekstin merkityksen muodostumisessa? Ovatko tekstin merkitykset tekstin laatijan mielessä vai tekstin lukijan mielessä (vrt. Sääsکیlahti 1997, 34)? Tästä on eri näkökantoja sen mukaan, tutkitaanko itse tekstiä vai lukijaa. Tekstiin keskityttäessä nähdään, että lukija voi konstruoida tekstin merkityksen vain sen sisältämien signaalien avulla, jolloin ne ohjaavat lukijaa ja tekstin merkitys on lähtöisin sen laatijan mielestä. Lukijaa tarkastellessa nähdään, että lukija konstruoi tekstile merkityksen itsenäisesti, lähes tekstistä riippumatta. Minä ymmärrän lukuprosessin kuitenkin interaktionana, vuorovaikutuksena minun ja tekstin välillä. (Vrt. Segers 1985, 31.)

Kirjojen tekstin tulkinta ei ole siten tekstissä sinänsä, vaan lähtee sen pohjalta: tulkinta ja merkityksen löytäminen on tekstin ja minun, tutkija-lukijan (tulkitsijan), kulttuuritaustani sekä tähänastisten kokemusteni ja lukutilanteen monimutkainen interaktioproessi (vrt. Leino 1983, 8). Tunnistan aineistosta sellaisia seikkoja, joiden tulkinta edellyttää omien kulttuuristen tapojeni, stereotyyppieni tai yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin tuntemukseni tietoista käyttöä (vrt. Jokinen & al. 1993, 32). Analyysin tekemisessä tämä merkitsee sitä, että lukuprosessissa on otettava huomioon sekä kirjojen kontekstit³⁰ että myös minun oma kontekstini.

Minulla on oma persoonallinen lukutapani ja omia kirjoja koskevia odotuksiani. Teen tiettyjen skeemojen pohjalta kirjoja koskevia päätelmiä, ja nämä skeemat tarjoavat sen perustan, jolta kirjojen tietoja tulkitsen. Skeemat puolestaan hioutuvat tulkinta-aktien myötä, ja ne virittyvät ja tulevat yhä täsmällisemmiksi. Nämä skeemat ovat kognition peruselementtejä, jotka sisältävät perustiedot olioista, havainnoista ja tapahtumista. Skeemoja käytetään aistihavainnoin tulkintaan, informaation etsintään muistista. (Leino 1983, 14-15.) Skeema on ajatuskaava, kokonaisuus ja tiedon rakennusosa: se on kuvia mielessä. Skeemateoria onkin tärkeä lukemisen ja ymmärtämisen teoria: se, mitä ymmärrän valitsemieni kirjojen lukemisen aikana, liittyy konseptuaalisella tavalla siihen, mitä minulla tutkija-lukijana on mielessäni jo etukäteen. Skeemaa merkitsee myös sitä, että kirjojen sisällöt voidaan nähdään erityisenä skeemana, joka ohjaa sitä prosessia, jossa minä tutkija-lukijana tulkitsen kirjoja. Kirjojen lukeminen ja tulkinta on näin selvä vuorovaikutusprosessi tekstin ja minun välillä.

Tekstin tulkinta on eri asia kuin tekstin selitys. Selitys on pätevä kaikissa kulttuureissa, mutta tulkinta käsittelee henkisiä yhteyksiä eri ilmiöiden välillä. Siinä selvitetään sisältö nimenomaan kulttuurisen kontekstin avulla. Tulkinnassa pyritään ottamaan huomioon kontekstuaalit suhteet ja

³⁰ Kirjojen kontekstit tarkoittavat tutkimuksessa kirjailijoita suhteessa kirjoihin, kirjojen kuvituksen taustatietoja, kirjojen kirjoittamiseksi tehtyjä tutkimusmatkoja sekä kirjojen marginaalista asemaa kansatieteessä ja kirjallisuudessa.

esiintyvät tekstistrategiat, ja pyritään tutkimaan myös aiheeseen liittyvä sekundaarikirjallisuus.³¹ (Segers 1985, 47.) Tulkinta on lisäksi yksilöivää: se asettaa tekstin sellaiseen tilanteeseen, joka tekee siitä tietynlaisen 'eleen' ja antaa sille tietyn merkityksen (Vainikkala 1983, 123). Tutkimuksessa huomio kohdistetaan vain kirjojen yhteen osa-alueeseen; muista näkökulmista tarkasteltaessa tekstistä tulisi aivan toisenlainen merkityksellinen 'ele'.

Tekstit (kirjat kokonaisuutena) diskursiivisina tuotteina muodostavat sen merkitysmaailman, jota tarkastellaan. Diskurssit ovat tutkimuksen työvälineitä, joiden avulla kulttuurin kuva paljastetaan. On kuitenkin huomattava, että diskursseja esiintyy tutkimusaineistossa eri tasoilla. Laajasti tarkastellen käsiteltävät Lappi-kirjat ovat osa niiden kirjoitus- ja julkaisuaikana vallalla olleita diskursseja; sekä kansatieteellistä, kirjallista että yhteiskunnallista diskursiivista käytäntöä.³² Kuten kaikki tekstit nekin on tuotettu jonkin diskurssin sisällä, ja ne välittävät ja uusintavat yhteiskunnassa vallitsevia ajatusmuotoja. (Vrt. Lehtonen 1994b, 96.) Tutkimusongelman kannalta on kuitenkin merkityksetöntä tarkastella diskurssien eri ulottuvuuksia tai vertailuja. En pyri analyysissäni menemään kirjojen 'taakse' hakemaan kulttuurin kuvan diskursiivisten yhteyksien syitä ja seurauksia. Tarkastelen vain sitä, miten käsiteltävissä kirjoissa tuotetaan käsityksiä ja merkityksiä suomalaisesta kulttuurista; tutkin kirjojen sisäisiä diskursseja, jotka ovat valittujen Lappi-kirjojen kokonaisuuden muodostamia merkityksellistymiä. Nämä diskurssit ovat suomalaista kulttuuria koskevia määritelmiä ja nimenomaan konkreettisia kuvauksia, joissa kulttuuri esitetään: tuotetaan merkityksellisiksi objekteiksi ja kuvataan, millainen tuo objekti oikein on. (Vrt. Rantanen 1997, 15.)

Diskurssit muodostuvat erilaisista lausumista kirjojen teksteissä ja muussa sisällössä. Lausumat ovat diskursiivisen teorian peruselementtejä, jotka eivät rakennu lauseen tavoin kieliopillisesti, vaan noudattavat omia sääntöjään. Lausuma on lausetta laveampi, koska se hyödyntää sekä sanoista koostuvia merkkijonoja että myös visuaalisia, graafisia tai numeerisia merkkejä. (Rantanen 1997, 17-18.) Diskurssi ei koostu yhdestä lausumasta vaan useista lausumista, joista yhdessä rakentuu 'diskursiivinen muodostuma', jonka muodostumista säätelee tietty diskursiivinen käytäntö (Lehtonen 1994a, 33).

Diskurssit ovat merkityksellistämisen järjestelmiä, joiden avulla tutkimuksessa

³¹ Sekundaarikirjallisuutta ovat kirjailijan omat lausunnot, kirjojen aikaisemmat tulkinnat, kirjallisuustieteelliset ja kansatieteelliset tutkimukset sekä myös kirjailijoiden taustoja määrittelevät artikkelit.

³² Diskursiivinen käytäntö tarkoittaa diskurssin muodostavia ilmauksia säätelevää käytäntöä, joka synnyttää joukon pakottavia lausumattomia historiallisia sääntöjä, jotka määrittävät tietyllä alueella sen, mitä voidaan sanoa, kuinka se voidaan esittää, kuka voi puhua, missä ja minkä ehtojen vallitessa (Lehtonen 1994b, 110).

representoidaan käsiteltävien kirjojen suomalaista kulttuuria (vrt. Rantanen 1997, 20). Kulttuurin kuva hahmottuu esiin diskursseista, jotka ovat yleensä kaikkien käsiteltävien kirjojen yhteisiä hallitsevia diskursseja. Jotkin vahvat diskurssit ilmenevät vain yhdessä kirjassa, mutta suuri osa niistä on kaikissa kirjoissa esiintyviä, jolloin erilaiset tiedot kolmestatoista Lappi-kirjasta ovat sulautuneet yhteen. Konkreettinen tutkimusmetodi on kirjojen lukeminen läpi useaan kertaan, jotta tekstien merkitykselliset lausumat ja niiden muodostamat diskurssit löytyvät.

Kulttuurin kuva

Tutkimuksessa etsittävä kulttuurin kuva on lyhyesti määriteltynä kiteytynyt yksinkertaistettu näkemys jostakin laajemmasta kokonaisuudesta. Erilaisia kuviahan syntyy aina lukijan mielessä tekstejä lukiessa tai katselijan mielessä tapahtumia seurattaessa. Esimerkiksi matkailijan mielessä syntyy tietynlainen kuva vieraasta kulttuurista. Tämä kuva on itse asiassa lähellä stereotypian käsitettä. Ruijan kveenejä tutkinut Lassi Saressalo (1996) käyttääkin stereotypiaa ja kveenikuvaa samaa merkitsevinä käsitteinä. Olli Löytty (1994, 116) taas vertaa kirjallisuuden representoimaa Afrikka-kuvaa myyttiin, joka aktiivisesti muokkaa lukijan käsitystä siitä, 'miten asiat ovat'.

Kuva voidaan liittää ajalliseen tarkasteluun, jolloin katsotaan jotakin ilmiötä diakronisesti ja huomioidaan ilmiössä toistuvia piirteitä. Veli-Pekka Lehtola (1997, 47) käyttää 'kuvaa' kirjoittaessaan 1920- ja 1930-lukujen lappilaisen kirjallisuuden suhteesta vanhaan Lapin kuvaan, ja määrittelee tuon kuvan vuosisataiseksi Lapin kuvauksen perinteeksi. Timo J. Virtanenkin (1997) käsittelee artikkelissaan "Kirjoitetut kaupunkikuvat: etnografiaa ja etnografiikkaa" kuvaa laajasti kaupunkikuvauksen historiana ja sen eri suuntauksina. Kirjallisille teoksille (samoin kuin elokuville yms.) onkin tyypillistä, että ne toistelevat toinen toistaan ja jatkavat yhden aikaisemmin syntyneen kuvan välittämistä eteenpäin. Kuva on siten jotakin konkreettisesti määriteltävää ja pysyvää; sitä voidaan välittää eteenpäin.³³ Kuva liittyy kirjallisuudessa luovan toiminnan intertekstuaaliseen luonteeseen, tekstien keskinäiseen kanssakäymiseen. Kirjallisuus syntyy kirjallisuudesta ja periaatteessa kaikki sanataide kasvaa kosketuksesta aiempaan kirjoittamiseen. (Niemi 1991, 17.) Kuvakin syntyy toisesta kuvasta, ja kuva määritellään usein

³³ Teoksesta toiseen välittyvää kuvaa voi verrata Olli Löytyn (1994, 115) määrittelemään kirjallisuuden Afrikka-diskurssiin, jossa on yhä samoja lainalaisuuksia kuin sata vuotta sitten, ja joka on itse asiassa pysynyt lähes muuttumattomana 'fantasiana Afrikasta'.

joksikin pidemmän ajanjakson jatkuvaksi ilmiöksi, jolla on historiansa. Suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimuksessa ei kuitenkaan tarkastella kuvaa diakronisesta vaan synkronisesta näkökulmasta: kuva muodostuu samanaikaisien Lappi-kirjojen sisältämistä suomalaisen kulttuurin diskursseista.

Kirjojen suomalaisen kulttuurin kuvaa voidaan konkreettisesti ajatella 'valokuvana', joka sisältää kirjojen todellisuudesta tiivistetyn ja rajoitetun joukon tietoa. Tällä kuvalla on kyky pelkistää ja yksinkertaistaa asioita. Yleensäkin tutkijan kuvaa kohteesta voi verrata valokuvaan sen ottohetkellä, koska ne ovat molemmat erilaisia valintoja alusta loppuun saakka (vrt. Suojanen 1995, 147). Valokuvamaisen kuvan kautta todellisuus tiivistyy satunnaisten osien joukoksi, ja maailma "tuolla ulkona" joutuu maailmaksi valokuvien "sisälle" (Sontag 1984, 80). Muodostunut kuva muuttuu itse todelliseksi, mikä on sen rajoittamaton voimavara. Muodostunut kulttuurin kuva on kirjojen todellisuutta, mutta se on samalla minun, tutkijalukijan luomaa todellisuutta - se on minun tapani ymmärtää ja tulkita kirjojen suomalaista kulttuuria.

Kulttuurin kuva muodostuu kirjojen analyysiprosessissa diskurssien kautta kahden tekijän summana: minä (ja minun vaikutelmani ja mielikuvani) sekä kirjat (ja niiden sisältämät tiedot ja olemus, jotka ovat kaikille lukijoille yhteiset). Tulkintaprosessin alkaa siitä mielikuvasta, jonka kirjat minussa ensimmäisen lukukerralla herättävät. Roland Barthesin (1993b, 213) sanoja mukaillen rajoitun ensin yksityiseen lukemiseen (sillä eikö lukeminen aina ole yksityistä?) eli omaan lukemiseeni subjektina, joka olen (tai ainakin luulen olevani). Tämä eläytyminen ei ole vielä varsinaista tutkimusta, mutta jos intuitio tuottaa jonkin tuloksen, on se tutkimuksessa vielä perusteltava. (Vrt. Kinnunen 1983, 14.) Silti mielikuva on tärkeä alkuvaihe, sillä tekstin lukeminen tunteella, mielikuvia muodostamalla, on tehokkaampaa tekstin ymmärtämiseksi ja muistamiseksi kuin pelkkiin asiatietoihin keskittymällä. (Vrt. Sinatra 1986, 185.) Lukijan mielikuvan muodostamisesta pyrin objektiivisempaan tutkija-lukijan asemaan kirjojen useaan kertaan lukemisen avulla. Tämä vaihe on varsinainen hallitsevien diskurssien esiin lukeminen, mikä tarkoittaa systemaattista aineistoon syventymistä, jossa keskustelen aineistoni kanssa ja tulkitsen sitä. Diskurssien lukemista varten ei ole mitään kaavaa, vaan huomioin jokaisesta kirjasta ne lausumat, jotka merkityksellisimpinä nousevat esille.

Käsiteltävissä kirjoissa on viisi tärkeää suomalaisesta kulttuurista käytyjen hallitsevien diskurssien lukemisessa huomioitavaa tekijää: 1) asiasisältö (mitä tekstissä kerrotaan); 2) tekstin tyyli (miten asiat kerrotaan, painotukset, tieteellisyys vs. fiktiivisyys); 3) ulkomuoto (kirjojen

ulkoasut); 4) valokuvat ja piirrokset; ja myös 5) kirjojen kontekstit (kirjailijat, kansatiede ja Lapin-kirjallisuus).

Tekstien asiasisällöt ja tyyli muodostavat yhdessä sen kokonaisuuden, joka on kirjojen merkittävin suomalaista kulttuuria käsittelevien diskurssien muodostaja.³⁴ Tämän ohella diskurssit muodostuvat myös erilaisista lausumista kirjojen visuaalisissa piirteissä: kirjan kansien ulkoasussa, tekstin ulkonäössä, tekstin ja kuvituksen asettelussa, sisällysluetteloissa ja muussa sisällössä. Sitä paitsi kirjojen ulkoasut vaikuttavat ensimmäiseen mielikuvaan kirjoista. Ne ovat tavallaan 'kirjojen kasvot', jotka huomataan ensin, ja joiden pohjalta muodostuu ennakkokäsityksiä kirjojen luonteesta ja sisällöistä. Lisäksi kirjoissa olevat monet valokuvat, kartat ja Paulaharjun kirjoissa piirrokset vaikuttavat ratkaisevasti kuvan muodostumiseen, sillä nämä staattiset valmiit kuvat syöpyvät mieleen helposti ja pysyvät muistissa pidempään kuin tekstin luomat mielikuvat.

Käsiteltävien kirjojen suomalaisesta kulttuurista käytyihin diskursseihin vaikuttaa myös se tutkimusongelman kannalta merkityksellinen taustatieto, konteksti, joka tulee ilmi kirjojen sisällöissä ja ulkoasuissa. Tämä tieto eivät ole merkityksellistä siksi, että se olisi varsinainen tutkimuskohde ja syy kirjojen kulttuurin kuvalle, koska oleellista ei ole todellisuuteen vertaaminen eikä tieto, *miksi kirjat ovat, mitä ovat*. Ilmituleva taustatieto, on enemminkin vastaus siihen, *millaisia kirjat ovat ja mitä ne sisältävät*. Se on yksi kulttuurin kuvan muodostumisen ainesosa, kun taas kaikkien merkityksellisten osatekijöiden yhdistäminen luku- sekä tulkintaprosessissa on varsinainen syy kulttuurin kuvan muodostumiselle.

Kirjojen kuvituksesta

Kirjojen kuvituksella, sekä valokuvilla että piirroksilla, on huomattava asema kulttuurin kuvan muodostumisessa. Kirjoja lukiessa huomio kiinnittyy kuvitukseen joskus enemmänkin kuin tekstiin. Lisäksi kirjat, joissa on valokuvia, ovat vakuuttavampia kuin kuvattomat kirjat, sillä valokuvilla on selvä dokumentin arvo. Valokuvat ja suorat lainaukset vaikuttavat kirjoissa aidommilta kuin seikkaperäiset kirjalliset kuvaukset, koska ne mielletään todellisiksi ja rehellisiksi (vrt. Sontag 1984, 74). Esimerkiksi käsiteltävien kirjojen maisemavalokuvat ovat

³⁴ Tekstin lukeminen ei ole kielen, symbolien, kielikuvien, metaforien yms. merkityksien syväanalysointia. Ne otetaan huomioon yhtenä piirteenä, mutta tutkimusongelman kannalta tärkeää on tekstin selvästi ilmitulevat asiatiedot ja kerrontatyyli.

todisteita kirjan rehellisyydestä. Erityisesti matkakertomuksissa maisemavalokuvista välittyy kokemus todellisesta vierailusta (Bezencenet 1988, 135).

Esimerkkinä siitä, millainen merkitys valokuvilla kirjoissa on, voidaan verrata Paulaharjun teoksen "Lapin muisteluksia" kahta painosta vuodelta 1922 ja 1962. Jälkimmäisestä painoksesta on kustantaja harkitusti jättänyt valokuvat pois, ja näin kirjan on haluttu muuttuvan mystisemmäksi, mielikuvitukseen vetoavaksi. Pelkkä piirroskuviutus antaa lukijalle enemmän kuvitteluvapautta. (Laaksonen 1991, 143.) Valokuva esittääkin kohteesta jotakin olennaista ja ainutkertaista – jotakin enemmän kuin pelkkä teksti tai taiteelliset piirrokset (Sinisalo 1981, 5). Valokuvat täydentävät tekstiä, ja Sirkku Dölle (1991, 157) onkin todennut Paulaharjun kirjoista:

Siinä missä Samuli Paulaharjun teksti on monimuotoista ja polveilevaa, siinä sille täydellisenä vastakohtana heijastuu kuvista tyyneys ja sopusointu. Nämä kaikki täydentävät kokonaisuutena toisiaan.

Kirjojen valokuvia ei ole syytä tutkia erikseen autonomisena kokonaisuutena, sillä valokuvien rakenne ei ole eristetty vaan tiukassa yhteydessä toisten rakenteiden, kirjojen tekstin (otsikot, kuvatekstit ja varsinainen teksti) ja muiden piirteiden kanssa. Kokonaisuudessa kirjojen välittämä informaatio muodostuu siten kahdesta erilaisesta struktuurista, jotka keskinäisestä kommunikoinnistaan huolimatta ovat heterogeenisiä ja erillisiä: tekstin viesti välittyy sanojen ja valokuvien viesti erilaisten viivojen, pintojen ja varjojen kautta. Nämä struktuurit hallitsevat omia alueitaan, jotka ovat yhteydessä toisiinsa mutta eivät homogenisoitavissa. Vaikka suomalaisen kulttuurin kuvan analyysia ei jaetakaan kahdeksi eri osaksi, on ensin tärkeää tarkastella kirjojen kuvitusta (etupäässä valokuvia) yleisellä tasolla erikseen, jotta voidaan ymmärtää kirjojen molempien struktuurien yhteyttä ja kokonaisuutta. (Vrt. Barthes 1984, 16.)

Käsiteltävien Lappi-kirjojen runsaslukuiset valokuvat ja piirrokset ovat selvästi tiettyssä kontekstissa, mikä antaa niille määrätyn merkityksen, joka on erilainen kuin se merkitys, joka syntyisi ilman tätä pysyvää kontekstia.³⁵ Miltei kaikissa kirjojen kuvissa on kuvatekstit, jotka ovat yhteydessä kirjojen teksteihin. Lisäksi kuvat sijaitsevat usein lähellä toisia kuvia ollen näin osa kirjojen kuvavirtaa, kuvituksen kokonaisolemusta. (Vrt. Saraste 1996, 186.) Tarkastelenkin kirjojen valokuvia ja piirroksia yhdessä osana kirjojen kaikkien kuvien kokonaisuutta.

Käsiteltävien kirjojen kuvituksissa näkyvät niiden kirjoittamis- ja painoajankohtien vallitsevien yhteiskunnallisten ja kansatieteellisten aatteiden vaikutukset. Varsinainen

³⁵ Kuva ja teksti yhdessä ylittävät omat rajansa ja niistä syntyy uusia mielle yhtymiä. Sama ilmiö tapahtuu, kun kaksi valokuvaa asetetaan rinnakkain. Ne luovat yhdessä jotakin uutta, ja herättävät katsojassa tunteita ja ajatuksia. (Saraste 1996, 175.)

kuvakerronta alkoi Suomessa kehittyä 1900-luvun alkupuolella, ja tapahtumien kuvittajina valokuvaajat tulivat piirtäjien rinnalle syrjäyttäen heidät nopeasti (Saraste 1996, 95). Yhä parempien itsenäistyneen Suomen kansallista identiteettiä luomaan sopivien kuvakirjojen painanta mahdollistui³⁶, ja lisääntyvän matkailun tarpeet pyrittiin täyttämään matkakirjoilla. (Emt. 26.) Erityisesti 1920-1930-luku oli kuvailmaisuun painottuvien kirjojen kulta-aikaa. Nämä vuosikymmenet olivat myös kansatieteellisten kuvaajien invaasiokautta, jolloin lähdettiin kansan pariin löytämään aitoja suomalaisuuden symboleja. (Sinisalo 1989, 54-60.) Samalla kuvattiin myös suomalaisen kulttuurin marginaalialueita, ja erityisesti saamelaisesta kulttuurista oltiin kiinnostuneita, sillä siihen liittyi kaivattua eksotiikkaa. (Sinisalo 1994, 10.)

Käsiteltävien Lappi-kirjojen neljä kirjoittajaa käyttivät kaikki kameraa tutkimusvälineenään, ja kuvittivat kirjansa itse ottamallaan valokuvilla. He olivat tutkijakuvaajia, vaikka osittain heidät voi luokitella myös harrastajiksi, jotka näppäilivät kuvia omaksi huvikseen. Pälsi, Paulaharju ja Itkonen aloittivat valokuvausuransa jo 1900-luvun alussa. Manninen aloitti 1910-luvun loppupuolella, josta todisteena ovat hänen ”Kansatieteellisiä kertomuksia Pohjois-Aunuksesta” (1919) -teoksensa valokuvat. Tunnetuin valokuvaaja on Pälsi, joka oli sekä reportaasikuvaaja että ansiokas valokuvataiteilija (Kajanto ja Suurla 1982, 12). Pälsin valokuvat ovatkin suurelta osin muuta dokumentointia kuin kansatieteellistä tai arkeologista tutkimusta varten otettuja, sillä hänen ansioluettelossaan on paljon matkakuvauksia. Pälsi oli edistyksellinen valokuvaaja, yksi Suomen valokuvailmaisun uudistajia ja lisäksi suomalaisen kansatieteellisen elokuvan isähahmo. Teoksessa ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (1923) Pälsi myös kertoo kiinnostavia yksityiskohtia tutkimusmatkan aikana harjoittamastaan valokuvauksesta.

Otin valokuvankin sellaisesta hangella seisoskelevasta joukosta ja aikomukseni oli näyttää ihmisille, miten hauska korvessa kylvettiin. Salamavalon leimahtaessa miehille tuli kiire peittää alastomuuttaan, mutta kamera sieppasi kaikki ruumiinjäsenet tarkasti talteen. Sitä kuvaa ei julkaista, vaan sen sijaan näytetään toisessa, miltä puulaakin iso sauna näytti päiväiseen aikaan. (Pä-23 TJU, 96.)

Myös Paulaharju on tunnettu valokuvaaja, jonka ottamia valokuvia käytetään nykyään monissa julkaisuissa kuvituksena.³⁷ Paulaharju on erikoisesti tunnettu verrattomasta taidostaan yhdistää sana ja kuva (Kukkonen & al. 1992, 24). Hänen valokuviansa taso ei aina ole paras mahdollinen, koska hän itseoppineena valmisti filmin alusta loppuun, mutta valokuvien

³⁶ Kansallisromantiikka ja varsinkin I. K. Inhan Suomea esittelevät valokuvat olivat luomassa ja muodostamassa käsitystä kotimaan kasvoista. (Kukkonen & al. 1992, 18.)

³⁷ Paulaharjun valokuvauksellinen ansioluettelo sisältää kaikkiaan yli 8000 negatiivia, jotka ovat nykyään Museoviraston kuva-arkistossa. Tämä määrä on hämmästyttävä, sillä Paulaharju kantoi patikkamatkoillaan kaikki tarvikkeet selkärepussa ja teki yhtä aikaa valtavasti muistiinpanoja ja piirustuksia. (Harju 1989, 270.)

tunnelma on ainutlaatuinen, koska Paulaharju toimi kuvattaviensa ehdoilla ja pyrki mahdollisimman aitoihin kuvaustilanteisiin (Harju 1989, 270). Hän keskittyi kuvaamaan monia sellaisiakin vähäpätöisiä asioita, joiden ohitse muut tutkijakuvaajat kulkivat (Sinisalo 1994, 12). Paulaharjun Lappi-kirjoissa on myös piirroksia, joita voidaan tietysti varauksin tarkastella kuten valokuvia, sillä useat niistä ovat tarkkoja kuvia esineistä ja maisemista. Piirroksista on kuitenkin vaikea tietää, missä määrin ne ovat realistisia ja missä määrin Paulaharjun omaa näkemystä. Ne herättävät ennemminkin esteettisiä kokemuksia ja parantavat tekstin sommittelua kuin osoittavat todeksi tekstin sisältöjä. Piirrokset ovat silti välillä tarkempia kuin kirjojen pienet mustavalkoiset valokuvat (Harju 1989, 269.)

Itkoselle valokuvat olivat tutkimusmatkojen tuotoksia siinä missä muistiinpanot ja äänityksetkin. Valokuvat olivat hänelle itselleenkin merkityksellisiä, sillä niiden avulla hän saattoi verestää matkamuijstojaan yhä uudelleen. (Itkonen, Terho 1991, 10-11.) Itkonen kirjoitti matkamuijstelmansa ”Lapin-matkani” (1991) vasta vanhalla iällä, ja luultavasti valokuvat auttoivat häntä menneiden retkien kertomisessa. Teoksen valokuvat ovat suureksi osaksi Itkosen itsensä ottamia, valitsemia ja tekstiyhteyteen sijoittamia.

Manninenkin tunnetaan hyvistä tutkimusmatkoillaan ottamista kansatieteellisistä valokuvistaan. Hän valokuvasi paljon ja ikuisti todennäköisesti kaikki tärkeänä pitämänsä kohteet filmille. Silti Manniselle tuntui olevan tyypillistä välttää varsinaisia maisemakuvia ja muuta turisminomaista. (Lehtinen 1996, 136.) Pälsi (1936, 100) on kommentoinut Mannisen ”Pohjan pitkiltä periltä” (1936) -kirjan valokuvia sanomalla, että ne kuuluvat aiheiltaan ja asultaan parhaisiin Suomessa julkaistuihin kansatieteellisiin kuviin. Pälsin mielestä kuvissa ei ole tyhjänkoreita maisemia, vaan ne ilmaisevat Mannisen läheistä otetta aiheeseensa ja hänen kykyään saavuttaa kuvattaviensa luottamus. Pälsi suosittaleekin, että nuoret kansatieteilijät tutustuisivat perinpohjin kirjan valokuviin, koska ne ovat erinomaisia niin aiheiltaan kuin myös kirjaan asettelultaankin. Kuten Pälsi on myös Manninen (1936, 45) käsiteltävässä Lappi-kirjassaan kertonut matkan aikana harjoittamastaan valokuvauksesta.³⁸

Yleisilmeeltään käsiteltävien kirjojen valokuvat ovat samantapaisia kansatieteellistä näkemystä kuvastavia otoksia. Pälsin valokuvat eroavat muista siten, että niissä on huomattavasti vahvempi ’matkakirjamainen näppäilyote’. Pälsin kirjojen kuvat ovat tunnelmaltaan dokumentaarisia ja journalistisia. Ne ovat taiteellisempia kuin muiden kirjojen

³⁸ Kiinnostavana yksityiskohtana mainittakoon, että sekä Pälsin että Mannisen kertomukset valokuvauksesta liittyvät saunassa tai saunan ulkopuolella olevien ihmisten kuvaamiseen. Tällaiseen kuvaustilanteeseen liittyi todennäköisesti sellaista jännitystä, että siitä (erityisesti sen epäonnistumisesta) kertominen koettiin kiinnostavana.

kuvat.³⁹ Niissä on enemmän kiinnitetty huomiota kuvauskulmaan, asetelmiin ja valaistukseen. Itkosen kirjan ”Lapin-matkani” (1991) valokuvat poikkeavat tyyliään muiden kirjojen valokuvista siten, sillä ne luovat nostalgisen, henkilökohtaisen 1900-luvun alun tunnelman.⁴⁰ Niistä useat ovat biografisia ja ’perhealbumimaisia’ valokuvia Itkosesta ja hänen perheestään.

Inarin pappilan nuorinta polvea v. 1913 pappilan rannassa (vene nimi Soavil = 'harjus, harri'). Vasemmalta Heikki, Aino, Saara ja Rauha Itkonen. (I-91 LM, 32.)
Valokuva Itkosen nuoremmista sisaruksista kotijärvellä välittää perhealbumin henkilökohtaista ja nostalgista tunnelmaa.

Muiden kirjojen valokuvat ja Paulaharjun piirrokset ovat tunnelmaltaan enemmän varsinaista kirjan kuvitusta. Ne kuuluvat juuri kyseisen kirjan sivuille, eivätkä ne välitä sellaista henkilökohtaista elämäntarinan tunnetta kuin Itkosen kuvat, vaikka nekin kertovat menneestä historiallisesta ajasta.

Yhteistä Itkosen, Mannisen ja Pälsin kirjoille on se, että niissä kaikissa on valokuvia myös itse tutkijasta ja hänen matkakumppaneistaan. Kuvaajat sekä kirjailijat saavat näin henkilöllisyyden, ja valokuvat sekä tekstit muuttuvat henkilökohtaisiksi ja vahvemmin matkakertomukselliseksi. Paulaharjun kirjoissa ei ole yhtään valokuvaa tutkijasta tai hänen vaimostaan. Kirjassa ”Vaeltaja tunturien maassa” (1947, 201) on kuitenkin piirros Samuli ja Jenny Paulaharjusta vaeltamassa matkaseurueineen tunturissa.

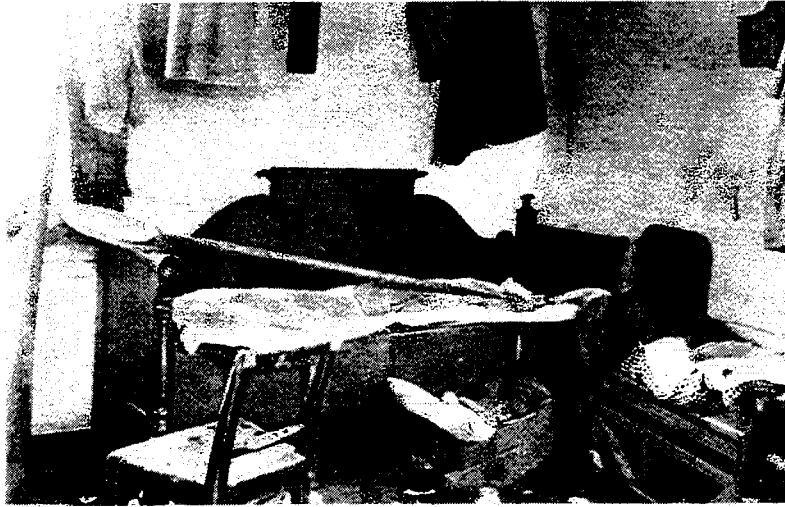
Teksti ja kuvitus ovat ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) –teosta⁴¹ lukuun ottamatta kaikissa kirjoissa kirjailijan itse määrääminä rinnakkain yhtenäisenä tarinana toisiaan tukien. Näin

³⁹ Pälsi luokitteli itsensä näppäilijäksi, ei valokuvataiteilijäksi (Aalto 1985, 15). Pälsin mielestä näppäily oli tekniikkaa ja tietämystä vaativa laji, johon ei pystynyt kuka tahansa, ja jonka sisällyksen tuli olla asiallista ja aiheeltaan arvokasta (emt. 38).

⁴⁰ Itkosen kirjan kertoma Lapin-matkojen aikaväli on miltei 30 vuotta, mikä luonnollisesti kuvastuu myös valokuvista biografisena kertomuksena.

⁴¹ ”Vaeltaja tunturien maassa” (1947) –kirjan kuvitus on koottu Paulaharjun luonnoskirjojen lyijykynäpiirroksista kirjailijan kuoleman jälkeen (ks. Haavio 1947, 5).

valokuvat ovat todistamassa ja havainnollistamassa tekstin sanomaa, mutta samalla ne ovat myös keventävänä kuvituksena.

Sepän emännän leivät nousemassa. Kätkäsvanto. (M-36 PPP, 63.)
Rakennus, huonekalut, työvaihe ja tunnelma on helpompi selittää valokuvan kuin pelkän tekstin avulla.

Erityisesti valokuvat ihmisistä, rakennuksista ja erilaisista esineistä, jotka on helpompi esitellä lukijalle valokuvien kuin vain sanallisilla selityksillä, ovat tarkoin valittuja todisteita siitä, että teksti puhuu totta. Laajoja ja eläviä kohteita kuvaavat valokuvat tuovat tekstiin lisätietoa ja havainnollistavat sen selityksiä. Osa ihmiskuvista on kansatieteellisen tietopitoisia ja havainnollistavia kuvia työnteosta. Osa niistä on kuitenkin myös poseerauskuvia, joilla luodaan tekstin tukena elämänmakuista tunnelmaa.

Krikan Sammun mökki (P-35 RÄS, 88).
Maisemaa ja asuinympäristöä kuvataan Paulaharjun kirjoissa myös taiteellisilla, tunnelmallisilla piirroksilla.

Kirjojen piirroksiset ovat useimmiten esteettisenä kuvituksena. Varsinkin maisemaa ja luontoa esittävät piirroksiset ovat tunnelmallisia ja taiteellisia, ja niillä johdatetaan lukija eksoottiseen, villiin mutta kauniiseen Lappiin.

Osittain käsiteltävien kirjojen tekstit ja kuvitukset ovat kirjoissa vierekkäisillä sivuilla ja kulkevat yhtä matkaa toisiaan tukien. Näin on varsinkin Pälsin kirjoissa, joissa valokuvat hetkittäin jopa ottavat ylivallan tekstistä, sillä ne ovat kookkaita, yhden sivun kokoisia kuvia tekstin rinnalla. Mannisen, Itkosen ja Paulaharjun kirjoissa valokuvat ovat vain osittain oikeissa tekstiyhteyksissä, ja niissä valokuvien asema on erilainen. Niissä varsinaisessa pääosassa on teksti, jota valokuvat ja piirroksiset myötäilevät ja kuvittavat sieltä tältä. Kuvat on usein sijoitettu erillisille kuvasivuilla. Vaikka kuvia määrällisesti on runsaasti, ovat ne tyyliltään asiallisia ja kansatieteellisiä ja kooltaan usein pienehköjä. Erityisesti Paulaharjun teoksissa teksti on usein värikkäämpää, maalailevampaa ja runsaampaa kuin valokuvat ja piirroksiset. Samoin ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) -kirjassa tekstillä ja valokuvilla on huomattava tyyliero. Kirjan teksti on värikästä ja ilkekuristakin, mutta valokuvat ovat kansatieteellisen asiallisia ja tarkkoja. Kokonaisuutena kirjasta jää paremmin mieleen teksti, jota valokuvat tukevat.

Käsiteltävissä Lappi-kirjoissa on yhteensä 1931 kuvaa, joista erikokoisia mustavalkoisia valokuvia on 1299 ja etupäässä Paulaharjun kirjoissa piirroksia 632.⁴² Valokuvia on 12 kirjassa, ja yhdessä kirjassa ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) on ainoastaan piirroksia. Paulaharjun kirjoissa on myös hänen piirtämiään karttoja. Yleensä kirjojen valokuvat ja piirroksiset ovat kirjailijoiden käsialaa, mutta joissakin kirjoissa on käytetty yksittäisiä toisten tutkijoiden valokuvia sekä Paulaharjun kirjoissa haastateltujen tekemiä piirroksia.⁴³ Pälsin ja Mannisen kirjoissa kaikki valokuvat ovat heidän itsensä ottamia.

Kirjojen valokuvien ja piirrosten yleisilmeen muodostamiseksi on ne ensin kaikki laskettu ja luokiteltu ryhmiin sen mukaan, mitä ne etupäässä kuvaavat. Myös saamelaisten ja muiden kuvat on laskettu ja tarkasteltu, sillä yhdessä suomalaisten kuvien kanssa ne muodostavat kokonaisuuden, kirjojen kuvavirran. Ne muodostavat sen kontekstin, jota vasten suomalaista kulttuuria esittävää kuvitusta voi varsinaisessa analyysissä tarkastella. Käsiteltävien kirjojen välillä on suuria eroja siinä, kuinka paljon ne sisältävät valokuvia ja piirroksia suomalaisesta kulttuurista. Kirjan tekstin sisältämä tietomäärä suomalaisista on kuitenkin miltei suoraan verrannollinen myös suomalaisia esittävien kuvien määrään.

⁴² ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936, 57) -kirjassa on yksi piirros, joka esittää porojen korvamerkkejä.

⁴³ Erityisesti lasten piirroksiset ovat kiinnostavia. Niitä on useita kirjassa ”Taka-Lappia”, jonka alkupuheessa mainitaan ”innokkaat piirtomestari-apulaiset” (Paulaharju 1927, 2). Piirroksiset ovat saamelaisten lasten tekemiä.

Käsiteltävien kirjojen valokuvista ja piirroksista löytyy viisi pääaiheryhmää, joiden lisäksi on vielä pieni ryhmä karttoja, pohjapiirroksia, erilaisia merkkejä ja nimikirjaimia. Pääaiheryhvät ovat määrällisessä tärkeysjärjestyksessä: 1) ihmiset; 2) maisemat ja luonto; 3) rakennukset; 4) esineet; ja 5) muut rakennelmat (aidat, kalapadot, laiturit yms.).

Huomattavimpana ovat siis kuvat (etupäässä valokuvat) ihmisistä - niin työnteossa kuin kameralle poseeraamassakin. Ihmiskuvia on eniten 9 käsiteltävässä kirjassa. Huomiota herättää se, että usein kuvassa on vain yksi ihminen, ja ryhmäkuvat ovat vähemmistönä.⁴⁴ Eniten on valokuvia miehistä, jotka usein ovat iäkkäitä kokeneita 'äijä' mutta myös parhaassa työiässä olevia miehiä.⁴⁵ Naisia esittäviä valokuvia ei kuitenkaan ole huomiota herättävän vähän, sillä osassa kirjoista miesten ja naisten kuvia on yhtä paljon. Selvänä vähemmistönä ovat vain kuvat miehistä ja naisista yhdessä, naisista ja lapsista yhdessä ja kokonaisista perheistä. Merkittävää on myös se, että lapsia esittäviä kuvia on vähän. Ihmisvalokuvien yleiskuvaksi muodostuikin yksilökeskeinen ja kokenut kuva. Perheet ja jälkikasvu eivät ole esitettyinä samassa mitassa kuin taitavat vanhukset ja työtä tekevät aikuiset. Ihmisiä esittävät valokuvat ovat elämänmakuisia, sillä vaikka niissä on kuvia suoraan kameraan katsovista miehistä ja naisista, ovat nämä ihmiset luonnollisessa arkiympäristössään. Valokuvat tuovat menneet ihmiset lähelle kuvan katselijaa.

Toiseksi eniten käsiteltävissä kirjoissa on maisema- ja luontokuvia. Nämä kuvat ovat niin huomiota herättävästi esillä, että hetkittäin kirjat muuttuvat Lappia kuvaaviksi luontokirjoiksi. Kuvauskohteina ovat tavallisesti kauniit maisemat, vesistöt (usein kosket) ja kasvillisuus. Eläimiä kuvissa on kuitenkin hyvin vähän. Maisema- ja luontokuvista syntyy tunnelma sekä kuvattujen kulttuurien asuinympäristöstä että myös matkalla nähdystä kauniista paikoista. Nämä kuvat ovat selittäviä ja liittyvät tekstiin, mutta toisaalta ne toimivat tunnelmanluojia. Niiden avulla kirjojen lukija pääsee sisälle sille kentälle, jossa tekstin toiminta tapahtuu.

Kirjoissa on myös paljon kuvia erilaisista rakennuksista. Niissä on useita arvokohteita kuten kirkkoja ja suuria vanhoja maalaistaloja. Rakennuskuvat luovat näin kuvan arvokkaasta ja oikeasta pysyvistä suomalaisasutuksesta. Ne ovat merkki suomalaisten taidoista, tiedoista ja sivistyksestä. Ne ovat merkki myös esteettisyydestä, sillä usein kuvauskohteina ovat kauniit ja erikoiset rakennukset. Tämä pätee myös kuviin muista ihmiskäden luomista rakennelmista

⁴⁴ Ainoastaan kirjoissa "Petsamoon kuin ulkomaille" (Pälsi 1931) ja "Lapin-matkani" (Itkonen 1991) ovat ryhmäkuvat enemmistönä.

⁴⁵ Kaikkiaan viidessä kirjassa miesten valokuvat ovat huomattavassa enemmistössä. Kirjassa "Tukkimetsistä ja uittopuroilta" (Pälsi 1923) miesten kuvat muodostavat kirjan valokuvista 77% enemmistön. Myös monissa Paulaharjun kirjoissa on hyvin runsaasti miesten kuvia.

(erilaisista aidoista, kalapadoista, laitureista ja kulkuneuvoista) sekä esineistä. Kaikki ne ovat selkeitä kansatieteellistä tai museotutkimusta varten otettuja tallenteita. Ne tuovat selvästi esille kirjojen etnografisen otteen. Ilman näitä valokuvia ja piirroksia jäisi kirjojen kokonaissanoma paljon subjektiivisemmaksi matkakertomukseksi.

Paulaharjun ensimmäisessä Lappi-aiheisessa kirjassa ”Kolttain mailta” (1921), joka on käsiteltävistä Lappi-kirjoista vanhin, ovat esinekuvat enemmistönä kuvituksessa. Seuraavissa kirjoissa selvään enemmistöön nousevat kuvat ihmisistä. Tässä muutoksessa näkyy kansatieteen paradigmojen kehitys, sillä ensin hallitsevana olleen evolutionistisen kehitysmallin pääosassa olivat erilaiset esineet, ja sitten siirryttiin tutkimaan funktionaalisia yhteyksiä, mikä tarkoitti työn ja se tekijöiden dokumentointia, selvää ihmiskeskeisyyttä. Yleensä tämä muutos tapahtui Suomen kansatieteessä 1930-luvulla, mutta käsiteltävien kirjojen valokuvia ja piirroksia tarkasteltaessa huomaa niissä siirrytyn ihmiskeskeisyyteen jo 1920-luvun alkupuolella. Ihmiskeskeisyys on käsiteltävissä kirjoissa kuitenkin etupäässä kansatieteen paradigman mukaista iäkkäiden ihmisten kuvaamista perinteisissä, vanhakantaisissa töissä. (Ks. Sinisalo 1992, 388.)

Kirjojen kuvitus on yleisilmeeltään kansatieteellisen asiallinen mutta monipuolinen. Tärkeimpiä kuvauskohteita näyttävät olevan kansatieteelliset aiheet ja ihmiset luonnollisessa ympäristössään. Kuvituksessa näkyvätkin iäkkäät ihmisyksilöt mutta myös maantieteellinen alue ja materiaallinen ympäristö. Tekstin tyyliin verrattuna on kuvitus asiallisempaa ja vakavampaa. Ainoastaan joissakin valokuvissa on humoristisia tai kritisaitavia ilmiöitä kuten ryypiskeleviä miehiä (Pälsi 1923, 202) tai pettulevyjä kuivumassa aidalla (Itkonen 1991, 230-231).

4 SUOMALAINEN KULTTUURI KIRJOJEN LAPISSA

Neljän valtakunnan Lappi on laaja maa, ja käsiteltävät kirjat kattavat tämän valtavan alueen melkein kokonaan. Jotta voidaan päästä käsiteltävien kirjojen sivuille tarkastelemaan syvällisemmin Lapin suomalaisen kulttuurin kuvaa on kirjat ryhmiteltävä ja valtaisan pohjoisen erämaan suomalaisen kulttuurin kuvaukset jaettava helpommin käsitettäviin osiin. Yksi mahdollisuus olisi ryhmitellä kirjat niiden sisältämien tutkimusaikojen perusteella ja määrittää kulttuurin kuvaa ajallisesti. Tämä merkitsisi kuitenkin sellaista kirjojen tekstien takana olevan historiallisen todellisuuden painottamista, joka ei vastaa tutkimusongelmaa.

Paras valinta kirjojen ryhmittelyyn on maantiede. Lapissa on erilaisia alueellisia luonnonoloja ja kulttuureja, jotka täytyy ottaa huomioon. Lisäksi kansatieteessä suomalaisen kulttuurin areaalinen tarkastelu on paljon käytetty metodi, ja alueelliset variaatiot ovat painotetusti olleet huomion kohteina. Suomalaisesta kansanelämästä puhuttaessa on muistettu, että se on aina lujasti sidottu tiettyyn alueeseen, ja että se on kotipaikkansa muovaama (Vilkuna 1969, 11). Kulttuuripiirteitä tarkastellessa Suomi on jaettu kansankulttuuriltaan erilaisiin alueisiin (Talve 1979, 318). Yleensä kansatieteellisessä tutkimuksessa on painotettu erityisesti Itä- ja Länsi-Suomen alueiden eron merkitystä⁴⁶, vaikka toisaalta nähdään myös, että kokonaisuudessaan Suomi on kansatieteellisesti yhtenäinen maa. Sen varsinaiset eroavaisuudet löytyvät vasta Lapista ja Raja-Karjalasta. (Vilkuna 1958, 86.)

Pohjois-Suomi on kulttuuriltaan nähty kuuluvaksi Itä-Suomeen, jonka tunnusmerkeiksi (vastakohtana Länsi-Suomelle) on nimetty individualismi, luonnonoloihin mukautuminen ja ”tässä hetkessä eläminen”. Lisäksi tyypillisinä piirteinä on nähty haja-asutus ja pitkät välimatkat, jotka ovat muokanneet kulttuurisia syvärakenteita. Itä-Suomea ei ole pidetty yhtä rationaalisena kuin Länsi-Suomea, koska länsisuomalainen kulttuuri on haluttu nähdä (eliitin näkökulmasta) sivilisoituneempänä. (Vrt. Junkala 1998, 105-106). Pohjois-Suomi on myös erotettu omaksi kansatieteelliseksi alueekseen, joka sekin on jaettu läntiseen ja itäiseen puoliskoon, joiden taustalla on nähty sekä maantieteellis-ekologiset että asutushistorialliset

⁴⁶ Kansatieteen areaalisuutta myös kritisoidaan nykyään, sillä varsinkin Itä- ja Länsi-Suomen kulttuuriero nähdään tieteellisen diskurssin ja ennen kaikkea sen popularisoinnin rakentamana. Kansatiede ja kansanrunoudentutkimus ovat tuottaneet, löytäneet, leimallisia piirteitä näille kahdelle Suomen kulttuurialueelle. (Ks. Junkala 1998, 102-103.)

seikat (Talve 1979, 332). Neljän valtakunnan Lapin aluetta tarkastellessa eri maiden Lapit on erotettu luonnollisesti omiksi kansatieteellisiksi alueikseen (vrt. Vuorela 1975, 18).

Kulttuurien areaalinen tarkastelu on silmiin pistävä piirre käsiteltävissä Lappi-kirjoissa. Niissä näkyvät edellä esitetyt Suomen Lapin ja muiden maiden Lappien erottamiset omiksi kulttuurialueikseen. Käsiteltävien Lappi-kirjojen areaalisuus kuvastaa myös niiden tutkimus- ja kirjoitusajan kansatieteen tutkimustraditiota, sillä kuten 1920-luvulla aloitetussa kylätutkimuksessa liikutaan kirjoissakin suomalaisista kylistä toisiin (vrt. Anttila 1988, 112). Samoin tuon ajan kansatieteen suurin metodinen uudistus kulttuuri-ilmiöiden kartoittaminen kuvastuu kirjojen sisällöissä⁴⁷ (Talve 1963, 13). Kiinnostavaa on myös se, että Manninen oli tunnetusti alueellisesti orientoituva kansatieteilijä, joka näki tutkimusalueensa kansankulttuurin osana laajempaa kulttuuripiiriä (Anttila 1978, 29).

Areaalisuus on yksi suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimustulos: Lapin suomalainen kulttuuri esitetään käsiteltävissä Lappi-kirjoissa selviin alueisiin jakautuneena. Samalla areaalinen jako on myös kätevä analyysimetodi, sillä käsiteltävät Lappi-kirjat voi helposti asettaa sisältöjensä mukaan maantieteelliselle kartalle. Näin kirjat jakautuvat pienempiin helpommin analysoitaviin kokonaisuuksiin, joiden sisältämien diskurssien kautta paljastuu Lapin eri alueiden suomalaisen kulttuurin kuvia. Lapin eri alueet eivät kuitenkaan ole varsinaisena tutkimuskohteena, vaan ryhmittelyn avulla pyrin paljastamaan syvemmän ja monipuolisemman kulttuurin kuvan. Tarkastelen alueiden kuvia ensin erikseen ja sitten lopuksi yhteen vedettynä synteeseinä, kirjojen yhteisenä suomalaisen kulttuurin kuvana.

Kirjojen Lappi

Lapissa matkustaminen on käsiteltävien kirjojen lähtökohta. Kirjojen tehtävänä on kertoa vierailusta tuossa oudossa, pohjoisessa maassa. Kirjojen ryhmittely Lapin alueiden mukaan onkin yksinkertaista, sillä kaikki kirjat on varta vasten kirjoitettu Lapin eri alueilta. Aluejako on oikeutetusti osa kirjojen maailmaa. Sitä paitsi kirjojen niminäkin on käytetty alueiden nimiä.

⁴⁷ Itkonen aloitti yhdessä Tyyni Vahterin kanssa kansatieteellisten ilmiöiden kartoituksen Suomessa. Hän myös havainnollisti omia tutkimuksiaan levikkikartoilla. (Itkonen, Terho 1991, 14.)

Yhdeksällä kirjalla on selvästi jonkin Lapin alueen nimi ja kolmella yleensä 'Lappi'.⁴⁸ Vain yhden kirjan "Tukkimetsistä ja uittopuroilta" (Pälsi 1923) nimi on yleisluonteinen ja ilman tarkkaa alueellista merkitystä. Kirjan kuvaama alue tulee kuitenkin esille sen alkulauseessa, jossa määritellään tutkimuspaikoiksi Raahe-yhtiön tukkityömaat Rovaniemellä ja Sodankylässä sekä uittotyöpaikat Kemi-, Ounas- ja Raudanjoen uittoväylillä (emt. 5). Tarkasteltaessa kaikkien käsiteltävien kirjojen sisällysluetteloita huomataan, että myös niissä on useita selkeitä paikan- ja alueennimiä. Esimerkiksi kirjan "Ruijan Suomalaisia" (Paulaharju 1928, 555) sisällysluettelosta melkein puolet on Ruijan eri suomalaiskylien nimiä. Kokonaisuutena kirjoissa onkin runsaasti eri alueiden, kylien ja yksittäisten paikkojen nimiä ympäri Lappia. Erityisesti Paulaharjun kirjoissa käsitellään sekä kylien ja alueiden historiaa että niiden nimien etymologiaa.

Käsiteltävien kirjojen ryhmittelyssä käytettävät aluejaot kumpuavat siis esiin kirjojen teksteistä ja määrittyvät niiden kautta. Joitakin ongelmia silti ilmenee, sillä kolmen laajaa aluetta käsittelevän kirjan "Lapin-matkani" (Itkonen 1991), "Vaeltaja tunturien maassa" (Paulaharju 1947) ja "Petsamoon kuin ulkomaille" (Pälsi 1931) teksteissä matkustetaan halki usean eri Lapin alueen ja kuvataan monia paikkoja ja ilmiöitä. Näissä kirjoissa tehdään kuitenkin aina selväksi kuvattavan alueen tai kylän nimi, ja tavallisesti yksi luku käsittelee yhtä aluetta. Näin nekin voidaan helposti jakaa kuuluviksi eri alueisiin.

Oma ongelmansa on Lapinmaan laajuus. Sen rajat ja sisäiset alueet eivät ole yksiselitteisiä ja pysyviä. Alueiden määrittely on usein riippuvainen siitä, mistä näkökulmasta niitä tarkastellaan. Selkein alueryhmittely on Lapin jakaminen eri valtioiden rajojen mukaan. Tämä jako esiintyy myös käsiteltävissä kirjoissa, vaikka niissä otetaan lisäksi huomioon myös Lapin eri kulttuurit. Näin Lappi jakautuu viiteen laajaan alueeseen. Suomen Lappi jakautuu kahtia länsi- ja eteläosaan sekä itä- ja pohjoisosaan, Suomelle kuulunut Petsamo ja Kuolanniemimaa kuuluvat samaan alueeseen, ja Pohjois-Ruotsi sekä Pohjois-Norja ovat omat alueensa.⁴⁹ Näistä viidestä alueesta tutkimuksessa käytettävät nimet tulevat myös kirjojen määritelmistä. Suomen Lapin etelä- ja länsiosat ovat Peräpohja ja Länsi-Lappi (kattaen koko läntisen Lapin sekä keskiosan Kittilään ja Sodankylään saakka), ja itä- ja pohjoisosat ovat Sompio ja Taka-Lappi (kattaen itäosan Kemijärveltä pohjoiseen sekä koko Koillis-Lapin). Petsamo, Kuola ja Pohjois-Ruotsi kulkevat kirjoissa näillä samoilla nimillä. Pohjois-Norjan alue taas on Ruija. Kirjoissa käytetään alueista muitakin nimiä, mutta edellä mainitut ovat selkeimpiä ja yleisimpiä.

⁴⁸ Paulaharjun kirjan "Vaeltaja tunturien maassa" (1947) nimen sisältämän 'tunturien maan' katson merkitsevän samaa kuin Lappi. Muista nimistä ks. Liite 1.

⁴⁹ Ks. Liite 2.

Suomen Lapin jaottelu on ryhmittelyn ongelmallisinta mutta myös tarpeellista, koska alueesta on kirjoissa eniten tietoja, ja tämän tietomäärän käsittely yhtenä kokonaisuutena olisi vaikeaa. Käsiteltävissä Lappi-kirjoissakin tehdään tämä jaottelu kahteen alueeseen. Silti tarkkojen erojen tekeminen kuvauksien kuulumisesta esimerkiksi Peräpohjaan tai Sompioon on toisinaan tulkintakysymys. Rajoja ei pidäkään ottaa liian ehdottomina, vaan niissä on luonnollisesti myös siirtymäalueita. Näin on varsinkin Kittilän ja Sodankylän alueiden osalta. Sitä paitsi lopulta nämä eri alueiden analyysit kootaan yhteen ja niistä muodostuu yksi kulttuurin kuva, jossa epäselvät rajat katoavat ja menettävät merkityksensä.

Käsiteltävien kirjojen sisältämät tutkimusajat ovat yhteneväisiä eri alueilla. Vaikka ajallista tarkastelua ei tässä tutkimuksessa painotetakaan, on kiintoisaa huomata, että tutkijat ovat liikkuneet samoilla alueilla yhtäaikaan ja tavanneet samoja ihmisiä sekä huomioineet samoja ilmiöitä. Ajallisesti ensimmäinen tutkimusalue on Suomen Lappi, josta on siirrytty 1910- ja 1920-luvuilla Kuolaan, Petsamoon ja Ruijaan ja viimeiseksi 1930-luvulla Pohjois-Ruotsiin. Suurin osa tutkimusmatkoista on tehty 1920- ja 30-luvuilla.⁵⁰

Kymmenen käsiteltävän Lappi-kirjan määrittäminen kuulumaan jollekin tietylle Lapin alueelle on yksinkertaista. Loput kolme kirjaa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991), ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) jakaantuvat usealle eri alueelle tekstien sisältöjen mukaan. Melkein kaikki käsiteltävät kirjat sisältävät tietoja myös saamelaisesta sekä muista Lapin kulttuureista. Suomalaisen kulttuurin tietomäärät vaihtelevatkin kirjoissa samoin kuin suomalaisia esittävien valokuvien määrät. Kuudessa kirjassa ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936), ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (Paulaharju 1923), ”Ruijan suomalaisia” (Paulaharju 1928), ”Kiveliöitten kansaa” (Paulaharju 1937), ”Sompio” (Paulaharju 1939) ja ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) on etupäässä suomalaista kulttuuria kuvaavaa tekstiä ja valokuvia. Viidessä kirjassa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991), ”Lapin muisteluksia” (Paulaharju 1922), ”Ruijan äärimmäisillä saarilla” (Paulaharju 1935), ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) on tietoa sekä suomalaisesta, saamelaisesta että myös muista Lapin kulttuureista.⁵¹ Kahdessa kirjassa ”Kolttain mailta” (Paulaharju 1921) ja ”Taka-Lappia” (Paulaharju 1927) on kuvauksia etupäässä saamelaisesta kulttuurista, mutta myös suomalainen mainitaan.

Kirjojen jakamisesta eri alueisiin on se hyöty, että näin voidaan luontevammin käsitellä

⁵⁰ Lapin alueiden tutkimusajoista ks. Liite 2.

⁵¹ Kirjoissa mainittuja muita kansoja ovat yleensä ruotsalaiset, norjalaiset ja venäläiset. Lisäksi mainitaan saksalaiset, sveitsiläiset yms. pienet yksittäiset ryhmät. (Ks. esim. Paulaharju 1923, 59 ja Itkonen 1991, 36.)

määrällisessä hegemoniassa olevia Paulaharjun teoksia yhdessä muiden kirjojen kanssa. Peräpohjasta ja Länsi-Lapista on kuvauksia kaikkien neljän kirjailijan ja Petsamosta sekä Kuolasta kolmen kirjailijan teoksissa. Näiltä alueilta suomalaisen kulttuurin kuva muodostuukin monessa suhteessa monipuolisemmaksi, ja se voidaan nähdä yleisempänä 1900-luvun alkupuolen kansatieteilijöiden kirjoittamien Lappi-kirjojen kuvana.⁵² Tutkimuksessa keskitytäänkin etupäässä Suomen Lapin, Petsamon ja Kuolan tarkasteluun. Ruijasta ja Pohjois-Ruotsista kerrotaan miltei ainoastaan Paulaharjun kirjoissa. Tarkastelen näitä kahta aluetta yhdessä, sillä niiden kohdalta suomalaisen kulttuurin kuvan voi määritellä myös kirjailijan mukaan: Paulaharjun kirjojen antama kuva.

Syvemmin käsiteltävien Lappi-kirjojen kattamia alueita analysoitaessa tulee esille sellainen kiinnostava piirre, että Itkosen, Mannisen ja Pälsin neljän kirjan kattamat alueet ovat kapeita ja rajoitettuja, tiettyjen matkareittien mukaisia.⁵³ Näitä reittejä ovat suuret joet ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Lappiin rakennetut maantiet ja rautatiet.⁵⁴ Niistä suosituimpia ovat Muonio-Torniojoen rajaväylä, maantiet Rovaniemeltä Kittilään ja Sodankylän kautta Ivaloon sekä Inariin ja jokireitti Paatsjokea pitkin Petsamoon. Näiden neljän kirjan kulttuurin kuva muodostuukin yksittäisten pisteiden kuvaksi varsinkin siksi, että usein kirjoissa kuvattuja ovat tietyt pysähdyspaikat (suuremmat kylät) matkan varrella. Kirjassa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) kuvataan kuitenkin eloisesti myös matkanvarrella nähtyjä kiinnostavia tapahtumia ja yksittäisiä ilmiöitä. Kaikkien käsiteltävien kirjojen kokonaistilannetta Lapin alueiden kuvaamisessa muuttavat huomattavasti Paulaharjun kirjat, koska niiden kattamat alueet ovat poikkeuksetta laajoja ja miltei kaikki paikat kattavia. Voidaankin sanoa, että paria pientä aluetta lukuun ottamatta 13 käsiteltävässä kirjassa kerrotaan koko suomalaisten asuttamasta Lapista.⁵⁵

Kun kirjojen kattama Lapin alue on selvitetty ja jaettu paremmin käsiteltäviin osiin, voi matka kirjojen tekstien luomaan maailmaan alkaa. Ensimmäiseksi tarkastellaan kirjojen Suomen Lappia, jota kansatieteilijät ovat runsaimmin kuvanneet. Suomen jälkeen matkustamme

⁵² Se, että Suomen Lappi on kirjoissa parhaiten edustettuna usean kirjailijan kirjan voimin, mutta Pohjois-Norja ja Pohjois-Ruotsi jäävät vain yhden miehen kirjojen kuvauksien varaan, liittyy 1900-luvun alkupuolen historialliseen, yhteiskunnalliseen ja kansatieteelliseen tilanteeseen. Vuoden 1917 jälkeen oli alkanut itsenäisen Suomen rakentamisen kausi. Itään päin Venäjälle oli miltei ylipääsemätön raja, ja kotimaassa suoritettiin moninkertainen määrä kenttätöitä entiseen verrattuna. (Vilkuna 1978, 21-22.) Lisäksi tärkeä tekijä oli jo Petsamon liittäminen Suomeen vuonna 1920.

⁵³ Tutkimusreiteistä ja -alueista ks. Liite 3.

⁵⁴ Merkittävä syy Lapin liikenneolojen ja yleensäkin elämänmenon muuttumiseen oli Petsamon tien rakentaminen. Liikenne Lapissa muuttui 1920-luvulla etupäässä Rovaniemen kautta kulkeväksi. (Lehtola 1997, 35.) Tämä näkyy selvästi myös tutkimuskirjojen sisältämässä alueissa.

⁵⁵ Kuvaamatta jäävät Kemijärven ja Sallan seutu, suurimmaksi osaksi asumaton alue Norjan tunturiylänköä Kautokeinon pohjoispuolelta, Petsamon itäosat ja Kuolanniemiin sisäosat.

Petsamoon ja myös kauemmas Kuolanniemimaalle. Sieltä on luonnollista jatkaa matkaa Ruijaan kveenien luokse, ja viimeiseksi suunnataan länteen Ruotsin valtakunnan pohjoisosiin.

Retkeilyllä Peräpohjassa ja Länsi-Lapissa

Seitsemän kirjaa

Ensimmäisenä suomalaisen kulttuurin kuva-alueena avataan tarkasteltavaksi Peräpohja ja Länsi-Lappi. Tällä alueella ovat kaikki neljä kirjailijaa kulkeneet 1900-1920 -luvuilla. Erityisesti ahkeraa tutkimusaikaa oli 1920-luku, jolloin sekä Paulaharju, Pälsi että Manninen kulkivat alueella. Itkonen sen sijaan kävi siellä aikaisemmin vuonna 1916, ja lisäksi kulki alueen halki matkoillaan kohti pohjoista tai etelää. Peräpohjaa ja Länsi-Lappia kuvataan käsiteltävissä kirjoissa eniten. Tämä alue saa osakseen 4 kokonaista kirjaa: ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936), ”Lapin muisteluksia” (Paulaharju 1922), ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (Paulaharju 1923) ja ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923). Näissä kirjoissa on yhteensä noin 800 sivua kuvauksia suomalaisesta kulttuurista.⁵⁶ Lisäksi alueesta kerrotaan useita alueita kuvaavissa kirjoissa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991), ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) osana matkoja kauemmaksi pohjoiseen. Kokonaisuudessa nämä seitsemän kirjaa sisältävät kuvauksia Peräpohjan ja Länsi-Lapin suomalaisesta kulttuurista noin 1300 sivua.

Näitä seitsemää kirjaa yhdistää sekä yleinen kiinnostus Suomen läntisen Lapin luontoon ja kulttuureihin että runsaslukuiset kansatieteelliset ja dokumentaariset valokuvat. Yksikään kirjoista ei ole vain asiallinen kansatieteellinen kuvaus, vaan ne sisältävät subjektiivisia kuvauksia luonnosta, ihmisistä, matkustamisesta ja tunnelmista. Tämä värikäs tyyli tuo kirjoihin narratiivisuutta, elämänläheisyyttä ja henkilökohtaista humoristista näkemystä. Kuitenkin kirjat kokonaisuutena ovat tietopitoisia, sillä niissä on runsaasti erilaisia tarkkoja ja selkeitä valokuvia, jotka yhdessä tekstin kanssa tekevät kirjoista yleiskvaltaan etnografisia.

Paulaharjun teokset ovat selkeimmin kansatieteellisiä kuvauksia, joiden aiheisiin kuuluu monenlaisia Peräpohjan ja Länsi-Lapin vanhan kansan muisteluksia menneestä kulttuurista ja entisistä ajoista. Kirjat ovat täynnä yksityiskohtaisia kuvauksia ja kertomuksia suomalaisten

⁵⁶ Kahdessa aluetta käsittelevässä kirjassa ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (Paulaharju 1923) ja ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) on yksi luku liittyen Taka-Lapin ja Sompion alueeseen ja kirjassa ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” yksi luku liittyen myös Ruijan alueeseen.

elinkeinoista ja elämäntavoista. Vaikka kirjat sisältävät myös tarinointia ja kaunokirjallisuutta läheneviä kuvauksia, niin toisiin alueisiin kuuluviin kirjoihin verrattuna ne ovat lähimpänä etnografiaa kansankuvauksina ja haastateltujen äänten esille tuojina.

Paulaharjun ”Lapin muisteluksia” (1922) ja ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (1923) ovat samojen keruumatkojen tuloksia ja kuuluvat yhteen kuin jatkokertomuksena.

Samat Lapinkorven entiskansan elämää, tapoja ja oloja kuvailevina liittyvät nämä kirjoitukset kuin jatkona ja toisena osana »Lapin muisteluksiin». Samat kivieliöiden vanhukset, jotka edellisen kirjani muisteluksia saarnailivat, ovat olleet näidenkin kirjaanpanojen haastelijoina. Kymmenet, milteipä sadat vaarit ja muorit, ukot ja eukot ovat saaneet sanoa sanansa ... (P-23 VLP, 5.)

Menneisyys, katoavaisuus ja entisyys ovat näissä kahdessa kirjassa vahvasti esillä. Niissä liikutaan Lapin 1700-luvun ja erityisesti 1800-luvun muistelmissa. Paulaharju on koonnut niissä ’Lönnrotmaisesti’ yhteen vanhojen ihmisten muisteluksia muodostaen yleisempiä tarinoita pohjoisen kansan menneisyydestä.

Näillä matkoilla karttui papereihini kaikenlaista kansantietoutta: vanhoja tapoja, taikoja ja uskomuksia, tarinoita, loitsuja ja vanhoja runoja, sananlaskuja sekä arvoituksia ym. Monet vanhat täällä »Lapinkorvessa» niitä vielä »muistelivat», 80-90:nkin ikäiset vaarit ja muorit juttelivat tietämyksensä. Joutuivatpa muutamat mainiot muistelijat antamaan keräilijälle kuin testamenttina viimeiset tietonsa, sillä taas seuraavana kesänä samoja seutuja samoillessani oli jo lähes kymmenkunta tuttua kertojaa joutunut Tuonelan tuville. Olen osan näistä vanhojen »muisteluksista» liittännyt yhtenäisiksi kuvauksiksi ja kertomuksiksi, kirjoittaen ainoastaan sitä, mitä Lapin ja Peräpohjan kivieliöiden »äijit» ja »ämmit» haastelivat...(P-22 LM, 5.)

”Lapin muisteluksia” (1922) ja ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (1923) ovat kansatieteellisiä kertomuksia; kirjojen aiheet ovat kansatieteellisiä, mutta niissä on runsaasti luonnon kuvausta, historiatietoja ja tunnelmointia. Erityisesti kansatieteellistä näkökulmaa niissä ilmentävät alaviitteet ja loppuihin sijoitetut laajat sana- ja asiaselitykset.⁵⁷ Paulaharjun kokoelmateos ”Vaeltaja tunturien maassa” (1947) taas on kokoelma eriaikaisia kertomuksia ja piirroksia sekä sekoitus etnografiaa, matkakertomusta ja myös novellimaista kerrontaa. Sen lopussa ei ole asiaselityksiä eikä informanttien nimiä.. Sen muodostama yleiskuva on pirstaleinen.

Toiset Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueesta kokonaan kertovat kirjat ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) ja ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) ja osittaiset kirjat ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) tuovat selvemmin esille kirjoittajiensa äänet ja ajatukset kuin Paulaharjun kirjat. Niissä kertojina ovat matkalla olevat kansatieteilijät, joiden vaikutelmien ja kokemusten kautta tutkimusaluetta ja kulttuureita tarkastellaan. Matkalla tavatut ihmiset eivät ole sellaisia informanteja, joiden äänet kirjoissa

⁵⁷ Nämä selitykset sisältävät murre sanoja, nimien etymologiaa, lähdeviitteitä ja historiallisia tietoja.

haluttaisiin sinänsä tuoda kuuluviin ja joiden näkökulmasta asioita lähestyttäisiin. Tärkeintä kirjoissa on ulkopuolisen tarkastelijan katse. Näissä kirjoissa luvut muodostavat kronologisen matkakertomuksen, kun taas Paulaharjun kirjoissa luvut ovat erillisiä kuvauksia ja kertomuksia kiinnostavista kulttuurin piirteistä. Kun Paulaharjun kirjoissa vain alkusanoissa mainitaan matkajat ja -paikat, niin muissa kirjoissa kerrotaan koko ajan matkan eri vaiheista ja matkustusvälineistä. Nämä muut neljä kirjaa ovatkin etupäässä matkakertomuksia, jotka on väritetty kansatieteellisillä kuvauksilla ja henkilökohtaisilla mielipiteillä.

”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) on sisällöltään selvästi kaksijakoinen; sekä henkilökohtainen huumorilla maustettu matkakertomus että tarkka kansatieteellinen kuvaus. Kaksijakoisuus tulee esille niin kirjan käsittelemissä aiheissa (matkan vaiheet sekä kansatieteelliset rakennuksien ja elinkeinojen kuvaukset) kuin sen kirjoitustyyliin. Toisaalta kirjan kerronta on rehevää, ilkkurista ja humoristista kuvailua kirjoittajan omista vaikutelmista ja mielipiteistä, ja toisaalta se on asiallisen tietopitoista kansatieteellistä tutkimusta. Tämä tyyliero tulee hyvin esille kirjan kahdessa erilaisessa kuvauksessa, joista toinen kertoo kansatieteellisistä hajuista ja toinen poronhoidosta:

Soo' o! Siinäpä olikin selvitys. Tämä myrkykaasu onkin happamen kalan hajua. Harvinaista, häviämässä olevaa kansatieteellistä hajua. Mikä onnellinen löytö! Voitin heti vastenmielisyyteni ja tahdoin tunnustella hajun lähettä mahdollisimman läheltä. Se oli pirtissä. Suolasiikaa, vähän tympeän näköistä. Kohotin lautasen lähelle sieraimiani. Muistan sen hajun iäti. (M-36 PPP, 75.)

Porojen nimitykset vaihtelevat sukupuolen ja iän mukaan. Sarvista ja muista tuntomerkeistä poromiehet osaavat päätellä porojen iän. Ensimmäisellä ikävuodella nimitetään kumpaakin sukupuolta *vasaksi*. Toisena kesänä vasa on *keermikkä*. Syksystä lähtien nimitetään... (M-36 PPP, 65.)

Tämä kaksijakoisuus selitetään kirjan alkulauseessa, jossa kerrotaan, että kirjan kuvaukset eivät perustu päiväkirjaan, vaan ne ovat joukko muistiin piirtyneitä laatukuvia ja asiallisia esityksiä siitä jo melkein kadonneesta maailmasta, jota kutsutaan kansanomaiseksi kulttuuriksi. (Manninen 1936, 6.) Lisäksi kaksijakoisuus tulee esille tekstin ja valokuvien välisessä erossa: teksti kertoo matkustusvälineistä, matkaseurasta ja kokemuksista, mutta valokuvat ovat kolmea matkustamista kuvaavaa kappaletta⁵⁸ lukuun ottamatta tarkkoja kuvia rakennuksista, työtavoista ja esineistä.

Myös ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) -kirjassa kerrotaan matkustamisesta,

⁵⁸ Näistä kolmesta matkustamisesta kertovasta valokuvasta on yksi Mannisesta ja hänen matkatoveristaan viiliä syömässä: ”Kova urakka, joka on vasta alussa. Pellon kesäkentällä.” (Manninen 1936, 24) ja kaksi pitkospuita pitkin kävelevästä matkaseurueesta: ”Miehet korven kolkuttajat, naiset taipalen talujat. Vaattojärven telatieltä.” Ja ”Kirkas vana osoitti tietämme.” (Emt. 30.)

kirjailijan kokemuksista sekä tarkastelluista kulttuurin piirteistä. Kirjan teksti on kuitenkin yhtenäistä ja loogisesti etenevää: siinä erilaiset luonnon-, ihmisten- ja työnkuvaukset sekä henkilökohtaiset kokemukset ja mielipiteet on sovitettu yhteen sujuvaksi tarinaksi. Ainoastaan kirjan viimeinen luku ”Metsätyöläisten oloista” (Pälsi 1923, 195-206) poikkeaa tyyliiltään ja sisällöltään muista, sillä se on objektiivinen, luettelomainen selvitys Peräpohjan jätkien työ- ja asuinolosuhteista, ja sisältää parannusehdotuksia havaittuihin epäkohtiin. Kirjan kerronnassa käytetään joissakin kohdissa selkeää minämuotoa, jonka vaikutus tuntuu koko teoksessa. Kirja onkin yleisilmeeltään raportoiva ja tunnelmoiva. Kaikkiaan sen tyyli on sekoitus eräkirjallisuutta, matkakertomusta, kansatieteellistä tutkimusta, raportointia ja tarinointia. Se antaa syvällisen ja elämyksellisen kuvan metsätyöelämästä Peräpohjan korvissa.

”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) kirjat ovat tyyliältään samankaltaisia. Niiden molempien tekstit ovat selkeitä, harkittuja mutta yksinkertaisella tavalla värikkäitä. Niissä on dokumentoiva ote, ja ne sisältävät etupäässä kuvauksia matkustamisesta, luonnosta, tavatuista ihmisistä ja eri paikoissa vierailuhetkellä vallitsevista tilanteista. Nämä kirjat ovatkin Peräpohjan ja Länsi-Lapin osuuksiltaan kaikkein vahvimmin kiinni kokemishetkessään. Ne kuvaavat etupäässä välähdyksenomaisesti nähtyä ja koettua todellisuutta, eivätkä ne pyri yleistykseen tai syvällisempiin kuvauksiin kokonaisista ilmiöistä. Kirjat ovat matkakertomuksia, joista kuitenkin selvästi kuvastuu kirjailijan mielenkiinto tavattujen ihmisten elämään ja kulttuuriin. Itkosen kirjassa on välähdyksenomaisuudesta huolimatta useita eloisia kuvauksia suomalaisesta kulttuurista. Nämä kuvaukset kertovat etupäässä matkan varrella nähdyistä kievareista ja tavatuista tutuista ihmisistä. Kirjassa kerrotaan erikoisista mieleen jääneistä asioista, ei itsestään selvyyksistä. Kirjassa ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) on vain lyhyt kuvaus Peräpohjan alueelta matkalla kohti Petsamoa. Tämä kuvaus käsittelee matkustamista junalla Rovaniemelle ja postiautolla kohti Sodankylää. Siinä onkin hallitsevana hetkellisyys: aluetta katsellaan junan ja linja-auton ikkunasta.

Peräpohjasta ja Länsi-Lapista kertovissa kirjoissa on paljon tekstiä, valokuvia ja piirroksia suomalaisesta kulttuurista. Niissä on kuvauksia myös saamelaisista, mutta ne eivät ole hallitsevina teemoina. Vain kirjassa ”Lapin muisteluksia” (Paulaharju 1922) on enemmän tekstiä saamelaisista kuin suomalaisista. Neljän alueesta kokonaan kertovan kirjan sisällysluetteloissa on monia paikannimiä, yleensä Lappia kuvaavia termejä, miehisiä elinkeinoja ja erikoisammatteja. Sisällysluetteloista syntyykin mielikuva Lapin luonnosta sekä maskuliinisesta kulttuurista.

Kirjojen valokuvat ja Paulaharjun kirjoissa myös piirrokset antavat kulttuurista tietopitoisen

kuvan, joka on kansatieteellisempi kuin kirjojen värikkäät tekstit. Huomattava osa Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueesta kirjojen valokuvista on tarkkoja kulttuurin eri piirteiden kuvauksia. Valokuvat työtavoista ja rakennuksista kertovat suomalaisesta kansankulttuurista kansatieteellisellä otteella. Tämä on erityisen huomionarvoista ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) -kirjassa, jonka valokuvat ovat selvästi kansatieteellisiä. Kuvissa ei ole kauniita maisemia tai muuta matkailijaa kiinnostavaa, vaan niissä on rakennuksia, esineitä ja ihmisiä. Kaikkein eniten huomio kiinnittyikin kuviin rakennuksista (kesänavetoista, asuinrakennuksista, kala-aitoista yms.) ja naisista. Verrattuna muihin Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueesta kertoviin kirjoihin ”Pohjan pitkiltä periltä” -kirjassa on huomattavasti useampia valokuvia naisista.⁵⁹ Kokonaisuudessa alueen seitsemän kirjan kuvituksena on runsaimmin ihmis- ja maisemakuvia. Sekä miehistä että naisista on suunnilleen yhtä paljon kuvia. Kirjojen maisemakuvista suurin osa on todistamassa Lapin alueen kauneudesta.

Kartalla Peräpohjasta ja Länsi-Lapista kertovien kirjojen sisältämiä alueita tarkastellessa huomataan, että ne kattavat koko alueen Käsivarren ylintä huippua lukuun ottamatta. Jos katsotaan karttaa tarkemmin, huomataan kattavuuden olevan Paulaharjun teosten ansiota. Muut kirjat kertovat alueesta vain kolmen yleisen kulkureittien varrelta: Kemien ja Tornion kautta rajajokea seuraten kohti Muoniota sekä Palojoensuuta, Kemistä Rovaniemelle ja sieltä Ounasjokea juovatellen Kittilään sekä Rovaniemeltä Kemijokea tai maantietä myöten Sodankylään.⁶⁰ Toinen huomio kartalla on, että Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueen raja varsinkin Taka-Lapin ja Sompion kanssa on osittain hämärä. Tämän vuoksi Sompion alueen kulttuurin kuvaukset liittyvät osittain tähän läntisempään alueeseenkin.

Siellä missä naiset polttavat piippua

Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueen suomalainen kulttuuri kuvataan seitsemän kirjan runsaan tekstin ja useiden valokuvien avulla, ja tästä monimuotoisuudestaan nousee esille kuusi laajaa hallitsevaa diskurssia, jotka kuvaavat sekä luontoa, suomalaisia ihmisiä että heidän elinkeinojaan. Ensimmäisenä kirjoista hahmottuu luonnon *pohjoisen tuntu –diskurssi*. Toisena on ihmisen rakentaman fyysisen ympäristön *hirsirakennusdiskurssi*. Kolmantena ovat perinteiset miehiset elinkeinot sekä erikoisammatit, joista muodostuu *taitava talonpoika –diskurssi*. Neljäs on *perisuomalaisuusdiskurssi*; Peräpohjan ja Länsi-Lapin suomalaiset kuvataan nimenomaan

⁵⁹ Tämän kirjan 53 valokuvasta esittää naisia 19, miehiä 15 ja lapsia kolme valokuvaa.

⁶⁰ Ks. Liite 3.

kulttuuripiirteiltään oikeina suomalaisina, vaikka tässä diskurssissa onkin ristiriitaisuuksia. Viides *dynaamisuusdiskurssi* käsittelee suomalaisen kulttuurin etenemistä, jossa suomalaiset kuvataan valloittajina ja liikkuvaisina maailmankansalaisina. Kuudes *piipunpoltajat –diskurssi* kertoo kiinnostavista ihmisluonteista, miehistä ja naisista. Kokonaisuutena näistä diskursseista muodostuu Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueen suomalaisen kulttuurin kuva, joka on laaja mutta yhtenäinen. Siinä ei ole suuria ristiriitaisuuksia tai toiset alleen peittäviä hegemonisia diskursseja.

Peräpohjan ja Länsi-Lapin *pohjoisen tuntu* on yksi tärkeimmistä kuvauskohteista ja kirjojen kerronnan perustekijöistä. Se on alueen suomalaisesta kulttuurista ensimmäisenä esille nouseva diskurssi, joka löytyy käsiteltävistä kirjoista heti alkusivuilta. Luonto on kirjoissa sekä varsinainen kuvauskohde että myös se konteksti ja fyysinen ympäristö, jossa ihmiset elävät. Luonto kuvataan kahdenlaisena: itsenäisenä ja miltei elävänä subjektina sekä ihmisten fyysisenä rakennettuna ja luonnonympäristönä. Korostetuimmin on esillä luonnon ja asuinympäristön pohjoisuus: se on etelän suunnasta katsottuna kaukainen ja jo hieman arktinen alue. Merkittävä erottava tekijä etelästä on, ettei Peräpohjassa ja Länsi-Lapissa voida kasvattaa ruista, suomalaisten mieliviljaa. Silti samalla tiedostetaan, ettei tämä alue ole oikeasti arktista ja karua tundraa, vaikka siinä halutaankin nähdä pohjoisen elementtejä: tuntureita, revontulia, yötöntä yötä, kaamosta, lunta, jäätä, poroja ja sääskiä. Kuvattu alue on Suomen ja karun Lapin olojen rajamailla.

Ollaan jo melko pohjoisessa. Ruista ei sanottavasti näe, kasvatetaan melkein vain ohraa ja perunaa... Kun katsahdamme majatalon kaivoon, näemme sen seinää peittävän paksun jääkerroksen, mikä ulottuu melkein maanpinnan tasalle. Elokuun alussa jäätä! Pohjoisessapa tosiaankin ollaan. (M-36 PPP, 15-16.)

Täällä jo etelästä tulija ensi kerran saa hiukan Lapin tuntua, sillä kylän eteläpuolisille hiekkatievoille, parhaiten korkealle Äijänpuljulle, kumottavat taivaan pohjoisilta ääritä Lapin monilukuiset tunturit - Ylläs-, Kesanki-, Lainio-, Pyhä-, Aakenus-, Kätkä-, Levi- ja Kumputunturit - mahtavina, sinertävinä köyryinä. Eikä kesäaikana päiväkkään mene enää mailleen viikkokausiin. (P-22 LM, 37.)

Luonto kuvataan villinä asumattomana erämaana, riistaeläiminä, suurina virtoina, rannattomina soina ja kalaisina järvinä. Luonto on ihmeellinen ja maaginen - siinä on jo erityistä pohjoisen lumousta. Luonto on lisäksi väkevä ja tyly toimija, jota vastaan ihmisen täytyy taistella selvitäkseen. Silti luonto villistä leimastaan huolimatta on lopulta ihmisen alistettavissa ja valloitettavissa, ja tähän suomalainen erämies ja uudisasukas pyrkiikin. Korpeen revitään aukko, sinne rötistetään pieni hirsimökki ja maa muokataan viljeltäväksi. Julma luonto ei ole voittamaton ja ihmistä suurempi, vaikka se aina lyökin ihmisiin leimansa.

Seutu tästä eteenpäinkin oli jylhää erämaata, jonne vain harva asukas oli eksynyt, vaikka miltei kaikki laakeammat maat Jerisjärvelle asti olivat hyvännäköisiä savikoita. Kankailla sai taas ihailta sellaisia petäjiä, ettei

niiden vertaisia tapaa monesti etelässäkään. Ihmisiin oli luonto painanut jyrkän leiman; he olivat yleensä hiljaisia lestadiolaisia, kovan työn raatajia. (I-91 LM, 212.)

Peräpohjan ja Länsi-Lapin luonnon kuvaus ei itse asiassa eroa suuresti muun Suomen erämaiden kuvauksesta. Siinä on pohjoisia erityispiirteitä, mutta muuten se on kuin suomalaisten mielimaata - koskemattonta valloitettavaa korpea, jonka voi muokata kasvamaan jumalanviljaa.

Kansatieteellisen leiman suomalaisen kulttuurin kuvaan tuovat kirjojen runsaat ihmisten fyysisen ympäristön kuvaukset *hirsirakennusdiskurssissa*. Tähän kuuluvat kaupungit, kylät, rakennusryhmät, yksittäiset talot, viljelykset ja erilaiset kulkutiet. Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueelta kuvataan voimakkain sanoin suomalaisten kalastukseen ja karjanhoitoon liittyviä rakennuksia, suurten jokien varrella olevia komeita taloja ja maanviljelyksiä, kirkkoja ja pappiloita, kievareita ja erilaisia erikoisammateissa tarvittavia rakennelmia. Asutuksen ja rakennusten tarinat ja piirteet kuvaillaan tarkasti.

Metsäisen maaston halki saavuttiin Muonion kirkonkylään. Se on jo varsinaista viljelysalueita, joka parin - kolmensadan vuoden aikana on saanut väestönsä alemmaa Väylän eli Tornionjoen laaksosta. Kirkonkylä on isohko ja hyvin rakennettu. Maantie ulottui etelästä tänne ja vielä pohjoista kohden Enontekiön kirkonkylään Hettaan asti. Lähdettyämme majatalosta ajamaan kuljimme ohi autiona olevan ison asuinrakennuksen, jossa huomasi vanhanaikaisia piirteitä. Rakennuksen pitkät sivut kaartuivat räystään alla huomattavasti ulospäin, joten päätyseinät olivat tältä kohtaa leveämmät kuin alhaalla ja antoivat rakennukselle koristeellisen leiman. (I-91 LM, 213-214.)

Rakennusten kuvaus on tärkeää, koska hirsirakennukset ja vakituinen asutus ovat suomalaisuuden merkkejä. Suomalaisen sanotaan rakentavan aina valtaamalleen alueelle talon ja perustavan edes pienimuotoista viljelystä, vaikka asuinpaikka olisi pohjoisen kylmässä korvessa, missä viljeleminen on vaikeaa. Suomalaisen asutuksen historia saakin alueella erityisen aseman, mikä liittyy erottamattomasti myöhemmin käsiteltävään dynaamisuuteen.

Viimein tuli lantalainen Kelontekemälle asumaan. Ensimmäiseksi vallattiin vanha Vuolli-äjän raivaama kenttä ja saatiin siihen Vuollin talo, joka ennätti ottaa haltuunsa parhaat lähellä olevat niittymaat... (P-22 LM, 55.)

Vaikka suomalainen asutus kuvataankin tärkeänä ilmiönä, eivät merkityksellisimpinä painotu kuvaukset asuinrakennuksista ja viljelyksistä vaan erikoisiksi nähdystä ilmiöstä, jotka antavat alueen suomalaiselle kulttuurille omaleimaisuutta. Vahvimmin *hirsirakennusdiskurssi* kertoo Torniojokilaakson karjan kesäkentistä ja karjapiirteistä kaikkine tavaroineen, ihmisten kesäasunnoista navetoissa, järvien rantojen pienistä kalapiirteistä, pappiloista, kirkoista sekä kievareista ja autiotuvista. Nämä kuvatut rakennukset ovat joko huomattavan vanhoja kuten Keimiöniemen kalapirtit, erikoisia kuten kesäasunnot navetoissa tai matkalla huomion kohteeksi helposti otettuja kuten kievarit. Erityisesti Torniojokilaaksossa yleinen karjan talvinavetan

puhdistaminen ihmisten kesäasunnoksi on ihmeteltävä piirre.

Jos etelän ihmisille kerrottaisiin, että täällä Tornionjoenlaaksossa asutaan kesällä navetoissa, eikä annettaisi tarkempaa selitystä, saisivat he hyvin nurja käsityksen sikäläisen väestön puhtaudesta... Kun karja keväällä päästetään ulos, pannaan navetassa toimeen suursiivous. Puulattia hangataan puhtaaksi kuin kamarin permanto ikään, seinät pestään ja kalkitaan, samoin laki. Jos tilaa muuten ei ole kylliksi, poistetaan pilttuut, muussa tapauksessa ne jätetään paikoilleen ja sivutaan valkoisiksi. Ikkunoihin asetellaan uutimet ja kukkasia ikkunalaudoille. (M-36 PPP, 16-17.)

Toinenkin vakituisesta asutuksesta erillään oleva rakennusryhmä saa osakseen paljon huomiota. Jerisjärven Keimiöniemen kalakenttä ja sen parisataa vuotta vanhat pienet kalapirtit sekä muut rakennelmat kuvataan erityisen kiinnostavina. Keimiöniemi on yhtenäinen kokonaisuus, joka on historiallisesti ja kansatieteellisesti arvokas. Se liittyy seudun suomalaisen asutuksen historiaan.

Keimiöniemen rantapenkalla näkee niitä pitkässä rivissä. Kun kauempaa järven selältä tullaan, näyttää ranta pienine pirtteineen ja patsasjalkaisine aittoineen hyvinkin muinaisaikaiselta. Mielikuvitukseen kohoaa muinaissuomalaisen kalastajakylän kuvitelma. Savupiiput ja pirttien pienet lasi-ikkumat eivät kaukaa katsoen häiritse tunnelmaa. Sitä täydentävät rannassa vesivierteessä paistavat tyhjat ulut; niillä ovat verkot ja nuotat kuivuneet. (M-36 PPP, 87.)

Koska Peräpohjasta ja Länsi-Lapista kertovat kirjat ovat myös matkakertomuksia, kuvataan alueen kestikievareita ja autiotupia paljon. Alueella kerrotaan olevan monta siistiä kievaria, joiden suojissa useat matkamiehet lepäävät. Kievarit mainitaan vieraanvaraisiksi puhtaiksi taloiksi, joissa on useita huoneita ja ruokaa tarjolla.

Hirsirakennusdiskurssin rakennuksien kuvauksessa korostuva piirre on myös vertailu Peräpohjan jokivarsien suurten maalattujen talojen ja Lapin ylämaiden pienten lapintakkaisten pirttien välillä. Sivistyksen parissa kaikki on suurta ja värikästä, mutta korvessa asunnot ovat pieniä ja harmaita. Vaikka yleiskuvaksi muodostuu kuvaus huolellisesti rakennetuista kauniista hirsitaloista ja monista talousrakennuksista, nousee kirjoissa esille myös etelän ja pohjoisen ero. Tarkemmin katsoen Peräpohjasta ja Länsi-Lapista löytyykin myös pieniä, köyhiä ja harmaita suomalaisia asumuksia.

Pohjoisen tuntu ilmentää villiä mutta ihmisen valloitettavasta erämaata, ja rakennetun ympäristön *hirsirakennus* kertoo kalastukseen ja karjanhoitoon liittyvistä rakennuksista, puhtaista kauniista peräpohjalaisista taloista ja runsaslukuisista kievareista. Peräpohja ja Länsi-Lappi on kaunista karua luontoa mutta myös runsaslukuista perinteistä talonpoikaisasutusta ja viljelyksiä. Alueen erämaan kätköistä löytyy vanhojakin suomalaisia hirsiasumuksia.

Suomalaisten elinkeinoista kertova *taitava talonpoika –diskurssi* ilmentää perinteisyyttä mutta samalla myös erikoistumista. Se on osittain harmoninen ja nostalginen, mutta se on myös monipuolinen. Suomalaisten elinkeinot näyttäytyvät kahdenlaisina; toisaalta ne ovat ihailtuja

perinteisiä erä- ja maanviljelyelinkeinoja, mutta toisaalta niihin lukeutuu monipuolinen kokoelma erilaisia miehisiä erikoisammatteja.

Maanviljely (etupäässä ohran ja perunoiden viljely) ja karjanhoito kertovat oikeasta suomalaisuudesta. Näitä elinkeinoja pidetään oleellisina, vaikka ylempänä pohjoisessa ne ovatkin vaikeita ja miltei kannattamattomia leivän hankkimiskeinoja. Usein viljan vie halla, ja karjan talviruoan hankkiminen on suuren työn takana. Itse asiassa eräelinkeinot vaikuttavatkin elämisen kannalta paremmilta vaihtoehdoilta, ja maanviljely sekä karjanhoito ovat vasta myöhemmin tulleita ilmiöitä. Eräelinkeinoista saa huomattavan aseman kaksi erilaista pyytöä: jo loppunut sankarillinen peuranmetsästys ja peruselinkeinona jatkuvasti harjoitettu kalastus järvilla ja joilla. Vaikka metsästys saakin erityistä huomiota osakseen menneen ajan suurena pyytönä, niin tärkeimmäksi nousee tarkasti erilaisten tapojen säätelemä kalastus, jonka erilaiset yksityiskohtaiset piirteet (välineet, pyyntitavat, pyytäjien yhteiset säännöt, kalojen nimitykset) kerrotaan kansatieteellisellä otteella. Kala on perusravintoa paistettuna, keitettynä, kuivattuna, suolattuna ja kesäytettynä. Kalastus onkin (metsästyksen ohella) se syy, jonka vuoksi suomalaiset ovat pohjoiseen muuttaneet ja uudisasukkaina asettuneet asumaan järvien rannoille.

Maanviljelyn, karjanhoidon ja eräelinkeinojen rinnalla Peräpohjassa ja Länsi-Lapissa kerrotaan olevan runsaasti muitakin tapoja ansaita elantonsa. Metsätyöt (savotat ja uitto) ovat uudempaa perua, ja poronhoito erikoinen pohjoisen elinkeino. Peräpohjan alueen metsätyöt kuvataan perusteellisesti ja elävästi ”tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) -kirjassa, joka keskittyy suurimmaksi osaksi savotta- ja uittotöiden kuvauksiin. Poronhoito taas huomioidaan useassa kirjassa, sillä se nähdään omalaatuisena saamelaisilta opittuna mutta sittemmin suomalaiseksi muokkautuneena elinkeinona, joka ilmentää pohjoisiin olosuhteisiin sopeutumista.

Seuraavat tietomme poronhoidosta perustuvat omiin Turtolan, Kolarin ja Muonion pitäjissä tekemiimme muistiinpanoihin. Ne koskevat siis näin ollen vain suomalaista väestöä. Lappalaiset saavat tällä kertaa jäädä sikseen. (M-36 PPP, 52-55.)

Suomalaiset käyttävät poroja sekä vetoeläiminä että ravintona, ja he valmistavat porontaljoista vaatteita ja kenkiä. Suomalaiset siis ajavat poroilla siinä missä saamelaiset ja kulkevat karvakengissä ja peskeissä talvipakkasilla. Suomalaisten saamelaisen vaatetuksen käyttö kuvataan siis toisaalta aivan luonnollisena ilmiönä, mutta toisaalta se on myös eriskummallista. Karvakengät ja peskit ovat kyllä tarpeellisia ja käytännöllisiä, mutta varsinaiset lapinpuvut katsotaan saamelaisten kansallispuvuiksi, joihin pukeutuessaan suomalainen on oudonnäköinen. Peräpohjalaisilla kuvataan kuitenkin olevan taipumus tällaisiin erikoisuuksiin.

Peräpohjolassa näkee usein tuollaisia koreasti puettuja ihmisiä. Sikäläisellä kansalla on vahva taipumus kummallisiin erikoisuuksiin joka alallakin, ja vanha lappalainen kansallispuuku on ollut omansa tulemaan tämän äärimmäisyyksiä tavoittelevan makusuunnan suosikiksi. Sen tamineet koristavat tällä haavaa useata suomalaista, ja nämä ovat kehittäneet sen muotoja hillittömästi. (Pä-23 TJU, 116.)

Myös poronhoidosta muodostuu ristiriitainen kuva, sillä toisaalta se on hyväksytysti suomalaisten elinkeino, mutta toisaalta se on saamelaisilta lainattua. Suomalaiset ovat ja eivät ole oikeita poronhoitajia. Tätä ilmentävät painokkaasti kuvaukset suomalaisten häikäilemättömistä porovarkauksista, joihin he usein itse porottomina eivät ole oikeutettuja. Suomalaiset ovat pahoja roistoja, jotka rikkovat saamelaisten vanhoja perinteitä.

Samaa lapinäijien rikoskaarta osaavat kyllä Lapissa asuvat lantalaisetkin noudattaa. He »löytävät» metsästä poroja ja nuijaavat niitä yhtä hyvin hengiltä kuin lappalaisetkin. Moni hävinnyt tunturin sarvipää on joutunut lannanmiehen kouriin... Lantalaisten porovarkaus onkin oikeaa varkautta ja silkkaa syntiä, eikä mitään lainaamista taikka omansa takaisin ottamista, niin kuin lapinukkojen välinen poronkähveltely. Sillä monellakaan lapin lantalaisella ei ole edes sarvenkantavaa, sati sitten siksi, että lappalainen voisi vuorostaan häntä verottaa. Ummehtuneissa hirsikömmänöissään useatkin vain asuvat, mitätön pottutilkku ja ohraläiskä seinustallaan sekä likainen lehmänkanttura navetassa. Nälässään he sitten tappavat ja syövät lappalaisten poroja... (P-22 LM, 120.)

Peräpohjasta ja Länsi-Lapista löytyy metsätöiden ja poronhoidon lisäksi runsas ja monipuolinen joukko erikoisammattajeja, jotka vaativat sekä tietoa että taitoa. Suomalaiset kuvataan työteliäiksi, monitaitoisiksi ihmisiksi - nimen omaan taitaviksi miehiksi. Kirjojen kuvauksissa on runsaasti miehisiä erikoisammattajeja, kun naiset taas kuvataan etupäässä perinteisinä karjanhoitajina ja maanviljelijöinä. Erikoisammattajina kerrotaan ruukinsepistä, kalkinpolttajista, kauppiaista, tervanpolttajista, poronsarviliimankeitäjäistä, veneenrakentajista, suutareista, kievarinpitäjäistä, tietäjäistä ja monista muista.

Hän oli niinkuin isänsäkin koko seudun kuuluisimpia veneseppiä, satojen kaksi- ja kolmilaitojen rakentaja, vielä mainio "pitäjän suutari", pieksujen, lapin nutukkaiden ja koipisaappaiden sekä anturakenkien ompelija, jopa taitava länkimestarikin, lisäksi "nybykin" viljelijä, joka joutessaan kävi kalalla, kulki oravametsässä, joskus "pruukasi" tervaakin. (P-23 VLP, 39.)

Täytyy sanoa, että kätkäsvantolaiset ovatkin osoittaneet erinomaista toimeliaisuutta uusia elinkeinoja luodessaan. Heidän kylänsä on Pohjan perillä tunnettu käsiteollisuudestaan. Sieltä tulevat etelään veneet ja pohjoiseen ahkiot... Muitakin käsitöitä harjoitetaan. Muokataan nahkaa, ommellaan porontaljasta ja kankaasta pukimia ja jalkineita. Ennen vanhaan keitettiin poronsarvista liimaa. (M-36 PPP, 102.)

Lisäksi joukossa on erilaisia virkamiehiä, ruukin omistajia, metsäherroja, opettajia, pappeja ja valtiopäivämiehiä. Erityisesti papit kuvataan tärkeinä ja vaikuttavina persoonina, jotka ohjaavat Lapin suomalaista elämää.

Sielunpaimen oli syrjäisen erämaaseurakunnan kaikki kaikessa. Kansa piti häntä »raitioinaan» sekä hengellisissä että monesti maallisissakin asioissa. Siksi useat, varsinkin muita erikoisemmat seurakunnan paimenet, jäivät vuosikymmeniä, jopa jotkut satojakin vuosia, elämään kansan muisteluksissa. (P-23 VLP, 252.)

Alueen suomalaisten kuvauksessa talonpojat ovat tärkeitä, mutta myös muut eri ammattimiehet

ja virkamiehet huomioidaan. Syntyykin kokonaiskuva suomalaisesta kansasta, jolle maanviljelys ja karjanhoito ovat vain yksi monista elämisen keinoista pohjan pitkillä perillä.

Perisuomalaisuusdiskurssi on kuvaus Peräpohjan ja Länsi-Lapin suomalaisista nimen omaan oikeina suomalaisina, joiden kulttuuri, kieli ja mieli ovat perussuomalaisia. Suomalaista kansaa kutsutaan muillakin nimillä: lantalaiset, peräpohjalaiset, yli- ja alamaan miehet ja pohjoissuomalaiset, mutta virkamiehiä kutsutaan vain suomalaisiksi. Tämä suomalaisuuden painottaminen herättää huomioita, sillä kirjoissa löytyy sen ohella toinenkin, vastakohtainen kuvaus suomalaisuudesta, joka kertoo sopeutumisesta pohjoisiin oloihin ja sulautumisesta muihin Lapin kulttuureihin. Suomalainen kulttuuri pyritään erottamaan toisista kulttuureista kertomalla, mikä on ja mikä ei ole suomalaisuutta. Usein kerrotaankin, mikä on suomalaisten suhde naapurikulttuurien edustajiin, erityisesti saamelaisiin.

Jopa mailtaan karkotettu porolappi elää vielä itse Peräpohjan kansassakin. Paljon on pakenijakansan verta sekoittunut valtaajakansan suoniin. Monet lapinkävijät, erämiehet ja uudisasukkaat joutuivat kosioiretkille rikkaiden porolappalaisten tyttäriin ja saivat lapinsukua pirtiinsä. Joskus taas lannanmiesten tyttäret mielistyivät koreapukuiseen tunturienkiertäjään ja menivät hänen kiertolaistoverikseen. Näiden jälkeläiset saatuaan lannanverta suoniinsa sitten vähitellen lantalaistuivat ja rupesivat viimein etelästä tulleiden tavalla elämään kiintonaississa asumuksissa. Siksi näkee nykyisessä Peräpohjan väessä useasti monia tunturikansan piirteitä. (P-22 LM, 16.)

Näkkälässä asui lappalainen pariskunta, verrattain äsken naimisiin mennyt. Sekä mies että vaimo olivat osaksi suomalaista lähtöä, mutta lappalaisten keskuudessa syntyneinä ja kasvaneina he osasivat näiden kieltä miltei paremmin kuin suomea ja käyttivät lapinpukua. (I -91 LM, 215.)

Saamelaiset ovat sekoittuneet suomalaisiin ja antaneet näille uusia piirteitä. Saamelaisista on tullut lantalaisia, suomalaisia. Mutta sekoittumista on tapahtunut toisinkin päin, ja suomalaiset ovat osittain tai kokonaan muuttuneet saamelaisiksi. Näin itse asiassa suomalaiset voivatkin suomalaisista kansatieteellisistä piirteistään huolimatta olla osaksi saamelaista lähtöä, ja osa saamelaisilta näyttävistä poronhoitajista on itse asiassa juuriltaan suomalaisia. Lantalainen (lapiksi laddelaš) merkitsee talossa asuvaa ja myös yleensä suomalaista (ks. Paulaharju 1922, 259). Suomalainen voikin tarkoittaa yleensä Suomen kansalaista; se ei aina tarkoita suomalaista syntyperää. Peräpohjassa ja Länsi-Lapissa tämä koskee varsinkin alueen keskiosia, sillä etelässä ollaan oikean suomalaisuuden parissa ja pohjoisessa muututaan kokonaan saamelaisiksi.

Lapin tunturimaa on muokannut kaikki sekä lantalaiset että lappalaiset samankaltaisiksi erämaan eläjiksi, se on vatkannut yhteen sekä lapin että lannan pahan, sekoittanut molemmat veret, niin etteipä saata äkkiseltä sanoa, mikä on lappia ja mikä lannan juurta. Koko kylässä "ei ole kun kaksi lappalaista, jokk' on äkti lappalaisia"... Lappia on puku, lappia kieli, lappia kaikki elämäntavatkin, oli sitten alkulähtö mitä panna tahansa. (P-22 LM, 238.)

Perisuomalaisuusdiskurssissa ilmeneekin ristiriitaisuuksia Suomen kansalaisen, suomalaisen, sekoittuneen ja saamelaisen määritelmän välillä. Kuitenkin valloittajakansan, etelästä tulleen

suomalaisen, ääni pyritään pitämään kaikkein voimakkaimpana. Oikea suomalaisuus on tärkeää sekä kansallisesti että kulttuurisesti, vaikka sitä ei aina voidakaan selkeästi perustella.

Peräpohjan ja Länsi-Lapin suomalaisesta kulttuurista käydään myös huomattava *dynaamisuusdiskurssi*. Tämä merkitsee eteenpäin pyrkimistä ja energisyyttä kahdessa eri mielessä. Ensiksikin teksteissä vilisee sanoja tulijat, korvenraivaajat yms. Suomalaiset ovat nousseet etelästä jokia pitkin kohti pohjoista, raivanneet tiensä eränkävijöistä maanviljelijöiksi ja tuhonneet tieltään muut kulttuurit - erityisesti saamelaisen. Kerrotaan ”Lapinkorven valtauksesta” (ks. Paulaharju 1922, 7-16) ja selitetään tarkasti historiatiedot suomalaisen asutuksen synnystä. Suomalaiset ovat uudisasukkaita, talonpoikia, valloittajia ja valtaajia. Vastakohtana tälle saamelaiset ovat alkuperäistä, paikasta toiseen vaeltavaa kansaa. On kuitenkin merkityksellistä, että tämän suomalaiset tulijat – saamelaiset alkuperäisasukkaat vastakohtaparin rinnalla on myös toinen etelä – pohjoinen vastakkainasettelu. Siinä Lapin suomalaiset talonpojat ovat paikallisia asukkaita (’alkuasukkaita’) ja äskettäin eteläisestä Suomesta saapuneet ihmiset (opettajat, tukkijätkät jne.) tulijoita.

... kuului matkaseuraan kolme alkuasukasta Vaattojärveltä, kaksi isäntää ja yksi vaimoihminen (M-36 PPP, 37).

Pohjoisen itsetunnon alkulähteenä on se erikoinen elämisen taito, jota vaaditaan siellä asuvilta. Se on joltisenkin suuri, ja etelästä tulleilta kuluu hyvä aika oppiakseen edes käsittelemään moninaisia ja vaativia kulkuneuvoja... Voidaanpa sanoa, että sellaisissa taidoissa kuin paikallistuntemuksessa ja leirielämässä alokas iäksensä jää jälkeen synnynnäisestä peräpohjalaisesta. (Pä-23 TJU, 103).

Dynaamisuusdiskurssiin kuuluu myös muunlainen liikkuminen. Suomalainen kulttuuri näyttää perustuvan ainaiselle kulkemiselle paikasta toiseen. Tämä tarkoittaa niin uudisasutusta kuin pitkiä etelän kauppamatkoja, markkinamatkoja, Ruijan rannan kalaretkiä, kirkkomatkoja, tutkimusmatkoja, tervankuljetusta, sauvomalla tehtyjä jokimatkoja ja retkiä metsissä. Siihen liittyvät erottamattomasti erilaiset kulkuvälineet (veneet, hevosreet, poronpulkat ja myös moottorikulkuneuvot) ja kulkureitit. Peräpohjalainen ja länsilappilainen kulttuuri ei saa pysyvää ja paikalleen jämähtänyttä kuvaa, vaan se kuvataan alituisesti liikkeelle oloksi.

Tunturien takaiseen yöpuolen Lappiin vei päiväpuolen mailta useitakin kulkuteitä. Sellainen, aina Ruijanrannalle kulkeva, vahva valtatie meni Kittilästä Ounasjokea ja jokivartta Könkään, Tepaston ja Kyrön kautta Enontekiön Peltovuomaan ja Vuontisjärvelle sekä sieltä edelleen halki tunturimaiden ja lapinjänkien Norjan puolelle Koutokeinoon, jossa muinaiseen aikaan pidettiin suuria markkinoita. (P-23 VLP, 15.)

Kittilän kirkolta alkoi 27-peninkulmainen kärrymatka - paikoin joustimettomilla kärryilläkin - oikeaa maantietä myöten Rovaniemen kautta kohti Kemiä (I-91 LM, 37).

Ensin matkasimme veneellä pitkin alista ja ylistä Sieppijärveä yhdistävää jokipahasta. Rannalle noustuamme jouduimme räpistelemään vetistä luhtaa. Oli kuljettava varoitellen, ettei polkisi liian pehmeään paikkaan, missä pieksunvarsi ei riitä. Vihdoin rupesi tuntumaan kovempaa pohjaa. Alkoi näkyä tienuraa. Ilmestyi jäännöksiä pitkospuista. Olimme polulla. (M-36 PPP, 40.)

Suomalaisten kuvataan aina pyrkivän kohti uusia seutuja ja levittäytyvän yhä kauemmas pohjoiseen. Samalla levittäytymisen ja liikkumisen vuoksi he saavat vaikutteita muilta kansoilta.

Viimeisenä on suomalaisten persoonia ja luonteita käsittelevä *piipunpolttajat –diskurssi*. Peräpohjan ja Länsi-Lapin suomalaiset kuvataan iloisiksi, ahkeriksi, osaaviksi, erikoisiksi ja hurjiksi ihmisiksi. Vaikka kuvaus vakavasta tasapainoisesta talonpojasta silloin tällöin pilkistää esille, vie voiton runsas kerronta erikoisista nimeltä mainituista persoonista. Entiset eränkävijät näyttävät sisukkaina ja rohkeina metsänjörriköinä ja asumaan asettuneet talonpojat taas tietävinä ja taitavina niin maallisissa kuin henkisissäkin asioissa. Talonpoikien joukosta löytyykin monta vanhaa tietäjää.

Mutta on mustalla metsänmiehellä sentään nouseva haltija, niinkuin ainakin synkkäverisillä ukoilla - vaaleanahkaisista ei olekaan noidiksi. ja kun äijä käy tietäjäimään, puristelee hän suonisia nyrkkejään, muljauttaa pienet kiiluvaisensa kamalannäköisiksi, kirauttaa ruskeita hammaskalsujaan, niin että leuat väkättävät ja takkuinen pukinparta vipattaa. (P-22 LM, 153-154.)

Lisäksi luonnon sanotaan painavan ihmisiin leimansa, mikä tekee heistä entistä kiinnostavampia. Erikoinen piirre peräpohjalaisissa on arktinen hysteria, joka merkitsee luonnonolojen vaikutusta pohjoisen asukkaisiin siten, että he eivät kykene hillitsemään luontoaan, vaan aika ajoin käyttäytyvät täysin holtittomasti ja vaikuttavat järkensä menettäneiltä.

Ne osoittivat, että myöskin pohjoinen ihminen on herkkä vaikutuksille ja mieleltään häilähtelevä. Olisikohan hän ehkä ärtynyt pitkällisestä kylmästä ja pimeästä, potisiko jonkinlaista ilmastollista ja rodullista hermostuneisuutta, arktista hysteriaa? (Pä-23 TJU, 113-114.)

Pohjoisessa tapahtuu paljon outoja asioita. Ihmisluontokin näyttää siellä toisenlaiselta kuin etelässä. Muualla maailmassa on jo aikoja sitten huomattu napapiirin tienoilla asuvien ihmisten potevan erityistä ärtyisyyttä, joka pahimmillaan purkautuu raivokohtauksiksi. (Emt. 189-191).

Suomalaisten joukosta erotetaan monta rehevää persoonallista yksilöä. Erityisesti monesta miehestä luodaan kokonainen muotokuva. Mieleen jäävimpiä ovat vanhan kansan miehet Vene-Aapo ja Rovän Niku, jotka molemmat on kuvattu kirjassa ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (Paulaharju 1923). Heidän elämäntarinansa, luonteensa ja edesottamuksensa kerrotaan kokonaisvaltaisesti. Erityisesti ”Wene-Aapon Aikain Muistoja” (emt. 38-54) on empaattinen kertomus Johan Abraham Jääsköstä, Kittilän alakylän merkkimiehestä, hänen päiväkirjansa avulla.⁶¹ Tämä ”aikain muistoja” vie lukijan 1800-luvun Kittilän elämään, ja se on merkittävä autenttisuutensa vuoksi. Se on kuin ’ääni haudan takaa’. Toinen kiinnostava kertomus on Rovän

⁶¹ J. A. Jääskö eli vuosina 1819-1900 ja kirjoitti päiväkirjansa vuosina 1852-1900. Erityisesti Kertomus Jääskön päiväkirjasta on kiinnostava siksi, että päiväkirja lienee tuhoutunut Lapin sodassa (Laaksonen 1991, 144).

Nikusta ja hänen epäonnistuneesta järvenlaskustaan (emt. 231-240), joka historiallisuutensa ja surkuhupaisuutensa vuoksi on kiehtova ja mieleen jäävä.

Persoonallisuuksia käsittelevä diskurssi sisältää kuvauksia tietäjämiehistä, Lapin papeista, erämiehistä ja muista nimeltä mainituista kiinnostavista miehistä. Nämä miespersoonat ovat kotipaikkojensa merkkimiehiä, matkaoppaita tai yleensä Lapissa tärkeitä virkamiehiä. Uskonnolla ja uskomuksilla on tärkeä rooli heidän tunnettavuudessaan. Naisista ei luoda tällaisia tarkkoja muotokuvia, ja heidät harvoin mainitaan nimeltä. Yleensä heidät kuvataan naisryhmänä ja yhtenä kansan osana. Joitakin yksittäisiä naisia kuvataan tarkemmin, mutta se tapahtuu miehisestä ja varsin huvittuneesta näkökulmasta. Kun peräpohjalaiset ja länsilappilaiset miehet kuvataan eheinä yksilöinä, niin naisista tuodaan esille pieniä herkullisia 'makupaloja'. Nämä naiset ovat ennen kaikkea vanhempia 'ämmejä', jotka hoitavat karjaa, omaavat tietäjän taitoja ja tupruttelevat piippujaan. "Kyllä piippu on terveellisempi kuin paperossi" tuumaa Iiskon-Loviisakin portailla istuskellen (Manninen 1936, 51.)

Vaattojärven emäntiä tupakalla (M-36 PPP, 43).
Piippua polttavat naiset nousevat kirjoista esille sekä tekstin että valokuvien kautta.

Mikon-Eliisi vetää piippuaan silmät puoliummessa ja posket lommolla. Näyttää nauttivan siitä erikoisesti. Iiskon-Loviisa kurottaa kaulaansa, lykkää pitkän syljen menemään ja vakuuttaa, ettei hän koskaan vedä savua henkeensä. (M-36 PPP, 50.)

Kirjassa "Pohjan pitkiltä periltä" piippua polttaville naisille on omistettu yksi kokonainen luku (Manninen 1936, 47-51). Toisissakin Peräpohjaa ja Länsi-Lappia käsittelevissä kirjoissa tämä sama naisten ominaispiirre saa huomiota osakseen, sillä: "Lienee verraten yleisesti tunnettua, että Peräpohjolan eukot polttavat piippua" (emt. 47).

Emäntä veti plakkaristaan piipun ja nostaen hameenlievettään kaivoi pieksunvarresta tupakkakukkaron. Vetelimme haikuja, minulla oli tilapäistä tupakkasekoitusta, emännällä Mustaa Ankkuria. Moni ei ehkä tiedä, että se on kovin väkevää. (Pä-23 TJU, 158.)

Vastaamme tuli hevonen kärryineen, joissa istui näköjään isoäiti, äiti ja noin kymmenvuotias tytär. Mummu poltti piippua, äiti Suomi-sikaria, tyttö taas tuprutti Armiro-savuketta. Naiset tupakoivat jo siihen aikaan sangen yleisesti; nuoremmat emännät säilyttivät nysäänsä tavallisesti navetassa. (I-91 LM, 51.)

Naisten tupakointi nousee kirjoissa esille tärkeänä osana peräpohjalaisen ja länsilappilaisen naisen elämää.

Suomalaisten persoonista ja luonteista kertovaan diskurssiin kuuluvat myös huomiot siisteydestä. Suomalaiselle kulttuurille painotetaan olevan luonteenomaista järjestys ja puhtaus. Vaikka pieniä ja köyhiä mökkipahasiakin löytyy, ilmenevät tärkeimpinä maatalot, joissa vallitsee moitteeton siisteys.

Tornionjokilaakson väestön puhtaudenharrastus on esikuvallista, ja jos sellaista olisi maassamme kaikkialla, niin voisimme todella olla ylpeitä maalaisväestömme siisteydestä... Jo ennen kuin Pellossa ennätimme käydä taloissa sisällä, herätti huomiotamme pihamaiden ehdoton siisteys. Ei roskaa, ei vetelehtimään heitettyjä tarve-esineitä eikä työkaluja. (M-36 PPP, 16.)

Rovaniemen kirkonkylään on maantien varrella jotensenkkin [!] tiheässä taloja, ja kuta pohjoisimman tulee huomauttaa että puhtaus on yleinen. Voi siis melkeen joka talossa pyytää kortteerin, eikä tarvitse suurta ruokottomuutta kärsiä. (I-91 LM, 281.)⁶²

”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) -kirjassa nousee siisteyden ohella merkityksellisenä esille kuvaus hajuista, jotka ovat lähtöisin erilaisista omalaatuisista esineistä ja ruokatavaroista. Näin peräpohjalainen ja länsilappilainen talous ei ole vain kliinisen puhdas, vaan siellä vallitsee siisteys kiinnostavilla elämisen merkeillä varustettuna.

Omistan tämän luvun Lapin hajuille. Jättäen syrjään tavalliset ja hyvät hajut muistellemme vain kultivoimattomia haisuja. Niitä on moninaisia. Ne voidaan luokitella seuraavasti: 1) makuuvaatteiden tuoksut, 2) ruoka-aineiden haisut ja 3) muut löyhkät. Anteeksi sanat! (M-36 PPP, 71.)

Vaikka näitä ’löyhkiä’ ei ole kuvattu kuin yhdessä kirjassa, saavat ne voimakkaita tuntemuksia herättävien sanavalintojensa vuoksi merkityksellisen sijan diskurssissa.

”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) –kirjassa tulee esille tarkka kuvaus tukkijätkeistä ja yleensä peräpohjalaisista, kuten kirjassa alueen suomalaisia nimitetään. Peräpohjalaiset kuvataan paitsi herkkinä arktisesta hysteriasta kärsivinä luonnonlapsina myös ylpeinä ihmisiä. He pitivät itseään muita parempina.

”Etelän mies” saa peräpohjalaisen suussa aina halventavan merkityksen, varsinkin kun se joskus vielä muunnetaan ”etelän varikseksi”... Pohjoisen ylpeyden täyttämä jätkä halveksii kaikkia etelän miehiä, eikä vähimmin herrasmiehiä, jotka entiseen aikaan lisäksi olivat vieraita kieleltään ja kansallisuudeltaankin. (Pä-23 TJU, 103-104.)

⁶² Lainausta on Lapin kihlakunnan entisen kruununvoudin C. Ahngerin laatimasta opasvihkosta ”Miten Lappiin matkataan” vuodelta 1899 (Itkonen 1991, 281-285).

Peräpohjalaisten jätkien kerrotaan myös metelöivän huutamalla ja kiroamalla. Kun aiemmin mainittiin hajuista, liittyy diskurssiin myös kuvaus äänistä, jotka kaikuivat metsien siimeksessä. Kokonaiskuvaus Peräpohjan ja Länsi-Lapin suomalaisesta kulttuurista täydentyykin katseella ja hajuaistilla hahmotettavasta myös kuultavaksi, äänekkääksi kulttuuriksi.

Siinä seistessäni kuuntelin, kuinka tientekijäin joukko lähestyi isoa ääntä pitäen. Miesten huuto kantoi kauas tyynessä ilmassa, saattoi erottaa edellä ajavan miehen huudahdukset pääjoukon hoilaamisesta, joka jatkui pitkänä ulvovana sävelenä. Lepohetket tunsin hiljaisuudesta, jonka aikana metsä vaikenä täydellisesti. (Pä-23 TJU, 20.)

Kiroileminen kuuluu niin läheisesti tukkityömäiden elämään, että sitä ei käy sivuuttaminen tällaisessa luotettavassa ja puolueettomassa kuvauksessa... Kun siis kuorma auttamattomasti kaatuu, istahtaa tukkimies hankeen ja lausuu selvästi ja voimakkaasti: PERKELE. Hevonen niinkään nojaa kylkensä tienuran reunaan ja näyttää ajattelevan samalla lailla, vaikk'ei puhu mitään. Kun mies hetken päästä nousee pystyyn ja kohentaa housujaan, sanoo hän jälleen tarmokkaasti saman sanan, joka edellä kirjoitettiin näkyvästi. Siitä lähtien hän lausuu sen hyvin usein, niin usein, että sitä ei mitenkään jaksakaan merkitä paperille. (Emt. 55-56.)

Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueesta kertovien kirjojen kuusi hallitsevaa diskurssia pohjoiselta tuntuvasta luonnosta, erilaisista hirsirakennuksista, perinteisistä ja erikoisista elinkeinoista, perisuomalaisuudesta maustettuna ripauksella saamelaisuutta, dynaamisuudesta, liikkuvuudesta, kiehtovista persoonallisuuksista, piippumuoreista, siisteydestä, hajuista ja äänistä muodostavat kaikki yhdessä tarkasteltuina kuvan perinteisestä mutta kehittyneestä, hupaisasta ja kaikin aistein havaittavasta pohjoisesta kulttuurista. Tämän Lapin alueen suomalaisen kulttuurin kuvassa hahmotuvat esille perinteisten kansatieteellisten elinkeinojen ja rakennusten sekä asutushistorian ohella eteenpäin pyrkivät ja osaavat persoonat, joiden suomalaisuutta pidetään varmana, mutta joissa on myös hieman eksoottista pohjoisuutta, jotta he olisivat kiinnostavia ja kuvauksenarvoisia. Peräpohjasta kerrotaan metsäteollisuudesta, kaupungeista ja jätkälaumoista, ja Länsi-Lapista taas kuvataan kauniita hirsitaloja ja kehittyneitä elinkeinoja.

Vakavasti kuvattuina ovat miehet ja miesten maailma. Elinkeinot, dynaamisuus ja kulkeminen kuvastavat kaikki maskuliinisuutta. Naiset ovat kuvassa yksi kansan osa tai hupaisia piippua polttavia ämmejä, tietäjiä ja kievarin reheviä emäntiä, jotka takamus pystyssä konttaavat sängyn alle ja kylpevät ilkosillaan saunassa.

Tämä tapahtui tuloitanamme pilkkopimeässä saunassa. Sain kutsun tulla. Lauteet täynnä naisia, sanan varsinaisessa merkityksessä paljaita naisia. Maailman vapaamielisimpiä ja säädylisimpiä naisia. Lisäksi kaksi kirkuvaa lasta. Mutta kohtalo oli kateellinen saavuttamastani luottamuksesta. Se kärvensi käteni salamavalon liekillä ja vetäisi huuruharson kamerani linssin eteen. (M-36 PPP, 45.)

Tämä humoristinen puoli kuvaa nousee väkevästi esille, ja Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueelta paljastuukin iloinen ja optimistinen kuva suomalaisesta kulttuurista. Toisaalta sen humoristisuudesta voi lukea myös ulkopuolisen eteläsuomalaisen tarkkailijan hieman ylemmydentuntoisen näkemyksen Pohjois-Suomen elämästä, mutta kokonaisuudessaan

kansatieteellisen ja humoristisen otteen synteesisistä muodostuu Lapin suomalaista kulttuuria ihasteleva kuva. Lapissa miehet ovat voimakkaita tietäjiä ja taitajia, ja vanhat naiset heidän rinnallaan tupruttelevat piippujaan.

Taka-Lappia ja Sompion korpien vanhaa elämää

Kirjava kokoelma

Suomen Lapin itäisistä osista on kerrottu kaikkiaan viidessä käsiteltävässä kirjassa, mutta teosten lukumäärästä huolimatta niissä on huomattavasti vähemmän kuvauksia suomalaisesta kulttuurista kuin Peräpohjasta ja Länsi-Lapista kertovissa kirjoissa. Syynä tähän on Taka-Lappia ja Sompion käsittelevien kirjojen huomattava saamelaiseen kulttuuriin keskittyminen ja suomalaisten mainitseminen vain yhtenä pienenä osana alueen (erityisesti Taka-Lapin) elämää. Itäisestä Lapista kokonaan kertovia kirjoja ovat ”Taka-Lappia” (Paulaharju 1927) ja ”Sompio” (Paulaharju 1939), ja alueeseen osittain kuuluvia kirjoja ovat ”Lapin-matkan” (Itkonen 1991), ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931). Alueeseen liittyvät vielä kullankaivuusta kertova luku kirjassa ”Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa” (Paulaharju 1923) ja poropaimenista kertova luku kirjassa ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923).⁶³ Tästä Lapin alueesta kerrotaan siten Paulaharjun, Itkosen ja Pälsin kirjoissa, mutta alueesta kokonaan kertovat kirjat ovat molemmat Paulaharjun teoksia.

Taka-Lapista ja Sompionista kertovat kirjat ovat kokonaisuutena yleisilmeeltään heterogeenisiä, koska kirjat on kirjoitettu ja julkaistu eri aikoina.⁶⁴ Lisäksi Taka-Lapin ja Sompion alueitten yhdistäminen on ongelmallista, sillä alueista kerrotaan kirjoissa myös erillisinä. Kuitenkin alueet ovat vierekkäin, osittain limittäin ja saman ahkerasti kuljetun matkareitin yhdistämiä.⁶⁵ Taka-Lapin ja Sompion alueen kirjoista muodostuva kokonaiskuva onkin kaksijakoinen, sillä Taka-Lappi ja Sompio⁶⁶ erottautuvat kahdeksi erilaiseksi alueeksi; Taka-Lappi on etupäässä saamelaisten ja Sompion sekaveristen asukkaiden maata.

⁶³ Kyseiset luvut ovat nimeltään ”Ivalon kulta-ajasta” (Paulaharju 1923, 113-125) ja ”Pohjoisia paimenia” (Pälsi 1923, 181-182), josta kuuluu Itä-Lapin alueeseen vain muutamia sivuja tekstiä.

⁶⁴ Ks. Liite 2. Kirjojen tutkimusaikojen väli on vuodesta 1899 vuoteen 1939 saakka.

⁶⁵ Ks. Liite 3.

⁶⁶ Sompionista on sanottu, että se on omanlaisensa kulttuurialue Lapissa. Paulaharjut itse ovat kertoneet Sompion suuntautuneiden tutkimusmatkojen jälkeen, että siellä on erilainen kulttuuri, sillä vanha eräkulttuuri on siellä säilynyt paremmin kuin muualla. (Laaksonen 1991, 148.)

Viiden kirjan kokoelma on heterogeeninen myös siksi, että kirjat ”Taka-Lappia” (Paulaharju 1927) ja ”Sompio” (Paulaharju 1939) ovat kansatieteellisiä kertomuksia, ja kirjat ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) ovat matkakertomuksia. Viides kirja ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) on näitä molempia. Tämä kaksijakoisuus vaikuttaa kirjojen kulttuurin kuvan muodostumiseen usealla tavalla, sillä kansatieteelliset kertomukset painottavat kulttuureita kokonaisuuksina, mutta matkakertomukset luovat kulttuureista kiinnostavia välähdyksenomaisia kuvia. Tämä kaksijakoisuus ilmenee myös Peräpohjan ja Länsi-Lapin kuvauksissa, mutta niissä erot ovat etupäässä kirjojen sisäisiä tyylieroja. Taka-Lapin ja Sompion kirjojen osalta kaksijakoisuus on kirjojen välistä, näkyvää ja kuvan muodostumisen kannalta erityisen merkityksellistä.

Matkakertomukset kertovat elämyksistä ja kokemuksista antaen myös joitakin täsmällisiä kansatieteellisiä tietoja. Ne liikkuvat selkeästi siinä ajassa, jolloin matkustaminen alueella on todella tapahtunut, ja näin niiden ote on raportoiva ja dokumentaarinen. Juuri aikakäsitysero liittyy tärkeänä kansatieteellisten kertomusten ja matkakertomusten väliseen eroon, sillä se luo kirjojen kuvasta ristiriitaisen. Kun kahdessa kansatieteellisessä kertomuksessa liikutaan menneessä ja ”ajattomassa ajassa”, niin matkakertomuksissa eletään realistista muutoksen aikaa eri kulkuvälineiden, matkailuilmiöiden ja uudistusten keskellä.

Taka-Lapista ja Sompion kokonaan kertovat kirjat ovat molemmat Paulaharjun kirjoittamia mutta silti hyvin erilaisia teoksia. ”Taka-Lappia” (1927) keskittyy saamelaisen kulttuurin kuvauksiin, ja siinä suomalaiset, erityisesti nimellä lantalaiset ja Lannanmaan asukkaat⁶⁷, ovat vain vertailukohtana saamelaisille.

Vaikka tunturimaan nainen onkin vain pieni heikko leivättömän Lapin kasvatti, jonka ei luulisi voimavähäisillään saavan suuria aikaan, on häneen kuitenkin panostettu väkeä ja sisua enemmän kuin moneen rehevämpäänkään Lannanmaan vaimoihmiseen. (P-27 TL, 210.)

Kirjassa ei suoraan kerrota Lapin suomalaisesta kulttuurista, vaan viittaukset suomalaisiin koskevat koko Suomen kansaa.

Sompion kertova kirja sen sijaan käsittelee miltei pelkästään vanhaa suomalaista Luiron korprien elämää. Se on paksu ja historiapainotteinen kirja, joka on kuin Sompion sukukronikka. Kirjassa erotetaan aluksi alkuperäisasukkaat saamelaiset (lappalaiset) omaksi ryhmäkseen, ja heidän vastakohtanaan suomalaiset kuvataan alamaailman miehiksi, lantalaisiksi ja

⁶⁷ Sanaselityksissä määritellään lantalainen suomalaiseksi ja Lannanmaa Suomeksi (Paulaharju 1927, 324).

uudisasukkaiksi. Myöhemmin sitten selitetään näiden kulttuurien sekoittuneen, ja kaikkien ihmisten olevan lopulta samoja sompiolaisia, sekaverisiä erämaan asukkaita.

Näistä suvuista sitten rakennettiin Sompion kiviöitten kansaa, sekasukuista korpilappia. Sillä täällä tietömissä erämaissa, ... veret menivät pian sekaisin - lappi ja lanta, kotahaiku ja pirtinsavu. Täytyi naida naapurista, samoilta kotikummuilta, taikka naapurikylästä, samoilta metsäperiltä, samoja aapalaisia - vaikkapa lapin kotahoidosta. (P-39 S, 32.)

Sompiolaiset ovat lapinverellä kostutettuja lantalaisia.⁶⁸

Kolme osittain alueesta kertovaa kirjaa ja kaksi yksittäistä lukua muodostavat kirjavan kokoelman kertomuksia Taka-Lapin ja Sompion suomalaisesta kulttuurista. Kirjassa ”Lapinmatkani” (Itkonen 1991) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) suomalainen kulttuuri kuvataan etupäässä erilaisten virkamiesperheiden ja kievareiden pitäjien elämäksi. Lisäksi kerrotaan matkan varrella huomatuista kiinnostavista erikoispiirteistä, jotka ovat sekä huvittavia;

Muutamassa paikassa oli rannalla nuori mies ja nainen heinää tekemässä. Soutaja tiesi, että he olivat lähitalon poika ja piika. Ohi mentäessä Jaako huusi heille: ”Ettehän te vain oo vallattomija.” Nuori miespä vastasi (poroihin viitaten): ”Minut on purtu ja toiselta on peräti poissa.” (I-91 LM, 53.)

että huolestuttavia;

Lapset olivat lappalaisia, suomalaisia ja sekarotuisia, eikä heidän kasvopiirteistään saanut sukuperää selville. He katsoivat vierasta ynseän yhtäkaikkisesti, niinkuin häkkiin suljettu metsäneläin katsoo eläintarhassa kävijöitä. Elämä oli ehtinyt kovasti kohdella näitä orpolapsia, takavuosina Lapissa raivonnut espanjantauti oli vienyt heiltä luonnollisen kodin ja omaiset. (Pä-31 PKU, 19.)

Lastenkodin hoidokit istuivat hiljaa, ja joku vain imeskelijä kynsiään (P-31 PKU, 20-21 sivujen välissä).

Valokuva liittyy yllä olevaan tekstiin, ja näiden kautta Taka-Lapin suomalaiset (kuten myös saamelaiset) lapset kuvastuvat hieman lohduttomina ja kohtalon kouran pahoin piteleminä ihmisinä.

⁶⁸ Lantalainen määritellään ”outoja sanoja” -luettelossa: ”lannanmies, lantalainen = maanviljelijä, suomalainen, ei lappalainen” (Paulaharju 1939, 290).

että myös kritisoitavia;

Kittilästä lähti tielle kaksi retkikuntaa. Etummaisessa istui pari "puulaakin" metsänostajaa, rotevia susiturkkisia miehiä, nousuhumalassa, puhuivat raakuuksia ja hoilasivat niin, että metsä raikui. (I-91 LM, 51.)

"Vaeltaja tunturien maassa" (Paulaharju 1947) –kirjan Taka-Lapin ja Sompion suomalaisen elämän kuvaukset painottuvat luontoon, eräelinkeinoihin, menneisyyteen ja uskontoihin. Kuvaukset ovat värikylläisiä tunnelmapaloja Lapista.

Kyllä Sompion ukko tietää - syksyisenä ristinpäivänä, kun järven rannat hehkuvat tulenpalavina, on paras aika mennä porkkailemaan piilokalaa. Vene toisensa perästä soutaa ja sauvoo ylös Muteniajokea, pientä matalaa vesikeinoa, joka hiljalleen ujuttelee halki metsien ja aapaniittyjen... (P-47 VTM, 18.)

Kahdessa Taka-Lapista ja Sompion kertovassa erillisessä luvussa kerrotaan kansainvälisestä kultaryntäyksestä Ivalossa sekä suomalaisista poromiehistä ja kolttaporovarkaista. Nämä luvut ovat edelleen lisämauste värikkääseen kokoelmaan.

Mutta kiukustunut suomalainen jatkaa ajoansa, ja rajamailla syntyy tilapäistä meteliä. Mitä siellä tapahtuu, ammutaanko ehkä, kaatuuko miehiä ja nouseeko suurta savua, sen tuntevat vain leikkiin osaaottaneet. Varastettu porokarja tuodaan välistä takaisin, ja tuojilla voi olla liika pyssykin matkassa. (Pä-23 TJU, 182.)

Värikylläisyyttä lisäävät myös Taka-Lapista ja Sompion kertovien kirjojen valokuvat ja piirrookset, joissa suomalainen kulttuuria esitetään maisemina, erilaisina arvokkaina rakennuksina (kirkkoina, majataloina ja pappiloina), vanhoina esineinä (etupäässä Paulaharjun piirroksina) ja ihmisinä. Kirjojen kuvitus on tärkeässä asemassa alueen suomalaisen kulttuurin diskurssien muodostumisessa. Valokuvat Taka-Lapista esittävät suomalaisen kulttuurin osana luontoa, rakennuksina sekä ihmisinä poseeraamassa kameralle, matkustamassa veneessä tai patikoimassa alueen pitkillä taipaleilla. Valokuvat tuovat tekstiin menneen ajan tunnelmaa ja vievät 1900-luvun maailmaan. Ne ovatkin etupäässä kuvituksena tekstin kertomille tarinoille. Sen sijaan valokuvat Sompion suomalaisesta kulttuurista esittävät myös varsinaisia kansatieteellisiä piirteitä; erilaisia talousrakennuksia, työntekoa ja esineitä. Kokonaisuutena viiden kirjan kuvituksissa on havaittavissa sama kaksijakoisuus kuin kirjojen teksteissäkin; kansatieteelliset sekä dokumentaariset ja taiteelliset valokuvat tekstiin liitettynä vahvistavat alueen suomalaisen kulttuurin kuvan jakautumista kansatieteelliseen ja matkailulliseen näkemykseen.

Kirjojen sisällysluetteloiden perusteella ei myöskään saa selkeää kuvaa suomalaisesta kulttuurista. "Taka-Lappia" (Paulaharju 1927) -kirjassa ei lukujen nimissä mainita suomalaisia kertaakaan, kun "Sompio" (Paulaharju 1939) -kirjan otsikot yhtä lukuun ottamatta kertovat suomalaisesta kulttuurista silti 'suomalainen' sanaa käyttämättä. Vain termiä "alamaailman miehet" (emt. 27) käytetään. Kirjassa "Lapin-matkani" (Itkonen 1991) on ainoastaan

paikannimiä ja vuosilukuja, ja kirjoissa ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) ja ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) paikannimiä, yksittäisiä perinteitä ja luonnonilmiöitä. Taka-Lapin ja Sompion alueen kirjoista ei siten ensikatsomisella saa kuin Sompion suomalaiseseen kulttuuriin ja toisaalta yksittäisiin paikkoihin painottuneen mielikuvan suomalaisesta kulttuurista.

Kirjoista löytyy kaksijakoisuuden takia kaksi eritasoista maailmaa, joista toinen on henkilökohtainen sekä dokumentaarinen kokemusmaailma ja toinen ajaton kuvattavien ihmisten maailma. Suomalaisen kulttuurin kuva jää pirstaleiseksi, kun teksteistä ja kuvituksesta muodostuvat diskurssit ovat kahtiajakautuneita ja kirjavia. Alueen suomalaisen kulttuurin diskurssien esiin lukeminen onkin palapeli, jonka lopputulosta täytyy tarkastella kriittisesti.

Päivä- ja yöpuolen Lappi

Viidestä kirjasta nousee esille viisi merkityksellistä diskurssia, jotka kuvausten monimuotoisuudesta huolimatta ovat hallitsevia. Ensimmäinen ja kenties vaikuttavin diskurssi muodostuu sanoista *päivä- ja yöpuolen Lappi*, mikä sisältää kirjojen luontokuvaukset. Toinen *sompiolainen ja virkamies –diskurssi* käsittelee suomalaisuuden ilmentymiä. Kolmas *vanha kirkko –diskurssi* keskittyy fyysiseen ympäristöön, alueen eri maantieteellisiin paikkoihin ja erityisesti rakennuksiin. Neljäs *erämies, virkamies ja kulkumies –diskurssi* käsittelee alueen erilaisia elinkeinorakenteita ja viides *modernisuusdiskurssi* painottaa aikaa ja sen myötä ilmeneviä uudistuksia ja muutoksia.

Luontodiskurssissa keskitytään kuvaamaan itäisen Lapin huomattavaa maantieteellistä kiinnekohtaa eli sen poikki kulkevaa vedenjakajaa ja sen merkitystä luonnossa ja ihmisten elämässä. Saariselän tunturijono erottaa kaksi erilaista aluetta, mutta samalla se myös yhdistää alueita. *Päivä- ja yöpuolen Lappi* ovat toistensa vastakohtia ja vertailukohtia. Ne ovat molemmat suurta maagiseksi kuvattua elävää erämaata, mutta Sompio on metsien korpi-Lappia ja Taka-Lappi tunturien sekä saamelaisten maata. Yöpuolen Lappi voidaan tulkita myös sivistykseltä pimennossa olevaksi maaksi, mutta suurimmaksi osaksi kuvaukset painottavat luonnonoloja, oikean Lapin tunnuspiirteitä.

Siellä onkin, valtatunturien yöpuolella, jo toinen Lappi, Taka-Lappi, Inarinmaa, yöpuolen maa, josta päivä ensiksi pakenee. Toinen on täällä päiväpuolella, päiväpuolen maa. Tämä päiväpuolen suuri erämaa, tunturien, metsien ja aapojen maa on Sompio, ikivanha Sompion-Lappi. (P-39 S, 13.)

Mutta vasta näiden taivaanpankkojen takainen lappalaisten maa, Taka-Lappi on täyttä tunturien maata. Vasta täällä saa nähdä Lapin luonnon kaikessa mahtavuudessaan, täällä koko maailma on, niin pitkälle kuin katse kantaa, alastonta puutonta erämaata... Koko neljän valtakunnan Lapin äärimmäistä takamaata vallitsevatkin yhtämittaiset ylpeät tunturit kohoten toistaan korkeammalle...(P-27 TL, 5.)

Taka-Lappi ja Sompio ovat saman pohjoiseen, lopulta Ruijaan johtavan, kulkureitin varrella. Tärkeää *päivä- ja yöpuolen Lappi –diskurssissa* onkin liikkumisesta ja luonnonpaikkojen ohikulkemisesta kertominen. Erityisesti matkakertomuksista, mutta myös kansatieteellistä kuvauksista, muodostuu kuvaus Taka-Lapista ja Sompioista toisaalta erillisinä mutta saman kulkureitin vahvasti yhdistäminä.

Mutenianjokea – ikivanhan kalajärven tuhatmutkaista kulkutietä, jota sadoin vuosin ovat taivaltaneet milloin Sompion soutajat, milloin Taka-Lapin matkamiehet, vuoroin ylös, päin pohjoista ja tunturimaita, vuoroin alas, kohti Luiroa ja etelää. (P-47 VTM, 20.)

Ajettiin myöhemmin toistakin tietä Taka-Lappiin. Mentiin Muteniasta Sompiojärvelle sekä sieltä Nattasten nokati Kakslauttasan ja Vitavaaran kautta Laanilaan, Kaunispään tyville. Laanilasta kaahistettiin yli tunturien ja lasketeltiin Ivalojoelle Kyröön. (P-39 S, 87.)

... olimme hetkessä Maanselällä. Siellä tamperelainen autturi pysäytti vaunun, ja me matkustajat saimme hetkisen ihailu kuuluisaa Kaunispäätä. Astuimme kankein koivin maantielle ja katselimme tasaisesti kaartuvaa, puutonta ja pensaattonta tannerta... (Pä-31 PKU, 15.)

Kerran käymätaipaleella oli Karvaselkä Allivuotson ja Menesjärven välillä vielä miltei kauttaaltaan paksun vajottavan lumen peitossa. Kun tässä hoppuroitiin virstamääriä, matkassa olleet tytöt väsyivät niin, että heittäytyivät hangelle pitkäkseen ja itkien vakuuttivat kuolevansa siihen paikkaan. Pojat vain kovasydämisesti vastasivat, että kuolkaa sitten, ja lähtivät eteenpäin. (I-91 LM, 41.)

Lisäksi kolmessa alueesta kertovassa kirjassa on etu- ja takakansissa esitetty kuvattu alue karttojen avulla.⁶⁹ Suomalainen kulttuuri saa näin taustakseen laajan kulkureittien halkoman Lapin alueen, jossa asutus löytyy teiden ja muiden reittien varrelta.

Sompiolainen ja virkamies –diskurssi käsittelee suomalaisuuden tunnusmerkkejä ja suomalaista luonnetta. Suomalaisuudesta ilmoittavat hirsitalot, karjanhoito, perunan- ja viljanviljely, vaatetus ja suomen kieli. Suomalaisuus on kuitenkin kuvattu erilaiseksi Taka-Lapissa ja Sompiossa. Taka-Lapissa se on etupäässä monenlaisten virkamiesten ja vain harvojen talonpoikien elämää, jota tapaa siellä täällä saamelaisuuden seassa. Suomalaiset kulttuurin piirteet eivät aina merkitse suomalaista perinteen kantajaa, vaan ne voivat olla myös suomalaisuuden piirteitä saamelaisessa kulttuurissa.

Hirsistä salvettu, maakiville istutettu, vielä multiaisilla sisältä ja ulkoa tukahdutettu tunkkainen tupa on jo jokaisen poromiehen parhaana tyyssijana. Ja tuvan ympärille on koottu muitakin lannanmiehen laitoksia: latoa, aittaa, jopa talliakin. On käyty karhoamaan lantalaisten lailla perunapeltöäkin ja ruvettu elättämään siivottomia, tyhmiä lehmii... (Emt. 116.)

Sompiossa suomalaisuus on sekoittunutta ja oikeastaan lopulta merkityksetöntä, sillä

⁶⁹ Kartat ovat kirjoissa ”Sompio” (Paulaharju 1939) ja ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) (kartat takana sisäkannen taskussa) sekä ”Lapin-matkan” (Itkonen 1991) (kartat sekä etu- että takasisäkansissa). Jälkimmäisessä kirjassa on tarkasti merkitty myös Itkosen eri matkareitit vuosilukuineen.

sompiolaisuus kuvataan tärkeämpänä. Kokonaisuutena tarkastellen suomalaisuutta verrataan Taka-Lapin ja Sompion alueella hyvin useasti saamelaisuuteen. Kulttuurit elävät rinnakkain vastakohtaisuuksina tai toisiinsa sekoittuneina.

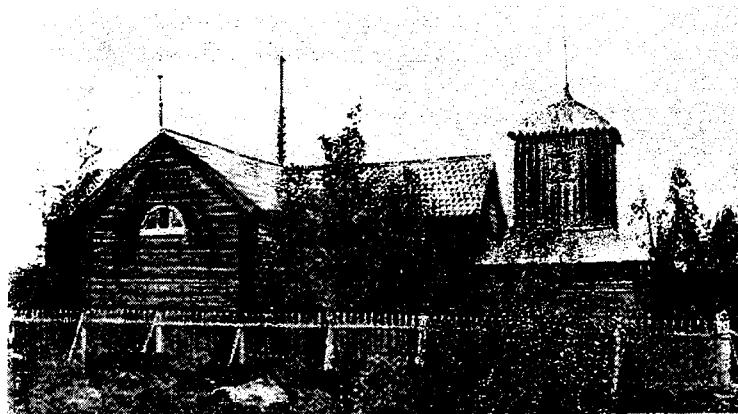
Erilaiset rakennukset ovat Taka-Lapista ja Sompiosta kertovissa kirjoissa merkityksellisessä asemassa, ja niistä muodostuu erityinen *vanha kirkko –diskurssi*. Kirjoissa kerrotaan eri matkareittien varrella olevista kylistä ja rakennuksista: autiotuvista, majataloista, pappiloista, kirkkoista ja muista huomattavista taloista. Erityisesti piirtyy kuva matkalla nähdyistä Sodankylän kirkosta, Pielpajärven kirkosta, Inarin pappilasta, Toivoniemen lastenkodista ja autiotuvista. Taka-Lapin ja Sompion merkittävinä kuvatut rakennukset ovat vanhoja arvokkaita rakennuksia.

Vanhassa Pielpajärven kentässä eli vainiossa sijaitsi entinen, v. 1760 valmistunut kirkko, rappeutunut pappila ja muutamia kirkkotupia, jotka sittemmin häviivät paitsi kirkko (I-91 LM, 28).

Sodankylän kirkossa käynti toi meidät kotiin Petsamon ulkomaanmatkaltamme... Täällä näimme taas omaa ja tuttua ja kaunista silti. Vanhassa puutempelissä ja näiden kodikkaan lapsellisten muistokirjoitusten keskellä olimme taatusti suomalaisen viljelyksen piirissä ja tunsimme olomme turvalliseksi. (Pä-31 PKU, 101.)

Näillä loppumattomilla erämaan keinoilla, jotka eteläisessä Lapissa halkovat tummia korpimaitakin ja Taka-Lapissa ajautuvat viitoja seuraten yli suurien tunturilakeuksien, matkamiehen ei kuitenkaan tarvitse joutua kokonaan paljaan taivaan armoille, ei aavalla tunturiselälläkään. Sillä valtateiden varsille on suuriin autiomaihin pystytetty penikulman, puolentoista päähän pikku pirtejä, "autiotupia", "välitupia", tienkävijän levähdyspaikoiksi. (P-27 TL, 13.)⁷⁰

Pitempi keskeytys aiheutui toisesta syystä: Appis- ja Viipustunturien välillä sijaitsevalla Karvaselällä puhkesi raivokas lumipyry, joka pakotti matkueen pysyttelemään 1840-luvulla rakennetussa autiotuvassa vuorokauden. Lunta tuprusi seinänraoista lattialle ja makuulavereillekin. (I-91 LM, 28.)

Pielpajärven kirkko (P-27 TL, 277).

Taka-Lapissa suomalaisuutta edustaa usein kristinusko: vanhat kauniit kirkot ja persoonalliset papit.

⁷⁰ Kirjassa "Taka-Lappia" on luku nimeltä "Autiotupa" (Paulaharju 1927, 12-22), jossa yksityiskohtaisesti kuvataan Taka-Lapin autiotupia sekä tekstin että valokuvien avulla.

Tavalliset asuinrakennukset jäävät kirkkojen kuvauksien varjoon. Asuinrakennuksista kerrottaessa onkin tärkeintä vain korostaa suomalaisuuden leimaa. Hirsiset uudistalot, samoin kuin viralliset rakennukset (kirkot ja pappilat), symboloivat nimenomaan suomalaisuutta.

Jo satakunta vuotta ovat aikaisimmat lantalaisilta opitut hirsipirtit savunneet Inarin lappalaismailla... Parhaat ovat saaneet pienen porstuankin ja pikkuisen porstuakamarin, jopa lapintakan sijalle lantalaisen leivinuunin keittoliesineen. Ja penkit kiertävät seinäin viertä aivan kuin lannanpirtissä, on seinähyllyjä ja vaatenauloja, lattialla raheja, jakkaroita ja joku tuolikin sekä katon alla orsia. (P-27 TL, 29-30.)

Merkityksellisiä Taka-Lapin ja Sompion suomalaisen kulttuurin kuvauksissa ovat myös elinkeinot, joista kerrotaan kolmijakoisessa *erämies, virkamies ja kulkumies –diskurssissa*. Elinkeinot kuvataan sekä perinteisinä uudisasukkaiden, monenlaisina virkamiesten että uusina kulkureiden ja tulijoiden leivänhankkimiskeinoina. Perinteisiin suomalaisiin elinkeinoihin lasketaan kuuluviksi maanviljely, karjanhoito ja eräelinkeinot, jotka kaikki ovat merkityksellisiä, mutta joista eräelinkeinot nousevat tärkeimpään ja ihannoitavampaan asemaan ”Sompio” (Paulaharju 1939) -kirjan myötä. Virkamiesten ammatteja mainitaan kirjoissa useita erilaisia, ja erityisesti virkamiehet painottuvat Taka-Lapin suomalaisen elämän kuvaamisessa.

Voisimme vielä kerjetä yöksi ”hosmestari” M. W. Waenerbergin taloon, joka on kauniilla paikalla Kaamasjoen alajuoksulla. Tänne oli taloa suunnitellut jo Jaakko Fellman. Sen perusti sitten nimismies P. Ekdahl vuoden 1830 tienoilla. Eräältä vastaantulijalta saan tietää, että Waenerbergillä on talo täynnä kunnioitettavia vieraita. Inarin kirkolla on näet pidetty piispantarkastus, ja nyt ovat piispa Koskimies, asessori ja notaari matkallaan Utsjoen kirjolle pysähtyneet yöksi ”Lapin sedän” Waenerbergin vieraanvaraiseen Thuleen. (I-91 LM, 143-144.)

Merkityksellisiä ovat vielä kuvaukset kulkijoista, uusista tulijoista ja kausityöläisistä. Näihin lukeutuvat tukkityöläiset, kullanhuuhtajat ja käsityöläiset sekä alueen läpi kulkevat Ruijankävijät. Näiden tulijoiden ja kulkureiden elinkeinot kuvataan lopulta kaikkein värikkäimpinä ja kiinnostavimpina, ja perinteiset maatalous- ja virkamiesammatit jäävät liian tavallisina uusien dynaamisten elämäntapojen varjoon.

... Inarin kirkolla asui muutakin mielenkiintoista väkeä, muutamia etelämpää tulleita kulkumiehiä, joista jotkut olivat osallistuneet uuden kirkon rakentamiseen. Heidän joukossaan oli taitavia kirvesmiehiä ja puuseppiä, jotka osasivat valmistaa jopa leikkauskoristeisia huonekaluja. Edelleen oli joku suutariksi pystyvä ja muitakin ammattimiehiä, mm. kullanhuuhtojia. Jotkut heistä valitsivat vaimon lappalaisten tai Ivalon suomalaisten parista ja perustivat kruununtorpan Juutuanvuonon pohjoisrannalle. (I-91 LM, 29.)

Mutta oli Ivalon kulta-ajalla sittenkin, vaikka se tuottikin monelle kovan pettymyksen ja vain joillekuille antoi työstään kohtuullisen korvauksen, tärkeä tehtävä Lapin ja Peräpohjan asutushistoriassa. Etelän miehet tutustuivat Ivalon matkallaan pohjoisimpaan Suomeen, monet siihen mielistyivät, pysähtyivät retkellään ja rakensivat johonkin erämaan sopukkaan oman uudistalon. (P-23 VLP, 125.)

Äkkiä ovi avautui ja pohjoisesta päin astui sisään vaitelias, nälkäinen jätkämies, joka pyysi syötävää... Myöhemmin ilmeni, että häneen sopivat erään Ruijassa miestapon vuoksi etsintäkuulutetun ”kveenin” tuntomerkit. (I-91 LM, 52.)

Pirteissä istuskeli joskus sadetta pitämässä ja tupakoimassa parikymmentäkin uittomiestä, joiden syljet lennähtelivät miltei keskilattialle asti (emt. 54).

Myös *modernisuuskurssi* on kirjoissa tärkeä, mutta ei kuitenkaan yksiselitteinen, kuvaus Taka-Lapin ja Sompion suomalaisen kulttuurin muutoksista. ”Sompio” (Paulaharju 1939) -kirjassa uudistukset ja muutokset käsittelevät muinaisen menneisyyden ja sen jälkeen tulleiden asioiden suhdetta. Jo kirjan nimikin ”Luiron korpien vanhaa elämää” kertoo, että kirjan kertomukset liikkuvat menneessä aikamuodossa.

Vanhat Juhan-Vuolevit, Kustu-vaarit ja Ale-äijät, Erkit ja Ara-Matit, jotka ikäloppuina astuskelevat leveillä maalatuilla lattioilla, katsellen isoista ikkunoista tuntureita ja aapoja sekä tänäaikaista maailmanmenoa, muistelevat vielä nuoruutensa päivien Sompiota ja Sompion elämää - muistelevat muinaista pientä *saupirttiäkin*, oikeata erämaan asumusta. (P-39 S, 66-67.)

Sen sijaan kirjoissa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) modernisuus merkitsee 1900-luvun alun teknisiä ja yhteiskunnallisia uudistuksia. Näissä kirjoissa vilahtelee ulkomaalaisia matkailijoita ja tutkijoita, erilaisia moottorikulkuneuvoja, maanteitä ja 1900-luvun alun historiallisia tapahtumia, sotia ja Petsamon rakentamista. Taka-Lappi nähdään näissä kirjoissa selvästi osana kehittyvää Suomen valtiota, ja Taka-Lapin asukkaat nähdään Suomen kansalaisina. Kertomukset käsittelevät kuvaushetkeä.

Ivalo on kieltämättä kaunis paikka sekin ja muuten mukava oleilla, kun siellä saa hyvää syömistä ja tapaa varmasti tuttavien etelästä tulevien Lapin ja Petsamon kulkijoiden joukossa. Matkailijoiden liika hyöriä laantuu illan tullen, ja kirkas kesäyö saa tarpeellisen rauhan väikytelläkseen kuvajaisiaan joen tyynessä pinnassa. (Pä-31 PKU, 26.)

Kokonaisuutena tarkastellen Taka-Lappia ja Sompiota käsittelevissä viidessä kirjassa joutuvat vanhat ja uudet elinkeinot vastakkain. Niissä kerrotaan vanhoista uudisasukkaista ja uusista tulokkaista. Mutta niissä kohtaavat toisensa myös kaukainen Lappi ja muu maailma. Kirjojen kuvaukset eivät erota Taka-Lappia ja Sompiota omaksi erilliseksi maailmakseen, vaan alueella nähdään olevan selvä yhteys muuhun Suomeen ja maailmaan.

Mukana oli muita koululaisia vanhempi Inarin ”hosmestarin” Waenerbergin poika Uno. Hän säilytti povitaskussaan Oulusta saamaansa Kalevan tuoreinta numeroa, jossa kerrottiin Tsušiman meritaistelusta. Kaikissa pysähdyspaikoissa Uno luki halukkaasti kuunteleville ihmisille tuota jymyutista Rožestvenskista ja Togosta sekä Bajan-, Askold- ja Diana-nimisistä panssarilaiivoista, jotka muiden aluksien muassa vaipuivat syvyyteen. (I-91 LM, 48-49.)

Taka-Lapin ja Sompion suomalaisen kulttuurin kuvaukset sijoittuvat oikeaan erämaa-Lappiin, joka on karu, kaunis ja maaginen. Mutta suomalaisesta kulttuurista kertovat diskurssit piirtävät kuvan sekä menneestä että uudesta elämästä, sekä suomalaisista talonpojista että virkamiehistä, sekä hirsitaloista että kirkoista, ja sekä paikallaan asuvista että kulkevista suomalaisista.

Suomalaisuus on erilaista Taka-Lapissa ja Sompiossa: edellisessä se on virkamiesten syntyperää, oikeaa suomalaisuutta, lantalaisuutta. Jälkimmäisessä se taas on sekoittunutta moniveristä sompiolaisuutta. Taka-Lapissa ollaan Suomen kansalaisia, mutta Sompiossa ollaan alueen vanhoja paikallisia asukkaita. Suomalaisesta kulttuurista sekoittuu monipuolinen historiallisia ulottuvuuksia omaava kuva: kuvataan elinkeinojen ja elämän muuttumista. Kuvassa on kuitenkin levottomuutta. Taka-Lapin suomalaiset ovat virkamiehiä, kulkijoita, tulijoita ja uudisasukkaita, eivätkä heidän juurensa alueella ole syvällä. Sen sijaan Sompiossa suomalaiset kuvataan osaksi maata ja luontoa; he kuuluvat Sompioon erottamattomasti.

Ja sompiolainen oli täysiverinen erämaan mies, samaa sielua kuin suuri kiveliö. Villipeurojen kanssa hän laukkoikiilpaa halki aapojen ja joi niiden höyryävää verta, kontioiden kanssa hän kamppaili, niin että veret menivät sekaisin, ja tultiin veriveljiksi. (P-39 S, 215.)

Kolttain mailta ja Suomen Petsamosta

Matkakuvauksia

Seuraavana suomalaisen kulttuurin kuva-alueena tarkastellaan nykypäivänä Suomen ulkopuolella sijaitsevaa Petsamo ja samalla Kuolanniemimaata. Näillä alueilla kansatieteilijöitä on etupäässä kiinnostanut kolttasaamelainen kulttuuri, mutta matkoillaan he ovat törmänneet erämaan kätköissä myös joihinkin suomalaisiin uudisasukkaisiin. Petsamosta ja Kuolasta kerrotaan vain kolmessa käsiteltävässä Lappi-kirjassa. Näiden kirjoittajina ovat Itkonen, Paulaharju ja Pälsi. Alueen suomalaisen kulttuurin kuvasta muodostuukin tasapuolinen, koska kolmen kirjailijan teokset ovat tasavertaisessa asemassa toisiinsa nähden. Kaikissa kolmessa Petsamon ja Kuolan alueesta kertovassa kirjassa on yhtä paljon kuvauksia suomalaisesta kulttuurista.

Kokonaan Kuolanniemimaan alueesta kertova kirja ”Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista” (Paulaharju 1921) on selvästi etnografinen. Se kuvaa suurimmaksi osaksi kolttien kulttuuria, mutta siinä on yksi luku suomalaisista otsikolla ”Suomalaisia uudisasukkaita Kuollan-Lapin sydänmaissa” (Paulaharju 1921, 18-22). Lisäksi kirjassa mainitaan suomalaiset uudisasukkaina, tukkijätkinä, valloittajina ja porovarkaina siellä täällä kolttakuvauksien lomassa. Kirjassa on kaikkiaan yllättävän paljon tietoja myös suomalaisista. Kaksi muuta osittain aluetta käsittelevää kirjaa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) ja ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) ovat, kuten edellisissä luvuissa on selitetty, matkakertomuksia

maustettuina etnografialla. Niissä molemmissa on matkustavan kansatieteilijän ja matkailijan otteella tarkasteltu myös suomalaista kulttuuria muiden huomioiden ohella.

Kolmessa Petsamon ja Kuolan aluetta käsittelevässä kirjassa ovat matkakertomukset selvässä enemmistössä, ja alueen suomalaisesta kulttuurista painottuvatkin matkailijan silmin nähdyt asiat. Suomalaiset ovat matkan varrella siellä täällä metsien kätköissä tavattuja yksinäisiä eläjiä, joiden elämästä kuvataan etupäässä heidän asumuksensa ja tärkeimmät elinkeinonsa. Syvempää kuvausta varsinkin henkistä elämästä ei ilmene. Maisemien kuvaukset, matkareittien selittäminen, Petsamon nähtävyydet ja historialliset tapahtumat värittävät alueen kulttuurin kuvauksen hyvin maantieteelliseksi ja historialliseksi.

Kaikista tehdyistä aluejaoista Petsamo ja Kuola kuuluvat kaikkein luonnollisimmin yhteen. Alueella asuu kolttasaamelaisia, ja sen luonnonolosuhteet ovat suurin piirtein samanlaiset. Petsamohan on osa Kuolanniemimaata, vaikka se lyhyen aikaa kuuluikin Suomelle. Käsiteltävien kirjojen tutkimusaikana 1910- ja 1920-luvulla Kuolassa asui vain pieni joukko suomalaisia siellä täällä muiden kansojen seassa. Suomalaisten uudisasukkaiden määrästä annetaan käsiteltävissä kirjoissa tarkkoja tietoja. Heitä sanotaan olleen koko Kuolassa kaikkiaan noin 2000 henkeä⁷¹ (Paulaharju 1921, 37). Tarkasteltaessa niitä alueita, joilta suomalaista kulttuuria on kirjoissa kuvattu, huomataan niiden olevan kapeita ja kahden eri matkareitin mukaisia. Suomen rajalta on kuljettu joko itään kohti Suonikylää tai koilliseen Paatsjokea pitkin Jäämerenrannalle. Lisäksi on kiintoisaa, että kirjoissa kuvataan osittain samoja suomalaisia uudisasukkaita; nämä ihmiset asuivat kuljettujen reittien varrella ja olivat kaikkein kiinnostavimpia matkalla tavatuista suomalaisista. Tämä tekee käsiteltävien kolmen kirjan kuvaukset tiedoiltaan yhtenäisiksi ja luotettavantuntuiseksi.

Petsamoa ja Kuolanniemimaata käsittelevien kirjojen valokuvista ja piirroksista saa käsityksen alueen luonnosta ja suomalaisten rakennuksista. Ainoastaan kirjan ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) valokuvat antavat havainnollisen kuvan myös suomalaisista asukkaista. Erityisesti valokuvat Kuolavuonon Vajengajoen suomalaisista ovat vaikuttavia ja mieleen jääviä, ja niistä selviää sekä suomalaisten asuntojen, vaatetuksen että elinkeinojenkin piirteitä.⁷²

⁷¹ Koko Kuolanniemimaalla oli 1920-luvulla noin 15 000 asukasta, joista 9000-10 000 venäläistä, noin 2000 suomalaista, 1700-1800 lappalaista, muutama sata karjalaisia, noin 500 syrjäisiä, 30-40 samojedia ja pari sataa norjalaista (Paulaharju 1921, 37). Merkittävää on, että suomalaisia oli toiseksi eniten – enemmän kuin esimerkiksi saamelaisia.

⁷² Esimerkiksi valokuvat: ”Suomalaisia uudisasukkaita Kuolavuonon Vajengassa: suomussalmelaisen Kaikkosen pojat ja Kainuusta kotoisin oleva apumuori Liisa Kylmänen” (Itkonen 1991, 168) sisältävät paljon tietoa suomalaisista uudisasukkaista Kuolassa vuonna 1914. Kirjassa on myös maisemavalokuva, jossa näkyvät pieninä suomalaisten hirsitalot (emt. 176).

Vaikka käsiteltävissä kolmessa kirjassa onkin vähän valokuvia ja tekstiä suomalaisesta kulttuurista, on muodostuva kokonaisuus yhtenäinen ja eläväntuntuinen. Kaikki kolme kirjaa kuvaavat sitä aikaa, jolloin tutkimusmatkat on tehty tai niissä kerrotaan lyhyesti joistakin tunnetuista historiallisista tapahtumista. Kirjoissa ei liikuta suomalaisten muinaisessa menneisyydessä. Suomalaisten asutushistoria Petsamossa ja Kuolanniemi-alueella on lyhyt ja hyvin tiedetty. Uudisasutukseen ei liity nostalgiaa ja menneisyyden selittämistä, vaan se on osa tutkimusajankohtaa. Kaikkiaan kolmesta kirjasta muodostuu yhtenäinen ja looginen kuvaus suomalaisesta kulttuurista.

Suomalaisia sydänmaan piiloissa

Petsamon ja Kuolan alueen suomalaisesta kulttuurista käydään neljä hallitsevaa diskurssia. Kuten muillakin Lapin alueilla ovat ensimmäisiä merkittäviä kuvauskohteita luonto ja elinympäristö. Niistä muodostuu yhdessä *asumaton sydänmaa –diskurssi*. Toisena käsitellään suomalaisuutta ja siihen liittyviä ilmiöitä *sitkeä ja uupumaton –diskurssissa*. Kolmantena painotetaan uudisasutusta ja ilman venäläisten viranomaisten lupaa Kuolan asuttamista *luvatta asujadiskurssissa*. Neljäntenä kerrotaan Petsamon merkityksestä matkailumaana ja Suomen siirtomaana *uudistusdiskurssissa*.

Luontoa kuvaava diskurssi on ensimmäinen käsiteltävien kolmen kirjan kulttuurin kuvauksista. Petsamossa ja Kuolassa luonto kuvataan suureksi *asumattomaksi sydänmaaksi* Suomen rajan takana. Se on oikea valtava ja rikas korpi, jota ei niinkään kuvata kauniiksi Lapiksi vaan *asumattomaksi* ja *hyödyntämättömäksi* mustaksi kartta-alueeksi kaukomailla. Siellä välimatkat vaikuttavat mittamattomilta ja rannat sekä metsät kaikenlaisella viljalla täytetyiltä. Suomalaisten kannalta tärkeimpinä kuvataan niittyraivat, kulkureitit ja vesistöt.

Mutta erämaan asukas on tottunut pitkän matkan juoksija, häntä eivät taipaleiden tavattomuudet kovin helposti pelästyä. Mikä "ihmisten ilmoilla" eläjästä tuntuu jo miltei mahdottomalta sydänmaamatkalta, se on metsänasukkaalle vain mitätön naapurissakäyntitapa. Niinpä saattaa Juonin ukko kiireimpänä heinäntekoaikana tupakantuskassaan juoksaista Sallan kirkolle tupakan noudantaan. Eihän matkaa tule kuin vain sataviisikymmentä kilometriä menen tullen, metsäpolkuja, vihaisia virtoja ja tiettömiä sydänmaita. (P-21 KM, 22.)

Paatsjoen rannat ovat monin paikoin loivenneet alaviksi, heinäisiksi, ja ne tarjoavat tyyssijan lukuisille vesilintupoikueille. Näkyviin tulee uudistalo, jonka Heikki Kalliainen eli Essan Heikki on rakentanut Venäjän puolelle... Perhe näyttää elävän aika vauraasti, lemmiä on useita, samoin lampaita, vieläpä porojakin. (I-91 LM, 117-118.)

Luonnosta kertovaa diskurssia vahvempana kirjoissa esiintyy *sitkeä ja uupumaton –diskurssi*, joka käsittelee suomalaisuutta Petsamossa ja Kuolassa. Ensiksi on merkittävää, että suomalaiset

ovat nimenomaan ja ainoastaan uudisasukkaita. Heillä on merkittävä asema käsiteltävissä kolmessa kirjassa, koska Suomen valtakunnan ulkopuolella tavatut suomalaiset uudisasuttajat kuvataan aina mainitsemisen arvoisina, kiinnostavina ilmiöitä.

Ajettiin sakeassa kuusimetsässä, kun äkkiä seisahduttiin ja edestä päin kuului reippaasti: "ptruu hevonen". En ollut uskoa aistejani, mutta tiellä seisojaksi ilmestyi suomalainen, elähtänyt mies, joka eleli täällä kolttien keskuudessa uudisasukkaana (I-91 LM, 95).

Ajoittain suomalaisista käytetään myös nimeä lantalainen, kveeni tai peräpohjalainen, vaikka Petsamo ja Kuolaa käsittelevissä kirjoissa suomalaista huomiota herättävästi kutsutaankin juuri suomalaiseksi.

Perä-Pohjolan miehiä ovat useimmat, Kittilästä, Sodankylästä ja Kemijärveltä lähtöisin (P-21 KM, 21).

... asustaa Kuollan-Lapin laajoissa sydänmaissa useita suomalaisia uudiseläjiä (P-21 KM, 18).

... minä astelin pikku niityn takana olevaan uuden näköiseen suomalaistaloon (I-91 LM, 166).

Suomalaiset erotetaan selvästi muista kansoista, ja suomalaisuutta edustavat kieli, elinkeinot ja elintavat. Suomalaiset kuvataan usein kielellisesti ummikoiksi, suomen kielensä säilyttäneiksi, vaikka he olisivat asuneet Kuolanniemimaalla jo vuosikymmeniä. Heillä sanotaan olevan viljelyksiä ja niittymaita. Heillä on myös lehmiä, he käyttävät maitotuotteita ja juovat kahvia. Heillä on huomiota herättävän monilapsiset perheet. Lisäksi, toisin kuin alueen muilla asukkailla, suomalaisilla on salvoshirsitalot ja saunat.

Kuolavuonon rannalle olivat uudisasukkaiksi ja kalastajiksi päätyneet keskipohjalainen Maijala ja keskisuomalainen Siekkinen (I-91 LM, 179).

Helposti tulkittava valokuva Kuolavuonolle asti edenneiden suomalaisten hyvinvoipaisuudesta ja suoraselkäisyydestä.

Vajengan suomalaiset olivat hyvinvoipaa väkeä. Majapaikassani tarjottiin kahdesti päivässä vankka ateria: ensin "eine" (aamiainen), sitten "puolinen" (päivällinen), joskus "iltanenkin". Tarjolla oli leipää, voita, maitoa, viiliä, lohta keitetynä, paistettuna ja suolattuna, lisäksi kaksi kertaa päivässä kahvia; teetä ei käytetty. (Emt. 181.)

Kumpikin talo omisti joen suupuolella hyvän niittyman, pari kolme lehmää ja lampaista. Kaikki rakennukset oli salvottu veistohirsistä, ja muutenkin ne erosivat ulkomuodoltaan ja sisustukseltaan täysin siitä, mitä olin nähnyt Ristikentässä ja Kuolassa. (I-91 LM, 167.)

Suomalaiset ovat suorasekäisiä, sisukkaita, sitkeitä ja uupumattomia. Mutta samalla he ovat myös itsepäisiä ja hurjia ihmisiä, joiden puukot heiluvat, ja joille viina maistuu. Heidät kuvataan ylpeän uudisasukasmaineensa lisäksi myös väkivaltaisina ja uppiniskaisia valloittajina ja ryöstäjinä. Tällainen luonnekuva suomalaisista annetaan erityisesti kirjassa "Petsamoon kuin ulkomaille" (Pälsi 1931), mutta sama teema toistuu toisissakin kirjoissa.

Kun kveeni kerran vakavissaan aloittaa, ei mikään maailman mahti saa häntä lopettamaan, ennekuin hän on valmis. Hyvässä ja pahassa, ystävydessä ja vihassa kveeni on sitkeä ja uupumaton. Kveeni on luja kuin teräs, hän saattaa olla kylmäverisen julma tai armahtamattoman raaka kuin susi.⁷³ (Pä-31 PKU, 94.)

Vietettyään Ruijassa ja Muurmannin rannikolla rajunlaista elämää ja jouduttuaan humalaisena kerran liikkuvalla merenjäälle hän hengenhädässä oli kokenut väkevän herätyksen ja halusi nyt kääntää muitakin (I-91 LM, 181).

Kun saavuin taas taloon matkatavaroitani kantaen, naiset rauhoittuivat, selittivät luulleensa minua ensin erääksi Kuolan saarella työskennelleeksi "Suomen jätkäksi", joka oli vuorokautta varhemmin tappelussa pahasti puukottanut toista miestä ja päässyt pakenemaan (I-91 LM, 166-167).

Lisäksi kerrotaan suomalaisen sissipäällikön Pietari Vesaisen ryöstöretkestä Petsamoon 1589.⁷⁴

Uudisasutus on jo suomalaisuudesta kertovan diskurssin osana, mutta se on kirjoissa niin hallitseva teema, että siitä muodostuu oma *luvatta-asuja –diskurssinsa*. Suomalainen asutus Kuolanniemi-maalla on yleisimmin ensimmäisen tai toisen sukupolven uudisasutusta. Suomalaiset ovat vastatulleita pellonraivaajia, jotka elävät karjanhoidolla, maanviljelyksellä, kalastuksella ja kausittaisilla töillä.

Talvikaudet raataa Pekko poikalaumoineen tukkisavotoissa, kevätkesän uittotoissa, mutta loppukesän hääriävät miehet kotona lehmänkontua hankkimassa (P-21 KM, 21).

Hyvin sanoi tulevansa toimeen: niittyä riitti niin paljon kuin halusi, ja auttajiksi kykeni viisi poikaa, muutamat jo täysi-ikäisiä. Näistä kaksi toimi samalla poromiehinä... (I-91 LM, 95).

... Nuortijärven eteläpään lähellä Nivan suomalaiskylä, jonka perustajat, sukunimeltään Ketomella, olivat joitakin vuosikymmeniä sitten saapuneet Venäjän puolelle Kittilästä ja elivät karjanhoidolla (emt. 95).

⁷³ Näin määrittelee Pälsin (1931, 94) mukaan suomalaiset nimeltä mainitsematon norjalainen tuntija.

⁷⁴ Kirjassa "Petsamoon kuin ulkomaille" (Pälsi 1931, 92-94) kerrotaan yksityiskohtaisesti Vesaisen ryöstöretken syyt, tapahtumat ja seuraukset, koska ryöstelevä sissipäällikkö oli suomalainen ja taisteli Suomen puolesta, ja koska ryöstöretki nähdään tärkeänä tapahtumana Petsamon historiassa.

Perinteisten uudisasukaselinkeinojen (kalastus, karjanhoito, maanviljely ja kaupankäynti) rinnalla mainitaan myös uudemmat elinkeinot (poronhoito, metsätyöt, matkailu, malminetsintä, rakennustyöt ja muut erikoisemmat ammatit, esimerkiksi kuljettajat). Jälkimmäisetkin lasketaan Petsamon ja Kuolan alueella uudisasutuselinkeinoiksi, koska asumattomalla alueella kaikki tulijat ovat uudistilojen raivaajia. Suomalaiset kuvataankin erämaakorven suoraselkäisiksi ja yritteliäiksi ensimmäisiksi asukkaiksi. He ovat oikeita uudisasukkaita; niin vanhan ajan perinteisiä uudisasuttajia kuin myös uusia Petsamon ajan tulokkaita.

Tämä Kumpulan vaari oli viimeisiä vanhan ajan uutisasukkaita näillä tienoilla... Kumpulan vaari oli nyt kuusikahdeksatta vuotta vanha, pitkä ja suora kuin korpikuusi, tiheä tukka tuskin harmaantunut (Pä-31 PKU, 64-65).

Lähellä asuu pari muutakin suomalaista. Heidän vanhempansa ovat olleet vapaudenhaluisia, sitkeitä, puoleksi luvatta-asujia. Ahdisteltuina he muuttelivat rannalta toiselle ja piilivät "puolueettomissa" saarissa mutta tulivat kuitenkin toimeen karjan ja kalan varassa valmistaakseen jälkeläisilleen vakavamman olinsijan. Ihmeteltävä on suomalaisen uudisraivaajan tarmo: siellä missä venäläinen ja norjalainenkin tekee talonsa melkoisen valtionavun turvin..., siellä lantalainen apunaan vain vankat käsivartensa puskee turvetta, rakentaa saunansa, sitten pirttinsä ja varoituu vuosi vuodelta. (I-91 LM, 118.)

Uudisasukkaiden asutustarinat on kerrottu tarkasti: milloin, mistä ja miksi suomalaiset ovat tulleet, ja miten asettuneet asumaan. Syitä Petsamoon ja Kuolaan muuttamiseen annetaan useita, mutta tärkeimmiksi nousevat maanviljely, menneen elämän virheiden pakeneminen, metsätyöt ja tienrakentaminen.

Hän oli syntynyt Sodankylässä ja aluksi koettanut siellä hoitaa kymmenpäistä sisarusparvea, mutta kyllästynyt ja lähtenyt pohjoiseen. - "Kun ohransiemen täytyi aina ostaa ja selässä kotiin kantaa, kun viljan aina pani halla ja kun pöydässä alituisesti oli pettuleipää, niin minä suutuin ja lähdin maailmalle. Kumpula tuli Patsjoen laaksoon... (Pä-31 PKU, 64.)

Jotkut ovat "ihmisten ilmoilla" eläessään erehtyneet joitakin pillomuksia tekemään ja sitten niiden seurauksilta ikipäivikseen kivelöiden kätköihin piiloutuneet (P-21 KM, 18).

Erästä uudisasukkaasta 'Hulkko-Pekosta' kerrotaan kahdessa käsiteltävässä kirjassa. Hänestä piirtyy selkeä ja mieleen jäävä kuva, ja hän alkaa vaikuttaa kuin vanhalta tuttavalta.

Tämä Pekka Hulkko oli kolmekymmentä vuotta takaperin muuttanut Nurmekselta Kuolajärvelle (Sallaan) ja sieltä perheineen tänne Luton alajuoksun heinäville rannoille (I-91 LM, 95).

... tuuheiden lehtometsien ja hyötyisien heinämaiden ympäröimänä, asuu entinen Nurmeksens ukko, Hulkko Pekko joukkoineen... (P-21 KM, 20).

Venäläisten näkökulmasta suomalaisten uudisasukkaiden mainitaan olevan tavallisesti luvattomia Kuolanniemimaan asuttajia. He ovat omin lupinensa tulleet ja raivanneet elintilansa.

Sitten Kumpula siirtyi Venäjän puolelle ja rakensi sinne turvemajan, vaikkei ollut asumalupaa (Pä-31 PKU, 64).

Hulkko-Pekkokin on eräs "luvatta asuvia", joka on saanut kestää monet taistelut "olemassaolostaan" (P-21 KM, 20).

Uudisasutukseen kuvataan erottamattomasti kuuluviksi rakennukset: uudistalot metsissä ja jokien rannoilla. Rakennuksia on kahdenlaisia: pieniä turve- ja maapirttejä, jotka ovat nopeasti kokoon kyhättyjä, ja myös komeita aitosuomalaisia salvoshirsitaloja.

Juho Jauhiainen asui Laukkujoentörmään rakentamassaan maapirtissä (Pä-31 PKU, 40-41 sivujen välissä). Valokuva on havainnollistava esimerkki suomalaisesta uudisasukasperheestä ja heidän asuinrakennuksestaan Suomen Petsamossa.

Petsamon tietyön päätyttyä monet jätkät jäivät pohjoiseen asumaan ja viljelemään maata. Jotkut heistä jo maantietä tehdessään asuivat omissa mökeissään, niinkuin savolainen Juho Jauhiainen täällä Pitkälläjärvellä Laukkujoen rantatörmään rakentamassaan maapirtissä. Talossa oli aivan vähän hirsiseinää, katto oli turpeesta, ja pieni tämä kämpä myös oli ja asujilleen ahdas. (Pä-31 PKU, 45.)

Suomalaisten kylien nimiä pidetään kirjoissa tärkeinä samoin kuin kylien sijoittamista kartalle. On oleellista tietää suomalaisen asutuksen maantieteellinen sijainti Suomen valtion rajojen ulkopuolella.

Viimeisenä esille nousee *uudistusdiskurssi*. Vaikka Kuolanniemiä kuvataankin suureksi harvojen uudisasukkaiden raivaamaksi erämaaksi, niin Petsamon Suomeen liittämisen sanotaan saaneen alueella vauhtiin nopean kehittämis- ja muutosprosessin. Kuvataan maantien rakentamista, tukkityömaiden tuloa korpiin, kylien kasvamista, matkailuelinkeinon kehittymistä ja myös luonnonvarojen käyttöönottamista. Petsamon ja Kuolan aluetta käsittelevissä

kertomuksissa on runsaasti majataloja⁷⁵, kulkureittejä, maantienrakentajia, malminetsijöitä ja moottoriajoneuvoja. Ulkomaalaiset tutkijaryhmätäkään eivät ole harvinaisia. Uudenaikaistumisen ohella kerrotaan myös suurista historian tapahtumista kuten sodista, joiden kautta alueen kuuluu erottamattomasti osaksi muuta maailmaa. Vaikka alue on kaukana, se on erottamattomasti osa maailman menoa, ja suomalaiset ovat maailmankansalaisen maineessa samoin kuin Taka-Lapin ja Sompionkin suomalaiset.

Maantie oli tulla tupsahtanut järven rantaan, oikaissut suoran siltansa salmen poikki ja nostanut maasta valtion punamaalisen uutisrakennuksia. Yritteliäs yksityisasutus oli seurannut valtion hanketta, maata oli raivattu, heinää kasvatettu ja myyty tietä rakentaville ja tukkeja kiskoville hevosille... Uutta oli yhä tiedossa, tunturien kupeissa malminetsintä kiihkeimmillään ja järvellä matkailijain moottorikyyditys vilkkaimmillaan. Ihmisiä tuli ja meni, asui paikoillaan ja ahersi, ja uusi Salmijärvi eli nousukauttaan. Tämä punamaalinen, moottori- ja rahavoimainen edistys oli erittäin hyvää ja tietysti toivottavaa. (Pä-31 PKU, 53.)

Laivamme saapuessa vihdoinkin Aleksandrovskiin siellä vallitsi ankara sotakuume ja myös pelko, sillä Ruijasta saatiin väärää tietoa, joiden mukaan Saksan sotalaivoja oli tulossa milloin Hammerfestin, milloin Varenkivuonon suun lähellä (I-91 LM, 193).

Suomen rajan ulkopuolella Petsamossa ja Kuolanniemimaalla asuvat suomalaiset kuvataan mainitsemisenarvoisina omina heimoveljinä, vaikka kirjojen ensisijainen tutkimuskohde onkin saamelainen kulttuuri. Kirjoissa annetaan oikeastaan vain pieniä yksityiskohtia, vähäisiä välähdyksiä suomalaisista, mutta niistä muodostuva kuva on todenmukaisempi ja selkeämpi kuin edellisten Suomen Lapin alueiden kuvat. Petsamon ja Kuolan suomalaisen kulttuurin kuvassa ei ole ristiriitaisuuksia, koska neljästä hallitsevasta diskurssista muodostuu yhtenäinen kuva vireästä suomalaisesta uudisasutuksesta. Tämän kuvan suomalaiset ovat siellä täällä korven kätköissä asuvia pakoilevia, parikymmentä vuotta sitten tulleita uudisasuttajia, jotka elävät perinteisistä elinkeinoista (karjankasvatuksesta, perunanviljelystä ja poronhoidosta) ja ovat muodostaneet pieniä kyläyhteisöjä vesistöjen rantamaille. Suomalaiset ovat myös uusia tulijoita, tukkijätkiä ja maantienrakentajia, jotka jatkavat asutuksen dynaamista levittäytymistä Petsamossa. Vaikka mennyt aika mainitaan, se ei ole hallitsevana piirteenä. Uudisasutus on jatkuvaa, vireää ja voimakasta, ja uudistukset sekä kehitys ovat haluttuja ja suotavia. Itse asiassa kuvassa onkin merkittävänä sivujuonena edistyksen ihailu. Petsamo kuvataan hyödynnettäväksi Suomen siirtomaaksi.

Petsamon ja Kuolan suomalaisen kulttuurin kuva on kaikkiaan hyvin suomalainen. Siinä on kansatieteellisiä piirteitä, mutta etupäässä se on matkailijan silmin nähtyä ja eri paikkojen

⁷⁵ Kirjassa ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) kuvataan useita majataloja ja matkailupaikkoja, ja kirjassa ”Kolttain mailta” (Paulaharju 1921, 11) annetaan tarkka lista Kyrö-Petsamo –maantien varrella sijaitsevista majataloista.

kiinnostavista persoonista ja nähtävyyksistä rakennettua. Suomalaisina asuttajina mainitaan tavallisesti miehet, mutta myös naiset ovat mukana. Kokonaisuutena kuvasta muodostuukin varsin tasa-arvoinen. Suomalaiset kuvataan itsepintaisiksi asuttajiksi, jotka eivät sisukkuudestaan huolimatta saa kirjoissa sankarinleimaa otsaansa, koska ovat myös rikollisia, tappelijoita ja juopottelijoita. Kuva onkin varsin realistiselta tuntuva kuvaus yksittäisten uudisasukasperheiden elämästä paikasta, joka oli kaukana ihmisten ilmoilta, mutta jota integroidaan osaksi Suomen valtiota.

Suomalaisvuonoilla Ruijassa ja suomalaismetsissä Pohjois-Ruotsissa

Paulaharjun kirjojen valta-asema

Ruijan ja Pohjois-Ruotsin käsitteleminen saman otsikon alla ei maantieteellisesti eikä käsiteltävien Lappi-kirjojen suomalaisesta kulttuurista käytyjä diskursseja ajatellen ole loogisinta. Syynä yhdessä käsittelemiseen on se, että molemmista alueista kerrotaan melkein ainoastaan Paulaharjun Lappi-kirjoissa. Ruijan kveeneistä on lyhyt kuvaus myös kirjassa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991, 125-138), mutta se jää Paulaharjun Ruijasta kertovien ”Ruijan suomalaisia” (1928), ”Ruijan äärimmäisillä saarilla” (1935) ja osittain alueesta kertovan ”Vaeltaja tunturien maassa” (1947) kirjojen suomalaiskuvauksien varjoon. Lisäksi kirjassa ”Vanhaa Lappia ja peräpohjaa” on alueeseen liittyvä luku ”Ruijanrannan kalaretket” (Paulaharju 1923, 98-112). Pohjois-Ruotsin suomalaisesta kulttuurista kerrotaan Paulaharjun kirjoissa ”Kiveliöitten kansaa” (1937) ja osittain alueesta kertovassa ”Vaeltaja tunturien maassa” (1947). Pohjois-Norjan ja -Ruotsin suomalaisen kulttuurin kuvaukset ovat siis yhden miehen ja hänen vaimonsa luomia.

Ruijasta kertovat kirjat eivät jakaudu vain etnografioihin ja matkakertomuksiin, vaan mukana on myös kaunokirjallista otetta. ”Ruijan suomalaisia” (Paulaharju 1928) on etupäässä etnografinen, ja ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) sisältämä Ruijan kuvaus on matkakertomus. ”Ruijan äärimmäisiltä saarilta” (Paulaharju 1935) ja ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) kirjojen Ruijan kuvaukset ovat kuitenkin etupäässä novelleja⁷⁶, joissa on lisävärinä sekä etnografiaa että matkakuvausta. Näiden kahden kirjan lyhyet kertomukset ovat yksittäisiä

⁷⁶ ”Ruijan äärimmäisillä saarilla” (Paulaharju 1935) -kirjaa pidetään yleensä lähes kaunokirjallisena teoksena, jossa kuvataan etupäässä ruijalaista kulttuuria (ks. esim. Saressalo 1996, 127).

tarinoita, jotka ovat loogisessa järjestyksessä, mutta eivät suoranaisesti liity toisiinsa. Tällä novellimaisuudella on merkittävä vaikutus siihen suomalaisen kulttuurin kuvaan, joka kirjoista kokonaisuutena muodostuu. Ruijaan liittyy tarkkojen asiatietojen ohella kauniita tarinoita ja mystisiä satuja: lintukallioita, meriraukkoja, jäätä ja myrskyä. Kirjat eivät kuvaa vain tavattuja, haastateltuja ihmisiä ja heidän elämäänsä, vaan niissä on myös mielikuvituksellisia piirteitä. Pohjois-Ruotsia kuvaavien kirjojen osalta tilanne on toisenlainen. ”Kiveliöitten kansaa” (Paulaharju 1937) ja ”Vaeltaja tunturien maassa” (Paulaharju 1947) kirjan Pohjois-Ruotsin kuvaukset ovat etupäässä etnografisia. Vaikka ne sisältävät myös tunnelmointia, niin tärkeintä niissä on alueen ihmisten elämästä kertominen.

Ruijasta ja Pohjois-Ruotsista kertovat kirjat muodostavat kokonaisvaltaiset kuvat alueiden suomalaisista kulttuureista. Nämä teokset ovat laajoja tietokirjoja, jotka ovat ulkonäöltäänkin ’eeposmaisista’, arvokkaita teoksia. Kartalla kirjojen kuvauksia tarkastellessa huomaa niiden kattavan suuren osan Pohjois-Norjan ja –Ruotsin alueesta. Ruijasta voi erottaa vain yhden kapean kulkureitin, josta kerrotaan kirjassa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991, 125-138).⁷⁷ Kirjoissa on myös runsaasti valokuvia ja piirroksia, jotka yhdessä tekstin kanssa muodostavat entistä täydellisemmältä vaikuttavan kokonaisuuden. Erityisesti Paulaharjun kirjoissa ”Ruijan suomalaisia” (1928)⁷⁸ ja ”Kiveliöitten kansaa” (1937)⁷⁹ on huomattavan paljon havainnollisia valokuvia, jotka ovat hallitsevassa asemassa kirjojen suomalaisesta kulttuurista kerrottaessa.

Ruijasta kertovien kirjojen sisällysluettelot ovat maantieteellisesti painottuneita. Niissä luetellaan likipitäen kaikki Ruijanrannan suomalaiskylät. Tämä on merkityksellistä, sillä näin Ruijan suomalaisasutus saadaan merkittyä kartalle ja sen laajuus pätevästi todistettua. Toinen huomattava piirre erityisesti kirjan ”Ruijan suomalaisia” (Paulaharju 1928) sisällysluettelossa on miesten elinkeinojen runsaus. Lukujen nimistä vain yksi ”Niitty ja karja” viittaa suomalaisiin naisiin (ks. emt. 555), ja muut kertovat perinteisistä miesten töistä: kalastuksesta, Jäämerenpyynnistä ja metsätöistä. Ruijan suomalaisen kulttuurin alkuvaikutelmaksi muodostuukin maantieteellinen kertomus suomalaiskylästä, joiden näkyvin piirre on maskuliinisuus.

Pohjois-Ruotsista kertovien kirjojen sisällysluetteloista muodostuu erilainen vaikutelma

⁷⁷ Ks. Liite 3.

⁷⁸ ”Ruijan suomalaisia” (Paulaharju 1928) -kirjassa on yhteensä 298 valokuvaa ja piirrosta, joista enemmistö esittää ihmisiä, erityisesti vanhoja miehiä (esim. vanhat Jäämerenkävijät s. 414-415) Lisäksi kirjassa on paljon luonto- ja rakennuskuvia. Kirjan kuvitus on maskuliinista ja luontoon sekä rakennettuun ympäristöön liittyvää.

⁷⁹ ”Kiveliöitten kansaa” (Paulaharju 1937) -kirjassa on yhteensä 286 valokuvaa ja piirrosta. Siinä on tasapuolisesti kuvia miehistä ja naisista sekä lisäksi runsaasti esine- ja maisemakuvia.

suomalaisesta kulttuurista. ”Kiveliöitten kansaa” (Paulaharju 1937) sisällysluettelossa on koko kansatieteellisen ja folkloristisen tutkimusalan kirjo loogisessa järjestyksessä alkaen paikan ja eränkäynnin sekä muiden elinkeinojen selvittämisestä päätyen suomalaisten elämänkaaren ja lopulta kuoleman kuvailuun. Kirjan ”Vaeltaja tunturien maassa” (1947) Pohjois-Ruotsiin kuuluvat luvut kertovat pelkästään henkisestä kulttuurista: uskonnosta, runosta ja taiaista. Pohjois-Ruotsin suomalaisen kulttuurin ensivaikutelma on näin sekä kansan että yksittäisen ihmisen kehityskertomus, joka on painottunut perinteisiin tapoihin ja henkiseen kulttuuriin.

Sisukkaita sopeutuvaisia suomalaisia

Ruijan ja Pohjois-Ruotsin kirjojen suomalaisen kulttuurin kuvauksilla on monia yhteisiä piirteitä, mutta niistä löytyvät diskurssit myös eroavat toisistaan. Molemmilta alueilta löytyvät samantapaiset hallitsevat diskurssit luonnosta, suomalaisuudesta ja henkistä kulttuurista (erityisesti uskontoa). Muut diskurssit ovat eriaiheisia.

Ruijassa luonnosta, suomalaisuudesta ja henkisestä kulttuurista kertovien diskurssien lisäksi saavat vahvan aseman kuvaukset uudisasutuksesta ja ihmisluonteista. Vaikka paikannimet ja elinkeinot ovatkin huomattavassa asemassa Ruijasta kertovissa kirjoissa, ne sisältyvät luonnosta ja uudisasutuksesta kertoviin diskursseihin. Näitä viittä Ruijan suomalaisen kulttuurin diskurssia voi verrata Lassi Saressalon (1996, 335-336) mainitsemiin kveeniyden symboleihin, kveenien etnisyyden merkkeihin, joita ovat maatalous, metsätalous, karjanhoito, sopeutuminen, jokikalastus, käsityöekspertismi, taitavuus merikalastuksessa, saunakulttuuri ja myös lestadiolaisuus. Nämä symbolit käyvät yhteen tässä tutkimuksessa esiin luettujen Ruijan suomalaisia käsittelevien diskurssien kanssa.

Ensimmäisenä Ruijan suomalaisesta kulttuurista esiintyy *Jäämeri-diskurssi*. Se käsittelee sitä merellistä luonnonympäristöä, jossa suomalaiset Pohjois-Norjassa elävät. Luonto kuvataan väkevänä toimijana sekä kirjojen teksteissä että kuvituksissa. Tämä luonto on erilainen kuin Suomessa, koska se on merellinen ja arktinen. Korkeat vuoret, Jäämeri, merilinnut ja meren erilaiset eliöt painottuvat kuvauksissa.

Ihmeellinen on tämä maa. Talvella se torkkuu lumisten tunturiensa takana parikuukautisessa pimeydessä, eikä päivä jaksa hivellä edes korkeimpia huippujakaan, mutta kesällä se taas vaeltaa yhtämittäisesti valkeudessa paistattaen päiväänsä ympäri vuorokaudet, ympäri tunturikeilojenkin. Ikuiset lumet ja jäät asuvat Ruijan korkeilla tuhatmetrisillä gaissoilla, mutta kamalimpinakin talvina Jäämeri pauhaa jäätönnä... Mutta sittenkin kaukana Jäämeren summilla ulapoilla asuu ainainen kylmyys ja kuolema, kaikkein kaameimpana siellä, missä avarat valkoiset jääkentät kiertävät kristityn jalan käymätöntä maannapaa ja merennapaa. (P-28 RS, 9-10.)

Ruijan luonto on vaikea elinympäristö 'puumaailmasta' tulleelle suomalaiselle. Hänen täytyy sitkeästi taistella tätä luontoa vastaan selviytyäkseen. Sisukas sopeutuva suomalainen pystyy kuitenkin mukautumaan hyvin uusiin oloihin, ja Ruijan vuonojen kätköihin kuvataan nousseen monia jopa aivan suomalaisia alkuperää olevia kyliä.

Seuraava *kveenidiskurssi* käsittelee suomalaisuutta. Käsiteltävien kirjojen mukaan Pohjois-Norjassa asuu tuhansia oikeita suomalaisia, jotka muuttaneet Suomesta, puhuvat suomen kieltä, harjoittavat suomalaisia elinkeinoja ja osaavat suomalaisia runoja sekä loitsuja. Myös sauna ja leivinuuni nähdään suomalaisuuden merkkeinä. Näitä Ruijan suomalaisia kutsutaan kuitenkin kveeneiksi, erotukseksi oikeista suomalaisista. Kveenit ovat usein sekoittuneet saamelaisten ja norjalaisten kanssa, ja itse asiassa näiden kolmen kansan sanotaan olevan jopa kokonaan sekaisin. (Ks. Paulaharju 1928, 505-537.) Vanhojen suomalaisten uudisasukkaiden jälkeläisten kerrotaan jo norjalaistuneen niin, etteivät he aina enää osaa äitinsä kieltä tai tiedä isiensä maata. Silti Ruijan suomalaisten sanotaan haluavan, että heitä kutsutaan nimenomaan suomalaisiksi.

Niinpä siis kveeni ja lantalainen, hämäläinen ja jääsköläinen olivat vain ilkeitä haukkumanimiä, mutta *suomalainen* oli suomalaisen oikea nimi (P-28 RS, 515).

Vanhat Peräpohjan suomalaisseuduista lähteneet ukot pysyivät täälläkin, vieraila perillä, selvinä suomenmiehinä (P-28 RS, 521).

Todelliset suomalaiset, vaikka heidät mainitaan sukujuuriltaan myös osittain saamelaiksi tai norjalaisiksi, ovat mieleltään suomalaisia ja tiedostavat oman alkuperänsä selvästi.

Ruijan rantojen kolme raatajakansaa, lappalainen, suomalainen ja norjalainen, on täällä Kamöyvärin tunturikolossa, jos missään, tavannut toisensa. Suomensukua ja lapinpahnaa on miltei joka mökissä. "Sukuni on suvesta ja Suomesta", tietää hyvin Näätämon Maria. Mutta Penjamin Inga taas sanoo olevansa vuonoista lähtenytä lapinverta... (P-35 RÄS, 81.)

Sekoittuminen kuvataan yleiseksi, mikä tuo *kveenidiskurssiin* aivan oman värinsä. Suomalaiset ovat suomalaisia, mutta samalla he eivät kuitenkaan ole oikeita suomalaisia. Vanha polvi on tullut Suomesta, mutta sittemmin sekoittunut muihin kansoihin. Vaikka suomalaisuuden todistaminen on tärkeää, on kiinnostavaa kertoa eri kulttuurien kohtaamisesta, sekoittumisesta ja monimutkaisista uusista 'lappalais-suomalaisista' tai 'suomalais-ruijalaisista' kokoonpanoista.

Ensimmäisessä elää Läijisvuonosta jutannut yksinäinen lapinukko, Aapo, toisessa niin ikään Läijisvuonon lappalais-suomalainen, Jussan Maunu, jolla on emäntänä lappalaisnorjalaisen Ole Johansenin sekä suomalaisen Priita-muorin pojantytär. Kolmas talo on Angerian Heikin Kallan Kustin, Proto-Leenan vävyn, hallussa, mutta neljännessä jo isännöivät ruijalaiset, Kjöndahl ja Hans Ulriksen. Hansin puolella on kumminkin vierasta pahnaa: emäntänä häärii Karungin Heikin Kallan tyttärentytär. (P-35 RÄS, 82.)

Suomalaisuus on niin oleellista, että on tärkeää aina mainita se kotikunta Suomessa tai Pohjois-Ruotsissa, josta kveenin suku on tullut. Tärkeää on myös kertoa se, miten norjalaiset ovat

kveeneihin suhtautuneet: ensin myönteisesti ja myöhemmin norjalaistamista painottaen. *Kveenidiskurssiin* liittyykin huolestunut äänensävy kveenien norjalaistumisesta ja Ruijan suomalaisen kulttuurin katoamisesta.

Ruijaa kuvaavissa kirjoissa kerrotaan huomattavana myös suomalaisten henkistä kulttuuria käsittelevä *suomensanadiskurssi*. Niissä kerrotaan suomalaisista runoista, sananlaskuista, loitsuista, kehtolauluista, uskonnollisesta elämästä ja lukuharrastuksesta. Erilaiset uskomukset ja tautienparantaminen nähdään tärkeänä ja arvokkaana osana suomalaista kulttuuria. Myös lestadiolaisuus kuvataan tarkasti. Ruijan suomalainen kulttuuri näyttääkin sisältävän syviä henkisiä ulottuvuuksia niin vanhojen uskomusten kuin kristinuskonkin saralla, mikä on todistuksena kansan suomalaisesta syntyperästä.

Näin Jäämeren suomalainen sai oikeata sananrieskaa, jota hän halasi, ja hänen pienessä turvekattoisessa tuvassaan saattoi olla pieni tomuttunut hylly, jossa oli kuluneita, paljon luettuja kirjoja, tahi nurkassa vanha pärekori, jossa säilytettiin koko talon uskontunnustus (P-28 RS, 461).

Eräässä talossa tapasin kuljeksivan, laukkaa kantavan suomalaisen kirjakauppiaan, jolla oli myytävänä enimmäkseen punakantaisia kirjasia, uusia rekiviisuja, unikirjoja jne. Oli seassa jokunen arvokkaampikin teos, kuten Kiannon Punainen viiva. (I-91 LM, 135-136.)

Vanhan Suomen tuhansista jylhistä loitsuista ja manauksista on jokunen vaeltanut aina tänne maailman takarannoille. Ja yhtä tarpeellisia ne ovat täällä kuin konsanaan niiden kotimaassa. (P-35 RÄS, 123.)

Maalla ja merellä -diskurssi kertoo suomalaisesta uudisasutuksesta Ruijassa.

Niinkuin suuret keväiset muuttolintuparvet suomalaisjoukot tulivat eteläisten tunturien takaa... Veneen täysin niitä tuli, toinen vene toisensa perästä, milloin Reisivuonosta, milloin Näytämöstä, nousten Saalamon tunturien vieriltä ja Pykeijan äärieltä Vesisaaren näköpiiriin. Viikoittain niitä sieltä kohosi yhä uusia veneentäyksiä, ja kaupungissa aina kajahti huuto: - "Lantalaisia tulee!" (P-28 RS, 291.)

Suomalaiset ovat käsiteltävien kirjojen mukaan tulleet Pohjois-Norjaan sekä asuttamaan ja viljelemään maata että kalastamaan ja harjoittamaan Jäämerenpyyntiä. Kirjojen hallitsevana piirteenä on selvittää suomalaisen uudisasutuksen historia Ruijassa kaikkine yksityiskohtineen: muuttajien nimet, vuosiluvut, muuttosyyt, asutus ja kylät, vanhat ja uudet elinkeinot ja muut vaiheet. ”Ruijan suomalaisia” (Paulaharju 1928) onkin kveenien historian täydellinen selvitys.⁸⁰ Suomalaiset kuvataan dynaamisiksi kaikkialle tunkeutuviksi lannanmiehiksi, jotka tuovat tullessaan karjanhoidon ja maanviljelyksen, mutta jotka nopeasti sopeutuvat uuden paikan uusiin vaatimuksiin. Niinpä Ruijan uudisasukassuomalaiset mainitaankin maalla perisuomalaisiksi ja merellä kuin parhaiksi ruijalaisiksi. Suomalainen on aina maamies,

⁸⁰ ”Ruijan suomalaisia” (Paulaharju 1928) on kveenitutkimuksen keskeisimpiä teoksia. Se on tarkka etnografinen kuvaus vielä elävästä kveenikulttuurista. (Saressalo 1996, 26.)

turpeenpuskija ja maanmöyrijä, ja hän on opettanut jalon viljelytaidon ruijalaisillekin. Uusista elinkeinoista taas kuvataan tarkasti kalastus ja sankarillisena nähty Jäämeren pyynti (hylkeiden, mursujen, valaiden yms. metsästys), jotka eivät ole suomalaisia elinkeinoja mutta erottamaton osa Ruijan elämää.

Suomalaisten luonnetta kuvaava *korpi- ja aapakarhudiskurssi* kertoo suomalaisista muutakin. Ilman suomalaista luonnetta elämä Ruijassa ei olisi sitä, miksi se kuvataan: sisukasta ja aggressiivista uudisasutusta karuilla Jäämerenrannoilla.

Ja kun kaikkeen pystyvä, sitkeä kveeni, maanmöyry, sanojen taitaja, loitsujen lukija, on täällä aikansa rähjäntynyt, soutanut rannatonta aapaa västät ja öystät, sekä hyvällä että pahalla säällä, saattaa hän vanhan Vuoti-äijän kanssa sanoa: "Mie olen kuoleman kujakkin kulkenut ja Hiiinkin vainiot vajeltanut." (P-47 VTM, 217.)

Koti-Suomesta perittyä suomalaisverta pidetään ehdottomasti maanviljelijän ja karjankasvattajan verenä. Suomalaiset kuvataan vanhoillisiksi henkisissä ja uskonnollisissa asioissa. Suomalaiset ovat kuitenkin usein Ruijan ensimmäisiä tulijoita ja maailmaa nähneitä siirtolaisia.

Suomalaismiehet kuvataan sitkeiksi, pitkätukkaisiksi, vahvoiksi, rohkeiksi ja sisukkaiksi korpi- ja aapakarhuiksi.

Pieran-Juntti, Lampisen äijä Raisinvakasta (P-28 RS, 46).
Valokuvassa nähdään 'oikea' sisukas Ruijanrannan suomalaismies.

Suomalaisnaiset kuvataan kauniiksi, riuskoiksi, ahkeriksi, taitaviksi, iloisiksi ja tyytyväisiksi työhmisiksi. Heillä on paljon lapsia ja monenlainen taito hyppysissään.

Kolme suomalaista emäntää: Maria Räisänen, pudasjärveläisen tytär Kamöyväristä, Hermantine Lumijärvi, vihantilaisen tytär Skarvaagista ja Jonsonin Kaarina, raisilainen, Skarsvaagista (P-35 RÄS, 120-121 sivujen välissä).

Valokuva kertoo päättäväsistä suomalaisista naisista, jotka ovat kokeneet paljon, mutta näyttävät silti elämäänsä tyytyväisiltä.

Suomalaisten luonteesta kerrotut asiat ovat yleensä positiivisia, vaikka joskus mainitaan myös pimeät puolet; suomalaiset ovat itsepäisiä, uppiniskaisia ja köyhiä 'pettukorpelaisia', jotka ovat lähteneet Suomesta pakoon köyhyyttä ja tulleet Ruijaan – haluttiinpa heitä sinne tai ei.

Pohjois-Ruotsin suomalaisesta kulttuurista muodostuu kaikkiaan kuusi hallitsevaa diskurssia, jotka käsittelevät luontoa, suomalaisuutta, uskontoa, elinkeinoja, rakennuksia ja elämänkaarta. Näistä kolme ensimmäistä on samantapaisia kuin Ruijan suomalaista kulttuuria käsittelevät diskurssitkin, mutta ne ovat luonteiltaan erilaisia. Ruijan luonnon kuvauksesta poiketen Pohjois-Ruotsin luonto kuvataan *metsädiskurssissa* suomalaisten mielimaaksi; suureksi erämaaksi, jossa on vihreää metsää, sinistä vettä ja paljon riistaa. Se kuvataan pohjoiseksi, tuntureiden ja ankaran talven luonnoksi, mutta kaikkein tärkeimpänä elementtinä siinä nähdään nimenomaan metsä.

Erämiesdiskurssissa kerrotaan Pohjois-Ruotsin suomalaisten oikeasta suomalaisuudesta ja uudisasutuksesta. Kuten Ruijasta kertovan kirjan nimessä "Ruijan suomalaisia" (Paulaharju 1928) on myös Pohjois-Ruotsista kertovan kirjan "Kiveliöitten kansaa. Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilta" (Paulaharju 1937) alaotsikossa sana 'suomalainen'. Myös uudisasutus nähdään sekä Ruijan että Pohjois-Ruotsin alueilla samantapaisena, sillä suomalaiset kuvataan niissä molemmissa dynaamisiksi ja aggressiivisiksi tulijoiksi. Niissä kerrotaan uudisasukkaiden nimet, tuloajat, -syyt, -tavat ja asutushistoria. Silti alueiden uudisasutuksen diskursseissa on myös eroja, sillä Ruijan suomalaiset määritellään siirtolaisiksi mutta Pohjois-Ruotsin suomalaiset erämiehiksi. Pohjois-Ruotsin suomalaisesta uudisasutuksesta kertominen ei myöskään ole niin hallitseva piirre kuin Ruijaa käsittelevissä kirjoissa, vaan Pohjois-Ruotsin

suomalaisuudesta painotetaan erityisesti Pohjois-Ruotsin erämaissa valtakielenä kuultavaa suomea ja oikeaa eränkävijänmieltä. Suomalaisuutta merkitsevät myös maanviljely, karjankasvatus, hirsipirtit, riihet ja saunat, sillä ne kaikki ovat tärkeitä symboleja, jotka erottavat suomalaiset saamelaisista ja myös ruotsalaisista.

Sauna ja suomalainen ovat kohta erottamattomat kumppanukset. Sauna seuraa syntysuomalaista suurimpiinkin erämaihin. Mutta kun mennään ruotsalaisille taikka lappalaisille rajakylille - jo löyly loppuu. Sekakylissäkin se jo vähenee, jopa kokonaan puuttuu. (P-37 KK, 231.)

Suomalaisuus, ruotsalaisuus ja saamelaisuus erotetaan toisistaan, vaikka sekoittumisestakin kerrotaan. Yleensä suhteet saamelaisiin mainitaan hyväksi; naapurit ovat 'väärtejä' keskenään.

Ruijan ja Pohjois-Ruotsin suomalaisesta kulttuurin kolmas samantapainen diskurssi käsittelee henkistä elämää, joka molemmilla alueilla on erityisen maaginen ja uskonnollinen, ja joka käsittelee vanhoja uskomuksia ja kansanparannuskeinoja. Pohjois-Ruotsin suomalaisen uskonnon kuvaukset ovat kuitenkin merkittävämmässä asemassa *lestadiolaisuusdiskurssissa*. Pohjois-Ruotsi onkin ainoa käsiteltävien Lappi-kirjojen kuvaamista alueista, jossa uskonto ja erityisesti Lars Leevi Laestadiuksen vaikutus nousee suomalaisessa kulttuurissa hyvin hallitsevaan asemaan. Lestadiolaisuudesta kerrotaan muiltakin Lapin alueilta, mutta niissä se peittyy muiden henkisen elämän kuvausten alle. Vain Pohjois-Ruotsissa 'huutava ääni' on niin kuuluva, että se saa suuren painoarvon. Lestadiolaisuuden piirteet (synty, leviäminen, eri suuntauksat, saarnamiehet, uskoontulot ja riemunkiljahdukset) kuvataan yksityiskohtaisesti, ja Pohjois-Ruotsin suomalainen kulttuuri saa näin hyvin uskonnollisen leiman.

Mutta sitten - siitä on kohta sata vuotta - Kaaressuvannon kirkossa, kaikkein kauimpana pohjoisessa, kajahtivat kovat saarnat. Siellä tulinen *Lars Leevi Laestadius* syyti ankaria sanoja ja puhalsi kuin helvetintulta koko kiviön ylitse, huutaen, että kansa, jolla on kuolematon sielu, taajoo ja tieraa erämaassa kuin metsänperkeleet, eikä ymmärrä eikä välitä vähääkään kalliisti lunastetusta sielustaan... (P-37 KK, 291.)
Joka pyhäpäivänä Sammakko nousee ja kokoontuu milloin mihinkin kylän pirttiin kuulemaan suuren vanhimman sanaa, päivän saarnaa Laestadiuksen postillasta. Joku puhuvainen vanhin sen lukee, ja sitten veisataan ja todistetaan. (P-47 VTM, 100.)

Lestadiolaisuutta ei kuvata erityisen vakavaksi uskonnoksi, vaan sen kerrotaan sisältävän monia värikkäitä, persoonallisia ja tunnepitoisia piirteitä.

Pohjois-Ruotsin suomalaisesta kulttuurista käydyt *elinkeinodiskurssi* ja *rakennusdiskurssi* ovat molemmat kansatieteellisen tarkkoja. Ne sisältävät yksityiskohtaisia selityksiä työvälineistä, -tavoista ja -vaiheista, käytetyistä nimistä jne. Pohjois-Ruotsin suomalaisten elinkeinoina mainitaan sekä eräelinkeinot (metsästys ja kalastus), maanviljely, karjankasvatus että monet erikoisalalat kuten tervanpolto, kaivostyö ja kaupankäynti. Elinkeinoista kerrotaan monipuolisesti mutta neutraalisti. Mikään yksittäinen piirre ei nouse kerronnassa hallitsevaksi.

Samaan tapaan kuvataan Pohjois-Ruotsin suomalaisten rakennukset. Tarkastelun kohteena ovat sekä pihapiirin kuuluvat erilaiset rakennukset että se huomattava koko- ja varallisuusero, joka on eteläisen Torniojokilaakson suurten varakkaiden talojen ja tunturimaiden pienten köyhien mökkien välillä. Kaikkien suomalaisten ei kuvata Pohjois-Ruotsissa elävän suurissa kartanoissa, vaan osa heistä on vain köyhiä tunturimaan asukkeja.

Alaväylän suuri siisteys ja puhtaus ja maalaus vähenevät sitä mukaa, mitä korkeammalle väylää nouseaan. Kaukainen kiviö ei jaksa enää ajatella puhtautta niin ahkerasti kuin suuri alaväylä. Alhaalla eletään uutta aikaa, yliperä vaeltaa vielä vanhassa. Alamaa asuu päre- ja huopakaton, jopa kiiltävän peltikaton alla, mutta ei tarvitse kauas kohota, kun jo näkee komeita lautakattoja, jotka laakeina ja tummanharmaina suojaavat koko taloa. (P-37 KK, 233.)

Viimeisenä Pohjois-Ruotsin suomalaisesta kulttuurista löytyy *elämänkaaridiskurssi*, joka on kuvaus Pohjois-Ruotsin suomalaisten elämästä syntymästä kuolemaan. Pohjois-Ruotsin suomalaisen kansan elämä kuvataan näin perinteelliseksi, sillä elämän tärkeät tapahtumat toistuvat jokaisen suomalaissukupolven kohdalla perinteiden mukaisesti. Pohjois-Ruotsista kertovista kirjoista syntyykin vaikutelma arkisesta elämästä, jonka kuluessa ollaan leikkiviä lapsia, astutaan avioon, paiskitaan töitä, sairastetaan ja kuollaan pois. Tärkeimpänä elämänkaaridiskurssin sanomana on, että vaikka Pohjois-Ruotsissa synnyttään ja kuollaan, niin suomalaisuus säilyy sukupolvesta toiseen. Suomalaisuus ei ole katoavaa vaan pikemminkin alati kasvavaa ja kehittyvää.

Sekä Ruijaa että Pohjois-Ruotsia käsittelevissä kirjoissa tärkeimpänä suomalaisen kulttuurin kuvana piirtyy kertomus asutushistoriasta. Tässä kertomuksessa ovat mukana sadat ihmiset ja suomalaiskylät, jotka sekoittuvat yhteen yhtenäiseksi suomalaiskertomukseksi. Molemmilla alueilla suomalaiset määritellään tulijoiksi, muuttajiksi ja kaikkialle puskeutuviksi uudisasukkaiksi. Näin Suomen rajojen ulkopuoleltakin löydetään kokonaisia suomalaisvuonoja Pohjois-Norjasta ja suomalaismetsiä Pohjois-Ruotsista.

Muodostunut kveenikuva on kokonaisuutena maskuliininen, sillä Ruijaa käsittelevissä kirjoissa esitellään useita miehisiä elinkeinoja ja joukko nimeltä mainittuja vanhoja miehiä. Kveenien kulttuuri kuvataan Ruijan rantojen ensimmäisten uudisasukkaiden ja maanviljelijöiden elämäntavaksi, mutta samalla kuvataan suomalaiset oppineen myös mainioiksi merensoutajiksi. Suomalaiset ovatkin hyvin sopeutuneet elämään Jäämerenrannoilla. He ovat sekä oikeita 'maanmöyryjä', joiden sydämissä asuu koti-ikävä vanhaan Suomeen, että myös oikeita merensoutajia, jotka ovat sekoittuneet muihin Ruijan kansoihin. Suomalainen halutaan nähdä suomalaisena, vaikka hän olisi sekaverinenkin. Ruijaa käsittelevissä kirjoissa ei

kuitenkaan salata sitä, että Pohjois-Norjan suomalaisuus on katoamassa. Menneisyydestä haetaan uudisasukkaiden ylpeyttä, mutta nykyhetki merkitsee norjalaistumista.

Pohjois-Ruotsissa kaikkein huomiota herättävin suomalaisen kulttuurin kuvan osa on lestadiolaisuus, joka kuvataan värikkäästi. Pohjois-Ruotsin suomalaisuutta ei nähdä katoavana kuten Ruijassa, vaan se on vakaata ja jatkuvaa. Itse asiassa se on kasvavaa, sillä vaikka jotkin vanhat piirteet katoavatkin, niin suomalaisuus on ja pysyy. Pohjois-Ruotsin suomalaisen kulttuurin kuva on arkinen, käytännönläheinen ja kollektiivinen erotukseksi Ruijan kuvasta, joka on hieman juhlallinen, erikoinen, seikkailullinen, arktinen ja persoonallinen.

Suomalaisen kulttuurin kuva Ruijassa ja Pohjois-Ruotsissa eroaa luonnonkuvausten osalta, sillä Ruijassa pauhaava Jäämeri, kylmyys ja karuus saavat voimakkaan merkityksen, mutta Pohjois-Ruotsissa luonto ei ole Suomen luonnolle vastakohtainen, vaan se on oikea suomalaisen ihannemaa: metsäinen paratiisi. Yhteistä näiden kahden alueen suomalaisen kulttuurin kuville on kalastuksen tarkat ja yksityiskohtaiset kuvaukset. Lisäksi molemmissa kuvissa ovat tärkeitä suomalaisuuteen erottamattomasti kuuluvat hirsirakennukset ja saunat.

Ruijan ja Pohjois-Ruotsin alueiden kuvissa on ensin tarkka kuvaus suomalaisuuden piirteistä, mutta sitten todetaan suomalaisten sekoittuneen sekä saamelaisiin, norjalaisiin että ruotsalaisiin. Suomalaisuus nähdään ehdottoman tärkeänä, mutta puhtaita ja aitoja suomalaisia on lopulta vaikea löytää. Suomalaisen kulttuurin kuvat näiltä alueilta todistavat kuitenkin tuhatlukuisen suomalaiseksi määriteltävän väestön olemassaolon Suomen valtion ulkopuolella, Ruotsin ja Norjan kuningaskunnissa.

5 LÖYTYNYT LANTALAISKUVA

Tutkimuksen nimi *lantalaiskuva* on yksikkömuodossa. Se kertoo tutkimuksen tavoitteena olevan kokonaisvaltaisen yhteenvedon, yhden kuvan Lapin suomalaisesta kulttuurista. Mutta kuten edellä olevasta areaalisesta monimuotoisuudesta huomataan, ei hypoteesina oleva *lantalaiskuva* muodostu vain yhdeksi ja harmoniseksi kokonaisuudeksi. Se ei ole yksinkertainen ja yksimielinen kuva käsiteltävien kirjojen suomalaisesta kulttuurista. Tällainen lopputulos onkin toisaalta odotettavissa oleva, sillä useiden erilaisten teosten yhdessä muodostamaa kuvaa tutkiessa voidaan varautua ristiriitaisiin tuloksiin.

Lapin alueiden kuvat

Käsiteltävien 13 Lappi-kirjan suomalaisen kulttuurin kuvan analyysimenetelmänä käytetty areaalinen jako tuo esiin kiinnostavia piirteitä kirjojen maailmasta. 1900-luvun alkupuolen suomalaisten kansatieteilijöiden kuvaama Lappi jakautuu käsiteltävissä kirjoissa viiteen alueeseen. Maantieteelliset alueet, suomalaisen asutuksen laajuus ja suomalaiskylät ovat kirjoissa huomattavasti esillä. Lappi paikkana on niissä tärkeä kuvauskohde, ja maantieteellinen ulottuvuus, kiehtova luonto ja kaukaisuus ovat niiden kerronnan lähtökohtia. Lappi on niissä sellainen kaukainen maa, johon matkustaminen käy seikkailusta. Käsiteltävissä kirjoissa suomalainen kulttuuri (saamelaisen ohella) on yksi muualla, kaukana Lapissa, tavattu ilmiö. Vaikka suomalainen kulttuuri on omaa ja tuttua, niin silti se nähdään kaukana eksoottisen toisen rajamailla. Kirjoissa onkin runsaasti kuvauksia Lapin pohjoisesta luonnosta ja siitä ympäristöstä, jossa suomalaiset asuvat. Ihmiset ja kulttuurit nähdään osana Lapin luontoa ja ympäristöä.

Luonnon kuvauksissa ja kansallisuus- ja kulttuurikokoonpanojen määrittelyissä on kuitenkin eroja Lapin eri alueilla. Tämä tuo suomalaisen kulttuurin kuvaan heterogeenisyyttä ja ristiriitaisuutta. Käsitellenkin ensin Lapin viiden alueen suomalaisen kulttuurin kuvien toisistaan poikkeavien piirteiden syitä ja ilmenemismuotoja. Lopuksi yhdistän alueiden käsittelyt, jolloin nähdään kaikkien käsiteltävien kirjojen Lapin suomalaisesta kulttuurista käydyt hallitsevat diskurssit, joista lopullinen kulttuurin kuva paljastuu.

Lapin alueiden toisistaan poikkeavien suomalaisen kulttuurin kuvien muodostumisessa kiinnittyy huomio viiteen tekijään. Kunkin alueen suomalaisen kulttuurin kuva on riippuvainen kirjojen sisältämän tiedon määrästä, kuvituksesta, kirjailijoiden määrästä, kirjallisuuslajeista ja taustalla olevista tutkimusmatka-ajosta. Suomen Lapin kahdelta alueelta muodostuu monimuotoiset kulttuurin kuvat, sillä niiden suomalaisesta kulttuurista käydyt diskurssit ovat kirjavia ja ristiriitaisia. Niistä kertovissa kirjoissa on runsaasti tekstiä ja kuvitusta, ja kirjoittajina ovat kaikki neljä kirjailijaa. Kirjojen pohjana olevat tutkimusmatkat ovat aikaväliltä 1899-1939. Lisäksi nämä kirjat ovat selvästi jakautuneet etnografioihin ja matkakertomuksiin. Petsamon ja Kuolan alueen suomalaisesta kulttuurista kuva on yhtenäinen, vaikka siitä kerrotaan kolmen kirjailijan kirjoissa. Tämä johtuu vähäisestä teksti- ja kuvitusmäärästä sekä siitä, että kaikki aluetta käsittelevät kirjat kertovat suomalaisesta kulttuurista matkailevan kansatieteilijän otteella. Ajallinen hajontakaan ei ole huomattava, sillä kansatieteilijät ovat liikkuneet Petsamossa ja Kuolassa 1910-1920-luvuilla. Myös Ruijan ja Pohjois-Ruotsin suomalaisesta kulttuurista muodostuu tasapainoiset kuvat, koska alueita kuvataan melkein pelkästään Paulaharjun kirjoittamissa kirjoissa. Näin välttyään eri kirjailijoiden luomilta ristiriitaisuuksilta, vaikka Paulaharjun kirjoissa onkin tekstin ja kuvituksen runsaudesta johtuvaa monimuotoisuutta.

Käsiteltävien kirjojen tekstin ja kuvituksen suhteen merkitys on kiinnostava. Suomen Lapin alueita käsittelevissä kirjoissa on runsaasti valokuvia suomalaisista, mutta tekstiä on vielä enemmän, ja värikkäällä tekstillä onkin määräävä asema diskurssien muodostumisessa. Petsamon ja Kuolan suomalaisesta kulttuurista taas on vähän valokuvia, mutta nämä harvat valokuvat muodostuvat tärkeiksi. Ne jäävät hyvin mieleen erityisesti sen vuoksi, että ne ovat kuvia suoraan kameraan katsovista vakavista uudisasukkaista. Ruijaa ja Pohjois-Ruotsia käsittelevissä kirjoissa kuvitusta taas on niin monipuolisesti ja runsaasti, että sillä hetkittäin on määräävä asema diskurssien muodostumisessa.

Käsiteltävien kirjojen erilaisilla kirjallisuuslajeilla on myös vaikutus Lapin alueiden suomalaisen kulttuurin kuvien syntyyn. Kansatieteellisten kuvauksien ja kertomusten, matkakertomusten sekä novellien välillä on eroavuuksia tekstin ja kuvituksen tyyliissä, ja ne luovat kaikki omanlaisen kuvan kulttuurista. Tämä johtuu siitä 'äänestä', joka kirjassa kuuluu, ja kuvauksien näkökulmasta. Kansatieteellisissä kuvauksissa kulttuurista puhutaan usein informantin 'äänellä', koska kirjan kuvaukset perustuvat informantin kertomiin asioihin. Näkökulma on kuvattavien ihmisten puolella, ja kuvaukset painottuvat huomattavasti 'muisteluksiin', menneisiin asioihin. Matkakertomuksissa ääni on selvästi kirjailijan ja

näkökulma kuvaushetkessä. Kirjailija suuntaa kertomuksessa lukijan katseen tiettyihin itsensä näkemiin seikkoihin, ja kirjan näkökulma on ulkopuolinen, toinen. Novelleissa ääni on myös toisen, ulkopuolisen ihmisen, mutta näkökulma on tavallaan kuvattavan ja tarkastelijan välimailla. Aikakaan ei ole novelleissa niin merkityksellistä. Kun suomalaista kulttuuria katsotaan kuvattavien ihmisten näkökulmasta, muodostuu kuvasta arkinen ja tavallinen;

Pirtin edessä on pieni porstua talon tavaroineen, ja sen perässä pikku koppero kirmua ja maitoastioita varten. - Pihan takana ovat kentän maitoaitat ja kellarit, joka talolla omansa, sivulla leveät matalat navettahoidot, ja aittain takana kentällä isot karjamuurit sekä savuavat tulisijat... (P-23 VLP, 217.)

mutta matkailijan ja kirjailijan katseella katsottaessa muodostuu siitä erikoinen ja ihmeteltävä:

Pellon karjakentällä vallitsi sama järjestyksen ja siisteyden henki kuin kylässäkin. Emme vielä olleet muita karjakenttiä nähneet ja arvelimme sen kuuluvan asiaan. Kelpasipa pilkistää navettaan tai maitokellariin. Edellinen oli päiväksi niin huolellisesti pyyhitty, ettei olisi luullut siellä pitkiin aikoihin lehmää pidetyn. Kellarissa oli permanto tuoreilla kuusenhavuilla katettu. (M-36 PPP, 27.)

Usein matkakertomusten antama kuva Lapin suomalaisesta kulttuurista on terävämpi kuin etnografioiden kuva, sillä se piiryy mieleen henkilökohtaisuutensa vuoksi. Näin on erityisesti Petsamon ja Kuolan kuvausten osalta. Jokaiselta Lapin alueelta on kuitenkin kuvauksia eri kirjallisuuslajeissa. Matkakertomusten ohella on myös etnografiaa, mikä tuo alueen kuvaukseen luotettavuutta, vakavuutta ja menneisyyteen sitoutumista, jota ilman kuva jäisi pintapuoliseksi 'kulttuurin hahmotelmaksi'. Mutta kahden tai kolmen erilaisen lajin yhdistyminen tuo kuvaan sekä monipuolisuutta kuten Ruijan kuvauksissa että ristiriitaisuutta kuten Taka-Lapin ja Sompion kuvauksissa.

Viiden Lapin alueen suomalaisen kulttuurin kuvien näkyvimpiä eroavaisuuksia ovat aika, luonto ja suomalaisuuden piirteet. Merkityksellisimmän eroa on menneen ja nykyisen ajan välillä esiintyy Petsamon ja Kuolan sekä Taka-Lapin ja Sompion alueiden suomalaisessa kulttuurissa. Petsamossa ja Kuolassa aika kuvataan suoraviivaisesti ja kronologisesti etenevänä kehityksenä, joka nähdään hyvänä ja luonnollisena. Modernisuus ja uudistukset kuuluvat asiaan. Taka-Lapissa ja Sompiossa taas katse on toisaalta kaukana menneisyydessä ja toisaalta tarkasteluhetkessä. Käsitys ajasta ei ole harmoninen, vaan se on jakautunut vanhaan ja uuteen, joista lopulta vanha ilmenee parhaimpana. Toisella tasolla aika liittyy suomalaiseen uudisasutukseen. Petsamossa ja Kuolassa uudisasutuskin kuvataan jatkuvana ja dynaamisena, kun taas Ruijan ja Pohjois-Ruotsin suomalaisesta uudisasutuksesta kerrotaan menneessä aikamuodossa. Erona Ruijan ja Pohjois-Ruotsin välillä on kuitenkin se, että Ruijassa uudisasukkaiden suomalaisuus on katoavaa mutta Pohjois-Ruotsissa säilyvää. Ainoastaan Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueen suomalaisen kulttuurin kuvassa aika ei ole erityisen

merkittävässä asemassa, vaikka siinäkin liikutaan sekä menneisyydessä että kuvaushetkessä. Siinä muut kuvattavat asiat ovat merkityksellisimpiä kuin aika. Kokonaisuutena Lapin alueiden erilaiset ajan ulottuvuudet ovat itse asiassa hämmentäviä. Suomalainen kulttuuri ei asetu vakaaseen ja pysyvään asemaan, vaan se on vanhaa ja uutta, mennyttä ja nykyistä sekä perinteistä ja modernia.

Luonto kuvataan Lapin alueilla selvästi erilaisena. Taka-Lapissa ja Sompiossa luonto kuvataan maagisena ja persoonallisena. Luonto on oikea erämaa, joka jakautuu Sompion päivä- ja Taka-Lapin yöpuolen maahan. Yhtä merkityksellisenä luonto kuvataan myös Ruijassa, jossa vastakkain taistelevat maa ja meri. Taka-Lapin ja Sompion sekä Ruijan alueiden vahvat luontodiskurssit ovat Paulaharjun teosten ansiota. Näillä alueilla luonto on kuin itsenäinen olento: se ei ole vain suomalaisen elinympäristö vaan hänen vastapelurinsa. Muilla Lapin alueilla luonto kuvataan etupäässä suomalaisen toimintaympäristöksi. Se on suomalaisen kulttuurin yksi taustatekijä ja maisema, jonka pohjoisuutta ilmentävät piirteet ovat tärkeitä, mutta jonka suurin merkitys on sen esteettisyys- ja hyödynnettävyysfunktio.

Miespersoonat ja heidän erikoistaitonsa kuvataan merkityksellisinä Peräpohjan ja Länsi-Lapin sekä Ruijan alueilta, mikä eroaa muiden alueiden suomalaisluonteiden kuvauksista. Vaikka kaikilta alueilta mainitaan nimeltä mieshenkilöitä ja kuvataan yksityiskohtaisesti miehisiä elinkeinoja ja ammatteja, niin tavallisesti vahvimman aseman saavat yleiset kuvaukset uudisasutuksesta ja elinkeinoista. Peräpohjan ja Länsi-Lapin alueen suomalaisen kulttuurin kuva eroaa muista myös humoristisuutensa vuoksi, sillä se kuvaa suomalaiset hieman koomisena ja iloluontoisena kansana. Kiinnostavaa on sekin, että vain Pohjois-Ruotsin suomalaisen kulttuurin kuvauksissa kristinusko, nimenomaan lestadiolaisuus, nousee merkitykselliseksi. Muilta alueilta kuvataan etupäässä sellaisia henkisen kulttuurin piirteitä kuin uskomuksia ja manauksia, ja kristinusko mainitaan vain niiden yhtenä osana.

Peräpohja ja Länsi-Lappi kuvataan kokonaisuudessaan niin suomalaisena, että tarkasteltu kulttuuri muodostuu tämän alueen osalta perisuomalaiseksi - maustettuna kuitenkin annoksella pohjoista erikoismakua, jotta se on kiinnostava kuvauskohde ja sopivasti muusta suomalaisesta kulttuurista erottuva. Peräpohjan ja Länsi-Lapin osalta tärkeimpänä kuvataan taitavat talonpojat, oikea kansatieteellinen kansa, kun taas Taka-Lapissa ja Sompiossa esille nousevat kuvaukset suomalaisista virkamiehistä. Itäisessä Lapissa eron tekeminen saamelaisuuteen on oleellisempaa kuin talonpoikaisuuden korostaminen, ja siellä erilaiset virkamiehet edustavat näkyvimmin oikeaa suomalaisuutta. Yksiselitteisimmin suomalaisuus kuvataan nimenomaan suomalaiseksi uudisasutukseksi Petsamossa ja Kuolassa. Siellä suomalaisia kerrotaan olevan vähän, he ovat

tuoreita tulijoita, ja he eivät ole juuri sekoittuneen muihin kansoihin. He ovat vielä selkeästi Suomen sukua, vaikka asuvatkin vieraan valtion alueella. Tilanne Ruijan ja Pohjois-Ruotsin kuvauksissa on toisenlainen. Niissä oleellisinta on todistaa suomalaisuuden olemassaolo pätevillä esimerkeillä, mutta samalla on myös selvitettävä suomalaisten sekoittuminen muihin kansoihin. Kun Kuolan suomalaisuusdiskurssi kertoo rajatusta ihmisryhmästä, niin Ruijan ja Pohjois-Ruotsin kohdalla rajanvedot muihin kulttuureihin ovat hämärtyneet.

Käsiteltävien Lappi-kirjojen alueiden erilaisista kuvista syntyy kiinnostavia ristiriitoja luonnonehdoilla elämisestä ja luonnon valloittamisesta, menneestä ja jatkuvuudesta sekä suomalaisuudesta ja ei-suomalaisuudesta. Suomen valtion alueella saamelaist (sekä joidenkin yksittäisten muiden kulttuurin edustajien) sanotaan sulautuneet suomalaisuuteen, mutta Ruijassa suomalaisuus sulautuu saamelaiseen ja norjalaiseen kulttuuriin. Petsamossa ja Kuolassa suomalaisten ei mainita muuttuneet mihinkään siitä, mitä he ovat olleet sinne muuttaessaan, mutta toisaalta heidän asutushistoriansa on alueella varsin lyhyt. Pohjois-Ruotsissa taas suomalaisuuden kerrotaan voivan hyvin ja olevan yhä edelleen jatkuvaa ja kasvavaa.

Monisärmäinen lantalaiskuva

Käsiteltävistä Lappi-kirjoista voidaan kokonaisuutena löytää kuusi yhteistä hallitsevaa, merkityksellistä diskurssia. Yhdessä nämä diskurssit kertovat monipuolisesta kokonaisvaltaisesta suomalaisesta kulttuurista, jota tarkastellaan osana suurempaa kokonaisuutta. Tärkeitä diskursseissa eivät ole yksittäiset asiat vaan laaja-alainen näkemys. Esille nousevat hallitsevat diskurssit kertovat 1) luonnosta ja asuinympäristöstä; 2) suomalaisuudesta; 3) perinteisistä kansatieteellisistä piirteistä (elinkeinoista ja rakennuksista); 4) ihmisluonteista ja henkisestä kulttuurista; 5) nähtävyyksistä ja historiallisista tapahtumista; sekä 6) ajasta ja muutoksesta. Nämä yhteiset diskurssit eivät kokoonpanoiltaan ja nimiltään ole samoja kuin viiden alueen suomalaisen kulttuurin eri diskurssit, vaan ne ovat yhteenvetoja ja synteesejä. Yhdessä nämä diskurssia paljastavat sitten käsiteltävien kirjojen *lantalaiskuvan*.

Jokaisen käsiteltävän Lappi-kirjan ensimmäinen esiin nouseva hallitseva diskurssi kertoo Lapin luonnosta suomalaisten elinympäristönä. Tämä *pohjoisuuden merkitys -diskurssi* on täynnä runsaita ja värikkäitä adjektiiveja. Siinä painottuvat pohjoisen alueen omaperäisyys, erikoiset luonnonolot, kylmyys, karuus, kauneus ja eksotiikka. Porot, sääsket, tunturit ja

tiettömät taipaleet ovat sen erottamattomia osia. Aiemmin on käsitelty luonnon kuvauksen eroja Lapin eri alueilla, mutta silti jokaisella alueella luonto kuvataan sekä suomalaisen kulttuurin taustakankaana ja näyttämönä että sen erottamattomana osana. Lapin luonnolla ja pohjoisuudella on huomattava merkitys suomalaisten elämässä. Luonto on hyödyntämistä varten, ja se on voitettava vastus, mutta samalla se on myös aktiivinen vastapeluri; sielukas, kurvikas ja persoonallinen toimija pohjoisen ihmisen elämässä. Luonto ja pohjoisuus määräävät elämisen raamit, mutta ne myös jättävät leimansa suomalaisiin. Pohjoisuudella leimattu Lapin suomalainen on näin erilainen kuin eteläisen Suomen asukas.

Suomalaisuutta määrittelevä *keitä he ovat?* -diskurssi on se Lappi-kirjojen kiinnostavin piirre, jonka vuoksi tutkimusaiheen valitsin. Olen yllätynyt, miten ristiriitaisesti kirjoissa suomalaisuutta käsitellään. Suomalaisuus määritellään kolmijakoisesti: oikeana etsittyinä suomalaisuutena, muuttuneena ja sopeutuneena suomalaisuutena sekä katoavana suomalaisuutena. Oikean suomalaisuuden säilyminen kuvataan tärkeäksi, mutta toisaalta muuttuminenkin nähdään luonnollisena ja ihailtavana piirteenä. Ainoastaan täydellistä katoamista, erityisesti Ruijassa, kauhistellaan.

Länsi-Ruijan mailla ovat useat kolmannenkin polven siirtolaisparat jo niin unohtaneet isänsä nimen ja entisen kotiseudun, etteivät tiedä siitä mitään. Näinpä norjalainen voi, todettuaan ensin, että suomalaisten sitkeä kielensä säilyttäminen on »huolestuttava kansallinen ilmiö», jo hyvillään kirjoittaa: »Nyt kuitenkin on tilanne jo muuttunut. Lapset osaavat norjaa, luetaan norjalaisia sanomalehtiä, eikä ole mitään siteitä Suomeen». (P-28 RS, 528-529.)⁸¹

Keitä he ovat? -diskurssissa suomalaiset määritellään ensin erityisen suomalaisiksi luettelemalla heille tyypillisiä suomalaisiksi katsottuja piirteitä ja painottamalla suomenkielisyyttä. Todisteina oikeasta suomalaisuudesta ovat sellaiset piirteet kuin väkevät valloittavat uudisasukkaat, erämiehet, sisukkaat maanmyllertäjät, karjankasvattajat, tervanpolttajat, hirsitalojenrakentajat ja Suomen vanhojen runojen sekä loitsujen taitajat. Suomalaisuutta määritellään asettamalla se rinnakkain ja vastakkain toisten kansojen kanssa, jolloin nähdään niitä toisistaan erottavat tekijät. Suomalaisuus on näin myös ei-saamelaisuutta tai ei-muuta-kansallisuutta. Tämä erottelu on kansallisille representaatiolle ominainen tapa, sillä niissä yleensä lähdetään etsimään merkityksiä asettamalla oma kansa vastakkain vieraiden kansojen kanssa. Vastakkain asettelun seurauksena paradoksaalisesti on, että suomalaisuus määritellään negaatioksi. Se saa sisällön vain siitä, miten se eroaa muista. (Ks. Rantanen 1997, 220.)

Suomalaisuuteen liitetään *keitä he ovat?* -diskurssissa myös sopeutuminen, sekoittuminen ja

⁸¹ Paulaharju (1928, 529) on merkinnyt tekstin viitteeksi: Axel Hageman, Westfinmarken.

muuttuminen. Suomalaiset kuvataan kaikkialle tunkeutuvina, uusiin oloihin sopeutuvina ja muihin kulttuureihin sekoittuvina koko Lapin alueen asukkaina. Toisaalta aidon suomalaisen nähdään säilyttävän aina suomalaisuutensa, vaikka toisaalta hänet myös kuvataan niin eteväksi, että hän kykenee sopeutumaan uusiin olosuhteisiin ja oppimaan vaadittavat taidot. Itse asiassa hänen mainitaan lopulta osaavan ne paremmin kuin uuden paikan alkuperäiset asukkaat. *Keitä he ovat? -diskurssin* vahvimpia lausumia ovatkin suomalaisuuden todistamisen lisäksi käsitteet lantalaistua, lappalaistua, norjalaistua jne. Muuttuminen on kuitenkin ristiriitaista, sillä kun suomalaisten sanotaan muuttuvan muiksi, niin silti heissä säilyy jälki vanhasta suomalaisuudesta. Suomalaisuuden löytäminen on niin tärkeää, että myös muuttuneesta tai monella lailla sekoittuneesta halutaan löytää sen jäljellä olevat rippeet.

Muiden kansojen edustajien sanotaan myös muuttuvan suomalaisiksi. Tässä ei ole kysymys vain saamelaisten suomalaistumisesta, vaan myös norjalaisten, ruotsalaisten, saksalaisten ja hollantilaistenkin suomen kielen ja tapojen omaksumisesta.

Mutta Lapinkorpeen, suomalaiseen – ja lappalaiseen – ympäristöön jouduttuaan oppivat eteläntulijat solkkaamaan suomenkieltä, ja seuraava polvi jo puhui täyttä jokilaakson murretta... Samoin myös joutuivat suomalaisvyöryn alle ruotsalaiset kaivosmiehet, jotka tunkeutuivat suomalaismetsien malmikenttiin rautaa kaivamaan. (P-23 VLP, 66.)

Suomalaisuus ei näin ollen aina merkitse ihmistä, jonka etninen alkuperä olisi suomalainen. Käsiteltävissä kirjoissa kerrotaan usein selvin sanoin eri kulttuurien välillä tapahtuneista muuttumisista, mutta toisinaan ne jätetään mainitsematta. Kaiken kaikkiaan suomalaisuus vaikuttaakin olevan jotain sellaista, joka voidaan halutessa määritellä suomalaisuudeksi tai ei-suomalaisuudeksi aina tilanteen ja aiheyhteyden mukaan.

Kokonaisuutena käsiteltäviä kirja tarkastellessa voi tehdä sen johtopäätöksen, että Lapin suomalainen kulttuuri poikkeaa 'oikeaksi' määritellystä suomalaisuudesta. Siinä halutaan nähdä 'oikeaa' suomalaisuutta, mutta kuitenkin ei voida ummistaa silmiä siltä muutokselta, joka kulttuurille Lapissa on tapahtunut. Lapin suomalainen on ja ei ole oikea suomalainen. Lisäksi Lapin suomalainen on vieläpä melkein täysin muuksi muuttunut, esimerkiksi norjalaistunut suomalainen. Käsiteltävissä kirjoissa lopullinen mielipide suomalaisuudesta vaihtelee sen mukaan, mitä etupäässä kuvataan ja miten. Jos tarkastellaan matkailijan katseella saamelaista kulttuuria, kuvastuu suomalainen kulttuuri omana ja tuttuna, nimenomaan suomalaisena. Mutta jos näkökulma on etnografinen ja kohteena suomalainen kulttuuri, tulevat muutos ja sopeutuminen selkeästi esille.

Muuttuneelle Lapin suomalaiselle kulttuurille annettuja omalaatuisuuden tunnusmerkkejä

ovat omat murre sanat⁸², Lapin luonnon ja muiden kulttuurien vaikutuksesta opitut pohjoiset elinkeinot (esim. poronhoito, poronsarvi-liiman keitto ja Jäämeren pyynti) ja suomalaisista käytetyt toiset nimet: lantalainen ja kveeni.⁸³ Käsiteltävissä kirjoissa puhutaan myös suomalais-lappalaisista, lappalais-suomalaisista, ruijalais-suomalaisista ja muista sekoittuneista etnisistä alkuperistä⁸⁴, joissa kaikissa on tärkeää sekä mainita suomalaisuus että samalla sekoittuminen.

Merkityksellisen diskurssin käsiteltävissä etnografisissa Lappi-kirjoissa muodostavat tärkeät kansatieteen tutkimuskohteet: suomalaisten elinkeinot, työtavat, esineet ja rakennukset. *Kansatieteelliset piirteet -diskurssi* sisältääkin käsiteltävien kirjojen laajat ja monipuoliset kuvaukset erityisesti suomalaisten elinkeinoista ja rakennuksista. Siinä ovat mukana eräelinkeinot, karjanhoito, maanviljely, metsän hyödyntäminen, kaupankäynti ja hirsitalot. Lisäksi ristiriitaisina piirteinä esiintyvät toisilta Lapin kulttuureilta omaksutut elinkeinot.

Yhdeksi tärkeimmistä suomalaisten elinkeinoista kuvataan kalastus. Siitä kerrotaan kaikki oleelliset piirteet pyyntivälineistä pyyntitapoihin. Kalastusta kerrotaan harjoitettavan kaikissa vesistöissä; joilla, järvillä ja merellä. Kalastuksen kuva onkin arkinen, ja kala on Lapin suomalaisten tavallista ruokaa. Myös metsästyksestä kerrotaan merkittävänä mutta hohdokkaana menneenä elinkeinona. Metsästykseen liittyy sankaritarinoita, jotka tekevät siitä erikoisen ja katoamassa olevan erämaan ihmisen elinkeinon. Eränkävynnin rinnalla suomalaisten tärkeänä elinkeinona nousee esille karjanhoito, sillä oikeilla suomalaisilla on aina karjaa, vaikka he eivät maata voisikaan Lapin kylmillä perillä viljellä. Suomalaisten karjaa ovat yleensä lehmät mutta myös lampaat ja hevoset. Karjanhoitoon liittyvistä piirteistä kuvataan erityisesti 'talviniestan' (rehun) teko, uskomukset (lehmien siunaamiset ja painajaiset), lehmien nimet, kesäkentät ja karjanantimet: voi, maito, piimä, viili, kerma ja juusto.

Myöskään maanviljelyn kuvausta ei käsiteltävissä kirjoissa sivuuteta, mutta siitä painotetaan erityisesti viljanviljelyn vaikeutta Lapissa. On sankariteko saada jumalanvilja kasvamaan raukoilla rajoilla. Tavallisina viljelyskasveina mainitaan ohra, peruna ja nauris, mutta 'oikeat' suomalaiset haikailevat kuitenkin ruista, joka on rakas muisto vanhasta Suomen maasta. Suomalaisten oikeaa ruokaa mainitaan Ruijanrannallakin olevan leipä ja puuro. Lapin suomalaiset saavat kuitenkin usein myös pettukan leiman, sillä 'täysi leipä' on kylmässä

⁸² Paulaharjun kirjoissa on pitkät listat erikoisia murre sanoja, joita haastatellut ovat käyttäneet.

⁸³ Kveenit ovat Pohjois-Norjan vähemmistökansa, joiden kulttuuri perustuu suomalaiseen kulttuuriin ja kieli suomen kieleen. Kveenit ovat suomalaisperäisiä mutta kansallisuudeltaan norjalaisia. (Saressalo 1996, 15-18.) Kveeneiksi kutsutaan kuitenkin vain niitä suomalaisia ja heidän jälkeläisiään, jotka ovat muuttaneet Ruijaan 1800-luvun puolivälin ja 1900-luvun alkuvuosien välillä, suuren muuttoaallon aikana (Anttonen 1984, 1).

⁸⁴ Erilaisista sekoittumista merkitsevistä nimityksistä ks. esim. Paulaharju 1935, 83-84.

Lapissa monille vain toteutumaton haave.

Metsänhyödyntäminen kaikessa laajuudessaan kuvastuu myös merkityksellisenä suomalaisten elinkeinona. Suomalaiset hakkaavat puita ja polttavat tervaa. Suuret 1900-luvun alun tukkisavotat kuvataan useissa käsiteltävissä Lappi-kirjoissa. Tukkijätkiä putkahtaa esiin Lapin joka kolkassa, ja he ovat sekä 'etelän variksia' että paikallisia peräpohjan miehiä. Metsänhyödyntämiseen liittyvät myös suomalaisuuden tärkeinä symboleina esitetyt salvoshirsitalot. Niistä annetaan yksityiskohtaisia kuvauksia, ja niitä kerrotaan olevan monenlaisia: pieniä tunturimajoja ja suuria jokivarren taloja. Lisäksi kuvataan kesäkenttien erilaisia hirsirakennuksia, kalapirttejä, vanhoja puukirkkoja ja autiotupia. Suomalaisten kuvataan asuvan monenlaisessa ympäristössä ja harjoittavan useita eri ammatteja, mutta asuntona heillä on aina hirsitalo. Erityisen huomionarvoisena kuvataankin se, että Ruijan puuttomilla rannoilla suomalainen joutuu tyytymään turvetaloon, tai että vasta tulleet Petsamon uudisasukkaat asuvat aluksi maapirteissä. Lisäksi on kiinnostavaa, että tunturisaamelainen muuttaessaan tunkkaiseen pirttiin muuttuu 'lantalaiseksi'. Hirsipirtti, karjanhoidon ja maanviljelyn ohella, kuvataan merkiksi suomalaisuudesta, vaikka asukkaiden etninen alkuperä olisikin jokin muu.

Monista lukuisista suomalaisten ammattialoista erottuu huomattavana ja kiinnostavana esille kaupankäynti. Suomalaisten kuvataan kulkevan edes takaisin koko Lapin ja muun pohjolan laajuudella kuljettaen voita, turkiksia yms. hevosilla sekä poroilla. Suomalaiset ovat liikkuvaisia, uteliaita ja yritteliäitä. He ovat kauppasuhteissa muiden Lapin asukkaiden kanssa. Menneinä aikoina he myös pitivät useita päiviä kestäviä värikkäitä Lapin markkinoita kirkkojen ympärillä. Toinen huomattava, erottuva elinkeino on poronhoito. Suomalaisten sanotaan oppineen poronhoidon saamelaisilta, mikä merkitsee sitä, että poronhoidosta kerrotaan eksoottisena ja hurjia piirteitä omaavana elinkeinona. Suomalaiseen poronhoitoon kuuluvat varkaudet ja itärajalla kolttaporovarkaiden takaa-ajot. Silti poro kuvataan myös itsestään selvänä suomalaistenkin vetoeläimenä talviolosuhteissa, ja suomalaisten kääriytyminen poronahkoihin talvipakkasella kuvataan järkevänä ja käytännöllisenä suojautumiskeinona. Poronhoito kuvataan kuuluvaksi kaikkien Lapissa asuvien ihmisten elämään. Sitä ei pidetä saamelaisten yksinoikeutena, vaikka siinä onkin aina vivahdus eksoottista saamelaisuutta.

Kuvattuja elinkeinoja tarkastellessa Lapin suomalaiseksi kansaksi hahmottuvat sekä rahvas, eri ammattialojen edustajat että virkamiehet; siis talonpojat, papit, opettajat, metsänhoitajat, tukkijätkät, ruukin sepät, erämiehet, kauppamiehet ja Ruijanrannan kalastajat. Lapin suomalaiset eivät elä vain maanviljelystä ja karjanhoidosta, vaan heillä on koko joukko erikoisammattajeja, ja

heidät kuvataan kirjavana joukkona taitavia ja moneen pystyviä ihmisiä.

Lapin suomalaisten luonteenpiirteiden ja henkisen kulttuurin kuvaukset muodostavat *hurjat suomalaiset -diskurssin*. Kuten Lapin luonnon ja ympäristön kuvaukset ovat suomalaistenkin kuvaukset adjektiivipitoisia ja värikkäitä. Suomalaisten miesten ja naisten kuvaukset muodostuvat toisistaan poikkeaviksi. Käsiteltävissä kirjoissa kuvataan monta nimeltä mainittua suomalaista miestä koko elämänsähistorialtaan. Näiden miesten kerrotaan olevan taitavia niin maallisissa kuin henkisissäkin asioissa, ansiokkaita käsityöläisiä ja kunnioitettavan suorasekäisiä, sisukkaita korvenraivaajia ja eränkävijöitä. Suomalaisista naisista kerrotaan etupäässä kievariain ja maatalojen emäntinä ja uudisasukkaiden vaimoina. Nämä naiset kuvataan vahvoina, rehevinä ja usein humoristisina persoonina. Heistä ei kuitenkaan piirretä kokonaisia henkilökuvia, vaan heidät kuvataan lyhyiden välähdyksien kautta usein nimettöminä henkilöinä. Naiset saavat käsiteltävissä kirjoissa osakseen merkityksellisen, humoristisen ja mieleen jäävän kuvauksen, joka jää kuitenkin kokonaisvaltaisen mieskuvauksen varjoon.

Suomalaiseksi luonteenpiirteeksi mainitaan erityisesti liikkuvaisuus ja dynaamisuus. Suomalaiset kuvataan uudisasukkaina, kulkevinä kauppiaina ja Ruijanrannan kalamiehinä. He ovat metsän- ja maanraivaajia, ja heillä on kievareita, kyydityksiä, autiotupia, jokireittejä ja kesä- sekä talviteitä. Lappi kuvataan suomalaisten valloittamana ja ristiin rastiin kulkemana alueena. Mutta tähän liittyen suomalaiset eivät saa vain kunnioitettavan uudisasukkaan leimaa, vaan he ovat myös ahneita vallan tavoittelijoita, väkivaltaisia ja itsepäisiä köriläitä, puukkojunkkareita, sotilas- ja vankikarkureita ja uhkarohkeita kaikkialle tunkevia siirtolaisia.

Tämä oli kyllä totta. Kukapa lienee villimpi päihtynyttä suomalaista, ja vielä pahempi oli, kun tänne Jäämerellekin kveeniä seurasi hänen erottamaton elämänkumppaninsa: tuppivyö terävine puukkoineen. (P-28 RS, 512.)

Suomalaisten kerrotaan kulkevan sekä pieninä perheinä että suurina joukkioina. Erityisesti Ruijaan he ovat menneet jopa kansainvaelluksen tavoin. Suomalaisten dynaamisuus ja liikkuvuus kuvataan yleensä positiivisena ilmiönä, sillä vaikka siihen liittyvät negatiivisetkin seikat huomioidaan, pidetään suomalaisten levittäytymistä kaikkialle Lappiin tärkeänä. Lappi todistetaan näin myös suomalaisten maaksi.

Luonteenpiirteiden kuvauksissa ovat merkittäviä myös kertomukset suomalaisten puhtaudenharrastuksesta. Suomalaiset kuvataan yleisesti puhtautta ja siisteyttä rakastavaksi kansaksi, jotka siivoavat navettansa kesäksi ja korjaavat vanhat rojut nurkistaan niin tarkasti, että museoesineiden kerääjälle ei ole jäänyt mitään jäljelle. Saunan sanotaan kaikkialla Lapissa olevan suomalaisuuden ilmentymä, jonka suomalaiset ovat vieneet mennessään Pohjois-

Ruotsiin ja Ruijaankin. Puhtaus kuvastuu erityisen positiivisena ja ihailtavana piirteenä, joka julistaa suomalaisten sivistyneisyyttä ja ahkeruutta. Vaikka siisteyden vastakohtana kerrotaan myös hajuista ja toisaalta metelistä ja kiroilusta, niin ne kuvataan vain kiinnostavina yksityiskohtina, jotka itse asiassa korostavat yleistä siisteyden ja puhtauden leimaa.

Hurjat suomalaiset –diskurssissa saa myös tärkeän aseman henkinen kulttuuri, kristinuskosta kansan uskomuksiin. Tärkeimmäksi kristinuskon piirteeksi mainitaan lestadiolaisuus, vaikka käsiteltävissä kirjoissa kerrotaan myös valtionkirkon Lapin-papeista ja heidän elämäntapaistaan. Lestadiolaisuuden kuvauksissa on iloa, suuria tunteita ja tekoja. Lestadiolaisuutta vahvempana kerrotaan kuitenkin suomalaisten muusta henkisestä elämästä, uskomuksista ja monista tavoista. Suomalaisuuteen kuuluvat vanhat Suomen runot, esi-isien aikaiset loitsut, manaukset ja juhlatavat. Ne kuvastavat vakaata kansanelämää, joka on kokonaisvaltaista ja mielekästä. Samalla ne *kansatieteelliset piirteet –diskurssin* ohella tuovat suomalaiseen kulttuuriin perinteisyyden ja jatkuvuuden tunnetta, kun muut hallitsevat diskurssit kertovat etupäässä liikkumisesta ja muutoksesta.

Lapin nähtävyyksistä ja historiallisesti merkittävistä tapahtumista kertova *Lapin historia –diskurssi* on kiinnostava. Lappi näyttäytyy käsiteltävissä kirjoissa alueena, joka on täynnä luonnonkauniita paikkoja, vanhoja puukirkkoja ja seitoja. Kirjoissa kerrotaan useaan otteeseen Sodankylän, Pielpajärven ja Ruonalan kirkoista. Kuuluisina mainitaan myös Keimiöniemen kalapirtit. Historiallisista tapahtumista kuvataan Juho Vesaisen Petsamon ryöstöretki, Kautokeinin kapina ja kuuluisien tutkimusmatkailijoiden vierailut Lapissa. Näin Lappi ja sen suomalaisten elämä kuvataan historiallisena ja tapahtumarikkaana, vaikka samalla käsitellään saamelaisienkin historiaa. *Lapin historia –diskurssi* todistaa myös suomalaisilla olevan historialliset juuret Lapissa, mikä merkitsee, että he eivät ole vain vastatulleita valloittajia vaan oikeutettuja Lapin asukkaita.

Historiallisuus ja uudisasutus liittyvät viimeiseen *aika ja muutos –diskurssiin*. Aika on läsnä käsiteltävissä kirjoissa koko ajan; se on joko mennyttä tai nykyhetkeä, jatkuvaa tai hetkellistä. Lapin suomalaisesta kulttuurista etsitään perinteellistä ja vanhaa. Se nähdään nostalgisesti kulttuurina, joka on historiallisten tapahtumien värittäjä, ja jolla on hohdokas erähenkinen menneisyys. Toisaalta dokumentaarisiin otteisiin kuvataan suomalaisen kulttuurin olevan muutoksen kynnyksellä ja matkalla kohti modernisuutta. Nämä muutokset ja uudistukset nähdään hyväksyttävänä ja toivottavana. Suomalaisten sopeutuminen ja sekoittuminen muihin Lapin alueen kansoihin nähdään kiinnostavana ja luonnollisena muutoksena. Lisäksi ajassa on mukana maailmallinen ulottuvuus, sillä ajan kuvausten kautta Lapin suomalainen kulttuuri

kuluu osaksi koko Lappia, Suomea, Eurooppaa ja lopulta koko maailmaa. Ajan kuvauksessa suomalaisen kulttuurin muuttuminen nähdään hyvänä ilmiönä, ja tämä muuttuminen ymmärretään osaksi koko maailman tapahtumia.

Millaiseksi muodostuu käsiteltävien Lappi-kirjojen suomalaisen kulttuurin kuva? Se välittää värikkään, positiivisen, elämänläheisen ja monipuolisen kuvan Lapin suomalaisesta kulttuurista. Se piirtyy esiin laajana ja monisärmäisenä kuvana, jossa on koko Lapin suomalaista kulttuuria koskevia yhteisiä piirteitä, mutta jossa on myös alueellisia eroja ja ristiriitaisuuksia. Kokonaisuutena siitä syntyy kuitenkin varsin ehjä kuva, sillä vaikka matkakertomukset tuovat kuvaan enemmän hetkellisyyteen ja liikkumiseen painottuvan vaikutelman kuin mikä syntyisi pelkkien etnografioiden kautta, niin silti matkakertomuksissakin on tarkkoja kulttuurin kuvauksia, joista suomalaisen kulttuurin kuva kokonaisuutena piirtyy esille varsin etnografisena, kenttätöiden pohjalta muodostuvana ehjänä kuvana.

Suomalaisen kulttuurin kuvassa on perinteinen suomalaiskulttuuri esillä elinkeinojen, rakennusten ja henkisen perinteen kuvauksilla, mikä luo kuvaan vakaan ja turvallisen kansatieteellisen perustan. Tältä perustalta versovat esiin monet värikkäät ja persoonalliset piirteet, joiden avulla se verhoutuu paikoin melkein tunnistamattomaksi. Vakaa ja vuodesta toiseen toistuva kansanelämä on väritetty piippumuoreilla, luvatta asujilla, rohkeilla Lapin-papeilla, lestadiolaissaarnaajilla, erikoisammattien taitajilla, sissipäälliköillä, tukkijätkillä, satoja kilometrejä taivaltavilla kauppiailta ja merkittävillä historiallisilla tapahtumilla. Tasainen elämäkuva rikkoutuu jatkuvan ja dynaamisen uudisasutuksen ja kehityksen myötä. Suomalainen kulttuuri on etenevää, valloittavaa ja levittäytyvää. Suomalaiset ovat rohkeita ja sisukkaita, mutta he ovat myös uppiniskaisia ja uhkarohkeita karkulaisia. He nousevat yhä kauemmas pohjoiseen sekä valloittaakseen maata että myös paetakseen Suomen valtion tiukkaa otetta. Suomalaisista halutaan mainostaa rohkean uudisasukkaan kuvaa, mutta samalla kerrotaan myös väkivaltaisista lainkouran välttäjistä ja sotakarkureista.

Kiinnostavinta on se, että perisuomalaisen kulttuurin pohjalta versova kuva ei pysy suomalaisena. Tuossa kulttuurissa halutaan nähdä painotettuja suomalaisuuden piirteitä; maanviljelyä, karjanhoitoa, hirsirakennuksia, saunoja, suomen kieltä ja mieltä sekä vanhoja runoja ja uskomuksia, mutta tämän lisäksi kerrotaan sekoittuneesta, mukautuneesta ja uusia piirteitä omaksuneesta kulttuurista, joka eroaa eteläsuomalaisesta elämäntavasta sekä luonnonympäristön että myös kulttuurinpiirteiden myötä. Lapin suomalaista kulttuuria kutsutaankin käsiteltävissä kirjoissa yleensä *lantalaiseksi*. Vaikka lantalainen voi tarkoittaa kaikkia suomalaisia yleensä, niin tavallisesti lantalaiseksi mainitaan nimen omaan Lapissa

asuvat suomalaiset. Yleensä lantalainen on vastakohta ja vastapeluri saamelaiselle. Lantalaiset ovat tekemisissä saamelaisten kanssa ja näihin verrattavissa. He elävät saamelaisten kanssa rinnakkain tai näihin sekoittuneina. Lantalaisiksi suomalaisia kutsutaan käsiteltävissä kirjoissa kuitenkin myös erotukseksi muista kansoista, esimerkiksi norjalaisista.

Suomalaisen kulttuurin kuvaa voidaan näin nimittää erityiseksi *lantalaiskuvaksi*, koska se on sopeutuneen, omalaatuisen, oikeasta (etelä-) suomalaisesta elämäntavasta eroavan kulttuurin kuva. Nykyään lantalaisella kulttuurilla on myös oma nimensä: *lappilainen*.⁸⁵ Lappilainen yhteisö muodostaa eteläsuomalaisen yhteisön rinnalla kokonaisuuden, jolle saamelainen kulttuuripohja antaa erikoisluonteen ja jota vanha 1800-luvulla syntynyt suomalaisasutus on muovannut (Lehtola 1997, 241).⁸⁶ Tämä omalaatuinen saamelais-suomalainen kulttuurimuoto eroaa muun Suomen kulttuurista sekä elinkeinoiltaan, elämäntavaltaan että murteeltaan (emt. 41). *Lantalaiskuva* sopii tähän lappilaisuuden määritelmään⁸⁷ sillä erotuksella, että 1900-luvun alkupuolen kansatieteilijöiden Lappi-kirjoissa painotetaan oikeana pidettyä suomalaista kulttuuria. Tämän kulttuurin piirteitä löydetään Lapin eri kolkista, vaikka myös kulttuurin omalaatuisuus huomioidaan. Lantalaiskuvassa kerrotaan vankoista juurista suomalaisessa uudisasukaskulttuurissa, mutta siinä paljastetaan myös sopeutumisen ja sulautumisen vaikutukset. Lantalaisuus on itse asiassa monikulttuurisuutta ja marginaliassa elämistä, ja lantalaiskuvasta muodostuu ristiriitainen näkemys Lapin suomalaisesta kulttuurista sekä suomalaisena että ei-suomalaisena elämänmuotona.

Kuvan merkitys

Kansatieteellinen näkökulma

Lantalaiskuva on kansatieteellisesti tarkastellen moni-ilmeinen, uudenaikainen mutta ristiriitainen kulttuurin kuva. Siinä ovat mukana kansatieteen perinteiset tutkimuskohteet rakennukset, esineet, elinkeinot ja työtavat. Siinä ilmenee myös alkuperäisen ja aidon tärkeänä

⁸⁵ 'Lappilaisuus' on nimenä otettu käyttöön vasta sotien jälkeisenä aikana. Se on vastakohta 'lappalaisuudelle', siis saamelaisuudelle, ja se on konstruktio, alueperäinen nimitys ilman historiallista perintöä. (Lehtola 1997, 35.)

⁸⁶ Lappilaisuus on 'polkua kahden kulttuurin rajalla'. Se on tavallaan 'tyhjän päällä' oleva elämänmuoto, jolla ei ole suojanaan tunnustettua omaa kulttuuria tai kieltä kuten saamelaisilla. (Lehtola 1995, 18-19.)

⁸⁷ Käsiteltävissä kirjoissa yleinen nimitys 'lantalainen' voi merkitä myös yleensä suomalaista, mutta vain Lapin asukasta voi kutsua lappilaiseksi.

pitäminen.⁸⁸ Kansatieteen tavoitteenahan oli käsiteltävien Lappi-kirjojen tutkimus- ja kirjoitusaikana edeltäneen perinteellisen kulttuurin pelastaminen, koska romanttinen käsitys oli, että tuo vanhempi kulttuuri oli arvokkaampaa ja aidompaa. Mutta lantalaiskuvassa toteutuu myös käsiteltävien kirjojen ajan kansatieteen uudet ja edistykselliset suuntaukset: kokonaisvaltainen näkemys kulttuurista ja kansasta, kulttuurialueet, elämän pienet raadolliset yksityiskohdat, ihmisyksilöiden esilletuominen, funktionaalisuus, kulttuurilainat ja ammattialojen kuvaus. Lantalaiskuva välittää laajemman ja mieleen painuvamman kuvauksen Lapin suomalaisesta kulttuurista (samoin kuin saamelaisestakin) kuin kansatieteellisten tutkimusten kuvaukset; lantalaiskuvasta tuntuu aukeavan elävä ja ihmisyksilöihin sidoksissa olevan kulttuurimaailma.

Käsiteltävissä kirjoissa etnografia saa tukea kielitieteeltä ja arkeologialta, mikä tuo kulttuurin kuvaan historiallista aspektia ja vertailua. ”Petsamoon kuin ulkomaille” (Pälsi 1931) –kirjassa kerrotaan matkan aikana tehdyistä arkeologisista kaivauksista.⁸⁹ Samoin 1900-luvun alkupuolen kansatieteen sitoutuminen museotyöhön näkyy käsiteltävissä kirjoissa, sillä ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) ja ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) kirjoissa kerrotaan museoesineiden hankinnasta.

Kyllä se meitä niin paljon miellyttää, että tuon rapamahan me teiltä kyllä ostamme museoon vietäväksi, mutta talin jätämme teille (M-36 PPP, 77).

Käsiteltävien kirjojen tarkastelussa suomalaisen perinteellistä kulttuuria tutkivan tieteen piirissä alkuajoista asti vakiintunutta työnjakoa kansatieteen ja folkloristiikan välillä ei voi tiukasti noudattaa (ks. Talve 1963, 5). Kirjoissa käsitellään aineellisen kulttuurin ohella erilaisia tapoja, uskomuksia ja muuta henkistä perinnettä⁹⁰, jotka kaikki kuuluvat yhteen muodostaen kokonaisvaltaisen kulttuurin kuvan.⁹¹ Tällaista kokonaisnäkemystä ei suomalaisessa kansatieteessä vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä harjoitettu, vaan eri tutkimusalojen lähestyminen ja kokonaisnäkemys mahdollistui 1940- ja 1950-lukujen kuluessa historiallisen

⁸⁸ Erityisesti kirjassa ”Pohjan pitkiltä periltä” (Manninen 1936) tämän huomaa selvästi, sillä siinä matkakuvausten ohella keskitytään materiaaliseen kansatieteeseen. Manninenhan oli tunnettu erikoistumisestaan materiaaliseen kulttuuriin (Vuorela 1977, 52). Myös kirjan alkulauseessa todetaan: ”Täytyy tehdä sivuhypyjä, poiketa syrjäkyliin, joista parhaiten löytää aitoa ja alkuperäistä” (emt. 5).

⁸⁹ Lisäksi kirjassa ”Lapin-matkani” (Itkonen 1991) kerrotaan kielitieteellisistä tutkimuksista.

⁹⁰ Henkisen ja aineellisen aineiston erottelu oli kansatieteessä tarkkaa, sillä kansatieteeksi ymmärrettiin nimenomaan esinetutkimus. Kansatieteessä korostettiin kyllä myös tutkimuksen monialaisuutta, mutta käytännössä se jäi saavuttamatta. (Vrt. Sääskilähti 1997, 50-55.) Käsiteltävät Lappi-kirjathan eivät ole varsinaisia tieteellisiä tutkimuksia, eikä niissä tätä erottelua ole tehty – enemmänkin niissä on huomiota herättävästi yhdistetty molemmat aineistot. Kansatieteen rajamailla sijaitsevat kirjat toteuttavat näin tavoiteltua tutkimuksen monialaisuutta.

⁹¹ Voidaan ajatella, että tämä kokonaisuus on sama kuin E. N. Setälän kansatieteen määritelmä; kansatiede merkitsee oppia siitä kulttuurista, jonka ihminen yhteisön jäsenenä on luonut. Eikä tähän Veikko Anttilaa (1988, 109) lainaten ole vielä mitään lisäämistä.

taustan, perinnemiljöön sekä funktioyhteyksien oivaltamisen kautta (Talve 1963, 8-10).

Kansatieteen tutkimusalana on ollut kansan, talonpoikien, elämän tutkimus. Tämä kansan elämä on tarkoittanut perinteistä ja toistuvaa tapaa elää ja toimia. Lantalaiskuvassa onkin mukana etupäässä tuo kansa, Lapin suomalaiset talonpojat ja heidän perinteinen syklinen elämäntapansa, mutta siinä on myös erilaisia virkamiehiä, ammattimiehiä ja yksittäisiä historiallisia tapahtumia. (Vrt. Anttila 1988, 109-110.) Yksi lantalaiskuvan kiinnostavimpia piirteitä onkin, että se ei sisällä ainoastaan talonpoikien elämän kuvausta, vaan siinä ovat mukana Lapissa asuvat virkamiehet. Siinä ilmenee ajatus kansasta kokonaisuutena, kaikkiin sosiaalisiin ryhmiin ulottuvana. Papit ja muut herrat kuvataan osana Lapin suomalaista kulttuuria, sillä vaikka heidät usein mainitaan virkojensa mukaan, niin eroa kansan ja virkamiesten eroa välillä ei erityisesti korosteta; papeista, opettajista yms. puhutaan kansan kuvausten yhteydessä. Erityisesti saamelaista kulttuuria käsitellessä virkamiehet edustavat 'oikeaa' suomalaisuutta, koska he ovat äskettäin saapuneet Lappiin työn perässä.

Lantalaiskuvassa tulee ilmi myös monia ikävämpiä piirteitä Lapin suomalaisesta kulttuurista. Yleensä suomalainen perinteentutkimus on vaiennut ikävistä asioista, ja vanhasta talonpoikaisesta elämänmenosta on nostettu näkyviin vain staattiset ja epähistorialliset, harmoniset ja kunnioitusta herättävät piirteet. Kulttuuri on ollut idealisoitu ihanneyhteisö menneisyydessä. (Apo 1984, 8.) Lantalaiskuvassa on kuitenkin nähtävissä erikoisia tapahtumia, äkäisiä miehenkөрiläitä, puukkojunkkareita, viinanjuojia, murhamiehiä, verilöylyjä, tappeluja, sotia, sairauksia, kuolemaa, pahoja hajuja, köyhyyttä ja pettuleipää. Lantalaiskuva ei kerro vain ihanneyhteisöstä, vaan se kuvaa kamppailevien ja humoristisia piirteitä omaavien ihmisten elämää pohjoisessa, suomalaisen kulttuurin rajamailla.

Kaikessa moninaisuudessaan lantalaiskuva myös vaikenee eräistä asioista. Merkittävää on naishenkilökuvien vähyyys ja pintapuolisuus. Perinteiset työt ja piipunpolto kuvataan kiinnostavina naisten elämän piirteinä, mutta heidän varsinaiset elämäntarinansa puuttuvat miesten tarkkojen elämänhistorioiden rinnalta. Naisten näkymättömyys on kuitenkin yleistä kansankulttuurin tallentamisessa, sillä kerääjät ja tutkijat ovat etupäässä olleet miehiä.⁹² Naisten osalta on nähty tärkeänä vain työnkuvaus. (Räsänen 1995, 93-112.) Varsinaisesti

⁹² Riitta Räsänen (1995, 99) kirjoittaa, että Pälsi oli kertojana ja valokuvaajana hyvin maskuliininen. Kuitenkin käsiteltävissä kirjoissa "Tukkimetsistä ja uittopuroilta" (1923) ja "Petsamoon kuin ulkomaille" (1931) on meheviä naiskuvia sekä emännistä että nuorista tytöistä. On kuitenkin totta, että Pälsi kertoo naisista hieman huvittuneena, kun taas miehistä hän kertoo kunnioittavaan äänen sävyyn. Hänen kirjojensa naiskuva onkin humoristinen.

lantalaiskuvasta puuttuvat lapset. Heidät mainitaan leikkivänä tai koulua käyvänä lapsijoukkona, mutta heitä ei erityisesti kuvata. Lantalaiskuvassa on naisista humoristinen kuvaus, mutta lapsista vain lyhyt välähdys. Kokonaisuutena lantalaiskuva on monipuolinen kuvaus aikuisten suomalaisten, ja heistäkin nimenomaan iäkkäiden ihmisten, kulttuurista.

Lantalaiskuvasta löytyy monia ihmisyksilöitä, joten se eroaa 1900-luvun alkupuolella eurooppalaisessa etnologiassa vallalla olleesta kulttuurihistoriallis-deskriptiivisestä tutkimusotteesta (vrt. Lönnqvist 1998, 23). Kärjistetyksi ottaen kansatieteen kansahan oli joukko esinemaailmassa eläviä ihmisiä, jotka olivat vain tiedon kohteita eivätkä tietäviä subjekteja (Sääskilähti 1997, 96). Lantalaiskuvassa on kuitenkin mukana esimerkiksi juttuja kertova isäntä, takapuoli pystyssä sängyn alle konttaava emäntä ja koiranpennun kanssa leikkivä orpo pikkupoika.

Nuorin sanankuulija, nelivuotias poika, istui lattialla ystävänsä koiranpennun kanssa, ja toverusten puuhailut jatkuivat omaa hilpeätä menoaan muun seurakunnan istuessa yksitotisena. Papinrouvan soittaessa harmoonia poika ja koiranpenikka tahtoivat välttämättä auttaa häntä soittokoneen hoidossa, yrittivät väkisin vallata leikkikalukseensa harmooninpolkimet, häiritsivät tietysti soittajaa, mutta ilahduttivat suuresti meitä sivullisia. (Pä-31, 19.)

Lantalaisia ei kuvata vain kansana, joukkona yhteistä kulttuuria kantavia ihmisiä, vaan heidät kuvataan myös itsenäisesti ajattelevina ja innovatiivisina yksilöinä. Lantalaiskuvan ihmiset elävät elämäänsä iloineen ja suruineen. Heillä on tunteita ja mielipiteitä. Osa lantalaisista toki edustaa kansaa kokonaisuudessaan ja ilmentää sille asetettuja ihanteita, mutta joukossa on myös tekstin ja valokuvin kuvattuja kiinnostavia persoonallisuuksia. Yleensä he ovat kirjoittajien matkoillaan henkilökohtaisesti tapaamia ihmisiä, jotka ovat jääneet mieleen ja joita on siten helppo kuvata. Luonnollisesti kuvaukset ovat lyhyitä väläyksiä, mutta yhteensä kaikista käsiteltävistä Lappi-kirjoista syntyy monta vaikuttavaa henkilökuva.

Lantalaiskuvan voidaan nähdä ilmentävän kirjojen tutkimus- ja kirjoitusajan kansatieteen uusimpia suuntauksia myös siksi, että se on määriteltävissä funktionaaliseksi ja miljööseensä suhteutetuksi. Suomalainen kulttuuri kuvataan yhtenäisenä kokonaisuutena, jossa jokaisella piirteellä on oma funktionsa. Samoin kulttuurin yhdeksi merkittävimmistä osatekijöistä kuvataan luonto ja elinympäristö, jotka ovat itse asiassa kaiken kuvauksen perustana. Miljööllä voidaan kuvauksissa ymmärtää myös naapurikansoja ja kulttuureja, jolloin lantalaiskuvassa toteutuu sosiologinenkin katsantotapa.

Edelleen lantalaiskuva liittyy käsiteltävien kirjojen ajan kansatieteen uusimpiin suuntauksiin siten, että se sisältää mainintoja kulttuurilainoista. Suomalaisten kerrotaan oppineen poronhoidon saamelaisilta ja merikalastuksen norjalaisilta. Kulttuurilainat antavat

lantalaiskuvalla oman sävyn, ja niiden kautta lantalainen kulttuuri saa oman erityisen leimansa. Ja viimeiseksi lantalaiskuvassa on nähtävissä vielä 1920- ja 1930-lukujen suomalaisessa kansatieteessä toteutumaton työväen ja ammattialojen tutkimus (vrt. Talve 1958, 440), mikä käsiteltävissä kirjoissa on varsin hallitseva teema. Kirjoissa kuvataan yksityiskohtaisesti useita ammattialoja, joista yksi tärkeimpiä on kirjan ”Tukkimetsistä ja uittopuroilta” (Pälsi 1923) monografia 1920-luvun metsätyöntekijöistä. Tämä sama kirja ilmentää vielä toistakin uutta suuntausta, sillä kun suomalaisessa kansatieteessä alettiin tutkimusaikarajaa siirtää menneisyydestä ratkaisevasti nykyhetkeenpäin vasta 1950-luvulla (Talve 1963, 20-21), niin kyseinen kirja on senhetkisen metsätyöntekijän elämää ja työtä käsittelevä tutkimus.

Varhaisiin kansatieteen tutkimusmatkoihin liittyi selvä 'kansan' represennoinnin tarve, ja 'kansasta' mentiin luomaan kuvaa, joka sopi sivistyneistön luomaan ideaan suomalaisuudesta (Sääskilahti 1997, 93). Tämä ei täysin päde löydettyyn lantalaiskuvaan, jossa tutkitun kansan kuvaksi syntyy muu kuin harmoninen vakaa suomalaisuus. Näin voidaankin tarkastella yhtä ulottuvuutta siitä väittämästä, että kansatieteilijöillä on ollut valta määrittää 'kansaa' ja sen menneisyyttä; sitä, mitkä asiat siitä tulee unohtaa, mitkä muistaa ja millaisina (ks. emt. 97). Käsiteltävät Lappi-kirjathan kertovat menneestä kulttuurista, ja ne ovat nykyään usein käytettyjä lähdeteoksia. Kirjoissa käsitellään etnografisella otteella perinteisiä kansatieteellisiä tutkimuskohteita, mutta niissä myös ilmenee terävä 'matkailijan katse', joka tarkkaavaisesti katsoo myös pieniä tapahtumia, tunnelmia, merkittäviä ihmisiä, luonnonpaikkoja ja nähtävyyksiä. Tämä 'matkailijan katse' väritettynä taiteellisuudella ja narratiivisuudella tuo kirjojen lantalaiskuvaan erikoisen värikkään ja henkilökohtaisen leiman.

Lantalaiskuva ei ole yksiselitteisen harmoninen kuva suomalaisesta vakaasta talonpojasta, vaan se on sekä vakaan talonpojan, hurjan ja rohkean uudisasukkaan että pohjoisiin olosuhteisiin sopeutuneen lantalaisen, yksilön ja "ei-saamelaisen" kuva. Jos Lappi-kirjat kirjoittaneilla kansatieteilijöillä on tällaisella kuvalla valta määrittää 1900-luvun alun Lapin suomalaista kulttuuria, ei valta ole aivan väärissä käsissä. Yhteensä Paulaharju, Itkonen, Pälsi ja Manninen ovat kuvanneet Lapin suomalaista kulttuuria hyvin useasta näkökulmasta. Lantalaiskuva ei silti ole kaiken kattava ja tasainen kulttuurin kuvaus, vaan siinä on sellaisia ristiriitaisuuksia ja omalaatuista pohjoista eksotiikkaa, joka ilmaisee, että neljä kansatieteilijää ovat käyttäneet valtaansa osittain myös eteläsuomalaisen, koulutetun miehen ottein.

Kansatieteelle lantalaiskuvan tutkimuksen merkitys on, että sen avulla voidaan sekä kritisoida että pyrkiä laajentamaan nykyisen kansatieteellisen tutkimuksen rajoja ja hyväksytyjä kohteita. Lantalaiskuvan muodostavat Lappi-kirjat tuovat kansatieteen 'reunalle' yhteyden

kokonaisvaltaiseen ja elävään ihmiselämän kuvaukseen, jota voi ja täytyykin tarkastella kansatieteellisessä tutkimuksessa. Lantalaiskuva on osoitus siitä, että kansatieteilijöiden Lappi-kirjoissa on paljon kansatieteellistä aineistoa, ja että ne ilmentävät samoja hallitsevia diskursseja. Myös osittain kaunokirjallisista kirjoista löytyy runsaasti tärkeää tietoa ja kuvauksia Lapin kansojen elämästä, minkä pitäisi olla kansatieteessä hyväksytty tutkimuskohde. Lantalaiskuva on myös osoitus siitä, että kansatieteilijöiden kirjoittamilla kirjoilla niin yksittäin kuin yhdessä on merkitystä lukijoilleen vielä vuosikymmenienkin päästä niiden kirjoitusajasta kiehtovina kulttuurin kuvauksina ja mielikuvan luojina.

Kehystetty kuva

Lantalaiskuva on minun, tutkija-lukijan muodostama kuva 13 Lappi-kirjan hallitsevista diskursseista. Kuvan muodostumisessa mukana olevat osatekijät: kirjojen kokonaisilme, kirjallisuuslaji, tekstien sisältö ja tyyli, kirjojen kuvitukset, taustatiedot kirjoista ja kirjailijoista sekä oma taustani; muodostavat yhdessä tarkasteltuina ensin viiden Lapin alueen lantalaiskuvia. Tämän jälkeen muodostetaan kuusi kirjojen yhteistä laajaa diskurssia, joista paljastuu kokonaisvaltainen, kiteytynyt lantalaiskuva. Voidaan tietenkin kritisoida sitä, että analyysin välivaiheeksi on valittu kirjojen alueittainen tarkastelu, kun samaan lopputulokseen olisi ehkä päädytty myös suoraan kirjoista yhtenä kokonaisuutena. Mutta kuten olen aikaisemmin perustellut, on alueellisuus kirjoissa niin vahva piirre, että käytän sitä analyysimetodina enkä vain tarkastella sitä yhtenä diskurssina. Sitä paitsi alueellisuus antaa syvemmän näkemyksen kirjojen maailmaan ja tuo siitä esiin sellaisia pienempiä diskursseja, jotka kirjoja kokonaisuutena tarkasteltaessa jäisivät näkymättömiksi.

Lapin luonto on lantalaiskuvassa vahvimmin sellainen kaukainen eksoottinen periferia, köyhä porojen, susien, sääskien ja tunturien maa, jollaiseksi Lappi yleensä etelästä päin nähdään. Mutta koko lantalaiskuvaa tarkastellessa Lappi kuvataan värikkääksi kulttuurienkehdoiksi, monien kansojen kohtauspaikaksi, joka on tulvillaan niin historiaa ja perinteitä kuin uudistuksia ja persoonallisia ihmisiäkin. Kuva Lapista on maagisuuden ripauksella maustettuna värikäs ja hurja - ja siellä asuvat suomalaiset ovat samanlaisia: värikkäitä dynaamisia persoonia. Vaikka Lappi on kaukainen, laaja erämaa, niin sen asukkaita, varsinkaan suomalaisia, ei nähdä paikalleen pysähtyneinä ja vanhoillisina, vaan heidät kuvataan liikkuviksi maailmankansalaisiksi. Tämä kuvaus tuo julki kuitenkin myös näkemyksen takapajuisen Lapin kehittämisestä ja suomalaisten edistyksellisten piirteiden ihannoinnista.

Lantalaiskuva on urhean eränkävijän, valloittajan ja talonpojan muotokuva, mutta samalla se

on myös omalaatuisen pohjoisen ihmisen muotokuva. Saamelaisuus, norjalaisuus ja ruotsalaisuus ovat antaneet kulttuurille uusia piirteitä, ja ympäristö on pakottanut suomalaiset sopeutumaan usealla eri tavalla. Tämä sopeutuminen on erilaista Lapin eri osissa, joissa vallitsevat erilaiset luonnonolot ja asuu eri kansoja. Lapin suomalaiset ovat kunnioitettavista perisuomalaisista juuristaan huolimatta sekaverisiä useamman sukupolven lantalaisia (siis nykypäivän lappilaisia), joilla on omat persoonalliset, Lapin alueittain vaihtelevat, kulttuuripiirteensä.

Lantalaiskuva ilmentää lopulta näkemysristiriitaa oikean vakaan suomalaisen talonpoikauskulttuurin ja toisiin kulttuureihin sulautuneen dynaamisen kulttuurin välillä. Lantalaiskuvasta löytyy useita ulottuvuuksia, sillä sen muodostavat laajat diskurssit käsittelevät Lapin eri alueita, luontoa ja ihmisten fyysistä ympäristöä, suomalaisuutta, ihmisluonteita, suomalaisen kulttuurin kansatieteellisiä peruspiirteitä, nähtävyyksiä ja historiallisia tapahtumia sekä ajan käsitettä. Kokonaisuutena lantalaiskuva kattaa laajasti suomalaisen ihmiselon kirjjon; se kertoo menneisyydestä ja nykypäivästä, kauneudesta ja kurjuudesta, yksittäisistä tapahtumista ja syklisestä kansanelämästä, aloilleen asettumisesta ja jatkuvasta etenemisestä. Silti kuva on aikuisten ja vanhuksien elämään keskittyvä. Lapset jäävät taka-alalle.

Vaikka lantalaiskuvassa katsotaan taaksepäin omia juuria menneisyyden aineksilla rakentaen, niin siinä myös tarkastellaan tulevaisuutta. Suomalaiset sulautuvat ja muuttuvat suomalais-saamelais-norjalaisiksi tai vastaaviksi monikulttuurisiksi Lapin eri osien asukkaiksi.

Tiensuun Iisakki Ruotsin Karungin ukko Hammerfestista, Eeva Sohvioineen. Eeva-Sohvia Alattion suomalaisia, isän puolelta Trondheimin norjalaisia. (P-28 RS, 515.)

Kuvateksti tekee ymmärrettäväksi, miksi suomalaisuus ei käsiteltävissä kirjoissa ole selkeä yksinkertainen diskurssi vaan täynnä ristiriitaisia lausumia.

Lantalaiskuvassa puhutaan suomalaisista, jotka ovat lähtöisin tarkasti mainituista kylistä Etelä- ja Pohjois-Suomessa, mutta jotka ovat matkalla muuttuneet. Suomalaisuus on olemassa pohjalla, mutta se peittyi muilla aineksilla. Näin päädytään samantapaiseen lopputulokseen kuin kveenejä tutkinut Lassi Saressalo (1996, 228), joka sanoo kveenikulttuurin olevan

'sopeutettua suomalaisuutta'. Oikeaa suomalaisuutta täytyy hakea menneisyydestä, uudisasukkaiden lähtöpaikoista. Lantalaiskuva ei näin tue suomalaisen kansankulttuurin yhtenäisyyttä ja suomalaista identiteettiä, vaan se tuo siihen sekoittumisen ja muuksi muuttumisen aspektin.

Lantalaiskuvaa voi tarkastella kansatieteen näkökulmasta kansatieteilijöiden tuottamana aikansa paradigmoja noudattavana kuvana, joka tuo esille oikeaa suomalaista kansankulttuuria ja vahvistaa suomalaista identiteettiä.⁹³ Kansallisen tietoisuuden rakentajia ovat yleensäkin olleet lukeneisto, sivistyneistö ja taiteilijat, joiden tehtävänä on ollut luoda kansakunnalle identiteetti ja identiteettisymbolit. Suomalainen identiteetti on ollut löydettävissä oman rahvaan parista, eli myös Lapissa asuvan suomalaisiksi määritellyn kansan parista. (Vrt. Räsänen 1989, 14.) Lappi-kirjojen avulla on haluttu tuoda Lappia tunnetuksi Suomen kansalle ja samalla luoda yhtenäistä suomalaista identiteettiä. Kirjojen avulla on haluttu valistaa kansaa arvostamaan vanhaa ja katoavaa suomalaista kulttuuria. Kirjoissa mennään myös Suomen rajojen ulkopuolelle kuvaamaan ulkosuomalaisten elämää, ja näin hahmotetaan koko Suomen kansan asuinalueita ja todistetaan suomalaisia asuvan koko Lapin laajuudella. Verrattaessa lantalaiskuvaa yleiseen suomalaisuuden kuvaan huomataan, että se käy monella lailla yhteen Päivi Rantasen (1997, 9) hahmottaman kuvan kanssa, jossa kiehtovat tarinat kertovat pureutumisesta ankariin oloihin ja taistelusta jokapäiväisen leivän tähden ensin veden viljan ja maan riistan perässä ja sitten vähäisillä viljelyksillä. Lantalaiskuva kuuluukin perisuomalaiselta osaltaan tähän yleiseen suomalaiskuvaan, koska se toistaa perinteisiä korvenraivaajan ja runonlaulajan kuvauksia.

Lantalaiskuvaa voi tarkastella myös alueellisen identiteetin luoja. Kuvalla on merkitys Lapin suomalaisten (peräpohjalaisten, pohjoisruotsalaisten, kveenien jne.) oman värikkään historian kertojana ja oman menneisyyden luoja, koska se on kuva myös omalaatuisesta, jo vuosisatoja Lapissa levittäytyneestä, pohjoisuudella leimatusta kulttuurista. Menneen kulttuurin kuvaajina kirjat ja niiden lantalaiskuva toimivat 'muistiarkistona' lappilaisille lukijoille, jotka haluavat tietää ja ymmärtää omaa kulttuurista taustaansa ja vahvistaa identiteettiään. Murroskausi, jollaisiksi voidaan nähdä sekä käsiteltävien kirjojen kirjoitusaika 1920- ja 1930-

⁹³ Suomessa oli 1920- ja 1930-luvulla meneillään itsenäisen valtion rakentamiskausi, ja ajan tavoitteena oli itsenäisen suomalaisen valtioyhteisön kehittäminen (Vilkuna 1978, 21-22). Tuona murroskausi oli tärkeää ottaa kansankulttuuri rakennuspuuksi sekä suomalaisen kokonaisidentiteetin että pienempien etnisten ja alueellisten identiteettien luomiseen (Räsänen 1989, 10). Identiteetin luoja kirjallisuuden ohella oli alusta asti myös museotyö, jolla haluttiin saada talteen muistoja isiltä peritystä kulttuurista (emt. 21). Myös tutkija-kuvaajien löytöretket kansan pariin liittyivät tähän samaan identiteetin rakentamiseen (Sinisalo 1989, 56).

luvulla että myös nykypäivä 1990-luvulla, kansaa, sen kulttuurisia saavutuksia ja niistä kertovia teoksia tarvitaan rakennuspuiksi alueellisten identiteettien luomiseen (vrt. Räsänen 1989, 10). Jos kirjoja tarkastelee tällaisina alueellisen identiteetin luojina eteläsuomalaisen lukijan näkökulmasta, on lantalaiskuva myös kansallista identiteettiä murentava tekijä. Vaikka lantalaiskuva on etelästä tulleen suomalaisen kansatieteilijän luoma ja monilta piirteiltään suomalainen, niin kuva sekoittuneesta ja pohjoisiin olosuhteisiin sulautuneesta suomalaisuudesta on myös hämmentävä ja 'oikean' suomalaisuuden kyseenalaistava.

Lantalaiskuvan merkitystä lappilaisen identiteetin luomiseen en tarkemmin tutki, vaan otan sen huomioon eräänä ulottuvuutena. Lantalaiskuvan merkitys suurelle lukijakunnalle, sekä lappilaisille oman historian ja identiteetin luojana että muille suomalaisille Lapin kuvaajana yhdestä valitusta näkökulmasta, olisi kiinnostava tutkimusaihe. Olisi kiehtovaa tietää, miten lukijat yleensä käsitellyt Lappi-kirjat tulkitsevat, ja millaisen kuvan suomalaisesta kulttuurista he niistä muodostavat. Eteläsuomalainen lukija näkisi kuvan ehkä eri tavalla painottuneena kuin lappilainen. Voisin kuvitella sen olevan vahvemmin luonnon kuvauksen, pohjoisuuden piirteiden, mystiikan ja saamelaisuuden läpitunkema kuva.⁹⁴

Kiinnostava näkökulma lantalaiskuvaan ja sen paljastaneisiin diskursseihin on Olli Löytyn (1994, 116) Afrikka-diskurssiin verraten se, että käsiteltävien Lappi-kirjojen kulttuurin kuva ei ole tietynlainen 'myytti' negatiivisessa mielessä (vääristyneitä kuvia, valheellisia representaatioita tai subjektiivisia tapoja nähdä Lapin suomalainen kulttuuri), vaan lantalaiskuvan 'kulttuuri' on reaalin, koska sen luomat merkitykset voivat dominoida Lappi-kirjojen lukijoiden suhdetta 'lantalaisiin'. Pohdiskelun arvoinen on myös Päivi Rantasen (1997, 20) toteamus, että kun diskurssit ovat saavuttaneet hallitsevan aseman, niin näiden diskurssien ehdollinen luonne katoaa: niissä representoitu näyttää olevan sama kuin asioiden todellisuus. Näissä hallitsevissa diskursseissa tuotetut representaatiot vaikuttavat sosiaaliin käytäntöihin ja saavat aikaan käytännöllisiä seuraamuksia. Tällaista en voi käsiteltävien Lappi-kirjojen kohdalta varsinaisesti osoittaa. Lantalaiskuvan perusteella voi vain huomata, että käsitellyt Lappi-kirjat hieman eriaikaisina teoksina osittain toistavat toistensa luomia kuvia ja näin välittävät niitä eteenpäin. Tämän aiheen tutkiminen olisi kuitenkin kiinnostavaa. Samoin olisi kiinnostavaa verrata kansatieteilijöiden Lappi-kirjojen kuvauksia todellisuuteen ja tarkastella kirjoja

⁹⁴ Martti Haavio (1944a, 6), joka edustaa eteläsuomalaista ihmistä, kirjoittaa, että Paulaharjun Lappi-kirjat muodostavat yhtenäisen, komean ryhmän, jossa Lapin eksoottisen maiseman kehyksissä on sijoitettuna erämaiden ihminen kaikkine outoine tapoineen. Haaviolle tämä ihminen on ennen kaikkea alkuasukas (lappalainen), mutta myös suomalainen uudisraivaaja.

varsinaisesta kirjallisuusantropologisesta näkökulmasta, jolloin tutkisin sitä, miten ja missä määrin kirjoista voi saada selville todellisia tietoja jo menneestä Lapin suomalaisesta kulttuurista. Olisi myös kiinnostavaa kohdistaa huomio siihen, miten näissä kirjoissa tuodaan esille Lapin suomalaisten tapaa käsittää ja ilmentää suomalaisuuttaan. Näkökulma olisi näin siinä todellisessa kansassa, joka oli kirjoittajien tarkastelun kohteena 1900-luvun alkupuolella.

Olen valinnut suomalaisen kulttuurin kuvan tutkimuksen sekä tarkastellakseni kansatieteilijöiden luomaa Lappi-kuvaa että myös omia lantalaisia juuriani. Minulle paljastuneella lantalaiskuvalla on tärkeä merkitys siksi, että olen löytänyt kirjoista runsaan, elämänmakuisen, mutta hieman humoristisen kuvan kulttuuristani. Itse asiassa olen yllättynyt kuvan värikkydestä ja monisärmäisyydestä. Odotin lukevani esiin yksinkertaisemman ja perisuomalaisemman kuvan. Ennakoasenteeni ja taustani ovat todennäköisesti vaikuttaneet lantalaiskuvan paljastamisprosessiin ohjaamalla kiinnostustani Lapin suomalaisesta kulttuurista kerrottuihin erikoisiin piirteisiin. Olen kuitenkin pyrkinyt tarkastelemaan lukemiani kirjoja mahdollisimman objektiivisesti. Silti tiedän, että joku toinen tutkija-lukija ehkä päätyisi toisenlaiseen lopputulokseen. Itse asiassa olisikin kiehtovaa saada vertailukohta omille tulkinnoilleni.

LÄHTEET

Lyhenteet:

SKS = Suomalaisen kirjallisuuden seura

Primaarilähteet:

- I-91 LM = Itkonen, T. I. 1991. *Lapin-matkani*. Porvoo: WSOY.
- M-36 PPP = Manninen, Ilmari 1936. *Pohjan pitkiltä periltä: retkeilyllä Länsi-Lapissa*. Porvoo: WSOY.
- P-21 KM = Paulaharju, Samuli 1921. *Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- P-22 LM = Paulaharju, Samuli 1922. *Lapin muisteluksia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- P-23 VLP = Paulaharju, Samuli 1923. *Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- P-27 TL = Paulaharju, Samuli 1927. *Taka-Lappia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- P-28 RS = Paulaharju, Samuli 1928. *Ruijan suomalaisia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirja.
- P-35 RÄS = Paulaharju, Samuli 1935. *Ruijan äärimmäisillä saarilla*. Porvoo: WSOY.
- P-37 KK = Paulaharju, Samuli 1937. *Kiveliöitten kansaa. Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilta*. Porvoo: WSOY.
- P-39 S = Paulaharju, Samuli 1939. *Sompio. Luiron korpien vanhaa elämää*. Porvoo: WSOY.
- P-47 VTM = Paulaharju, Samuli 1947. *Vaeltaja tunturien maassa*. Porvoo: WSOY.
- Pä-23 TJU = Pälsi, Sakari 1923. *Tukkimetsistä ja uittopuroilta*. Helsinki: Otava.
- Pä-31 PKU = Pälsi, Sakari 1931. *Petsamoon kuin ulkomaille*. Helsinki: Otava.

Lähdekirjallisuus:

- Aalto, Jussi 1985. *Sakari Pälsi näppäili hyviä kuvia*. Helsinki: Otava.
- Anttila, Veikko 1978. Kansankulttuurin keruun ja tutkimuksen vaiheita Suomessa. Teoksessa
Vilkuna & Anttila 1978, 1-42.
- Anttila, Veikko 1988. Kansatieteestä kulttuuriantropologiaan - tie kansallisesta tieteestä
kulttuurin yleisselittäjäksi. Teoksessa Kari Immonen (toim.) *Tieteen historia - tieteen
kritiikki*. Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja 19, 108-118.
- Anttonen, Marjut 1984. *Suomalaissiirtolaisten akkulturoituminen Pohjois-Norjassa*. Jyväskylän
yliopisto, Etnologian laitos. Tutkimuksia 18.
- Apo, Satu 1984. Kansankulttuurimme kaksi kuvaa. *Kotiseutu* 1/1984, 6-10.
- Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja
ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Barthes, Roland 1984. *Image - Music - Text*. New York: Hill and Wang.
- Barthes, Roland 1993a. *Tekstin hurma*. Tampere: Vastapaino.
- Barthes, Roland 1993b. *Tekijän kuolema tekstin syntymä*. Tampere: Vastapaino.
- Bezencenet, Stevie 1988. Maisema, kuva, omaisuus (1983). Teoksessa Martti Lintunen (toim.)
Kuvista sanoihin 4. Suomen valokuvataiteen museon säätiö. Porvoo: WSOY, 134-140.
- Dölle, Sirkku 1991. Paulaharjut Sompiossa. *Kotiseutu* 4/1991, 156-157.
- Eagleton, Terry 1991. *Kirjallisuusteoria. Johdatus*. Tampere: Vastapaino.
- Enninger, Werner 1988. The Social Construction of Past, Present and Future in the Written and
Oral Texts of the Old Order Amish: an Ethno-semiotic Approach to Social Belief. Teoksessa
Poyatos 1988, 195-256.
- Erickson, Vincent O. 1988. Buddenbrooks, Thomas Mann, and North German Social Class: An
Application of Literary Anthropology. Teoksessa Poyatos 1988, 95-125.
- Fellman, Jaakko 1980. *Poimintoja muistiinpanoista Lapissa*. Porvoo: WSOY. [Ensimmäinen
painos 1907.]
- Haatanen, Pekka 1968. *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*.
Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1933. Samuli Paulaharju, Pohjanmaan Lönnrot. *Pohjois-Pohjanmaan
maakuntaliitto. Vuosikirja* 1933, 22-36.
- Haavio, Martti 1944a. Alkusanat. Teoksessa Paulaharju 1944, 5-7.

- Haavio, Martti 1944b. Kokonainen elämä. *Suomalainen Suomi* 2/1944, 77-83.
- Haavio, Martti 1947. Esipuhe. Teoksessa Samuli Paulaharju, *Vaeltaja tunturien maassa*. Porvoo: WSOY, 5.
- Hakola, Pirkko 1974. *Samuli Paulaharjun tyyli. Keskeisiä syntaksin ilmiöitä*. Helsinki: SKS.
- Halén, Harry 1993. Maailman pielet pideltävinä. Teoksessa Sakari Pälsi, *Maailman ja mielen maisemia*. Esseitä. Helsinki: SKS, 291-293.
- Harju, Marjut 1989. *Samuli Paulaharju. Ruijanrannan reppuherra*. Helsinki: SKS.
- Heikkilä, Päivi 1980. *Lappia. Luettelo SKS:n kirjaston Lappia käsittelevästä kirjallisuudesta*. SKS:n kirjaston julkaisuja 2. Helsinki.
- Hälli, Matti 1954. Johdanto. Sakari Pälsi (s. 1882). Teoksessa Sakari Pälsi, *Valitut teokset*. Helsinki: Otava, 5-11.
- Itkonen, Erkki 1980. Alkulause. Teoksessa Fellman 1980, 7-10.
- Itkonen, T. I. 1921. *Suomensukuiset kansat*. Helsinki: Tietosanakirja-osakeyhtiö.
- Itkonen, T. I. 1963. Sakari Pälsi. *Kalevalaseuran vuosikirja* 43, 7-18.
- Itkonen, Terho 1991. Saatesanat. Teoksessa T. I. Itkonen, *Lapin-matkani*. Porvoo: WSOY, 9-19.
- Jama, Olavi 1995. Haaparannan lukiosta Sipirjaan. Tornionlaakson kirjallisuus kahden kansalliskirjallisuuden marginaalissa. Teoksessa Matti Savolainen (toim.) *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta*. Helsinki: SKS, 93-144.
- Janhunen, Juha 1989. Siperia Suomen tieteessä. Teoksessa Löytönen 1989, 138-147.
- Jokinen, Arja & al. 1993. Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen & al. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Jyväskylä: Gummerus, 17-47.
- Junkala, Pekka 1998. Etäisyys suomalaisena kulttuurisena ulottuvuutena – eli miksi Itä- ja Länsi-Suomi näyttävät erilaisina. Teoksessa Junkala & Kiuru 1998, 101-107.
- Junkala, Pekka & Elina Kiuru (toim.) 1998. *Toinen sivilisaatio. Arkielämä, sivilisaatio ja kansankulttuuri Suomessa noin 1500-2000*. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 36.
- Kajanto, Anneli & Liisa Suurla 1982. Sakari Pälsi 1882-1965. Teoksessa Kajanto & Suurla 1982, 5-9.
- Kajanto, Anneli & Liisa Suurla 1982. Sakari Pälsin valokuvia. Teoksessa Kajanto & Suurla 1982, 12-15.
- Kajanto, Anneli & Liisa Suurla (toim.) 1982. *Sakari Pälsi –viikko 11.-17.10.1982*. Helsinki: Maaseudun Sivistysliitto ja Talonpoikauskulttuurisäätiö.

- Kinnunen, Aarne 1983. Kuka puhuu? Teoksessa Nevala 1983, 13-47.
- Kirveennummi, Anna 1997. Kulttuuri, kansatiede ja kritiikki. Murtumia 1900-luvun lopun tiedonintresseissä ja kulttuurikäsitteissä. Teoksessa Korhonen & Leimu 1997, 33-53.
- Knuutila, Seppo 1989. Paluu nykyisyyteen. Teoksessa Korhonen & Räsänen 1989, 92-102.
- Korhonen, Mikko 1989. Uralilaisten kielten ja kansojen tutkijoita. Teoksessa Löytönen 1989, 216-271.
- Korhonen, Teppo & Pekka Leimu (toim.) 1997. *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen*. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Korhonen, Teppo & Matti Räsänen (toim.) 1989. *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Helsinki: SKS.
- Kukkonen, Jukka & al. 1992. *Valokuvan taide. Suomalainen valokuva 1842-1992*. Helsinki: SKS.
- Kylmänen, Marjo (toim.) 1994. *Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus*. Tampere: Vastapaino.
- Laaksonen, Pekka 1991. Samuli Paulaharjun Lappi. *Kotiseutu* 4/1991, 139-149.
- Laitinen, Kai 1965. Tyyliniekkoja ja pakinoitsijoita. Teoksessa Annamari Sarajas (toim.) *Suomen kirjallisuus V. Joel Lehtosesta Antti Hyryyn*. Helsinki: Otava, 516-529.
- Lehtinen, Ildikó 1996. "Kirjoittamaton päiväkirja". Ilmari Mannisen Unkarin-matka syksyllä 1934. *Suomen Museo* 1996, 119-166.
- Lehtola, Veli-Pekka 1986. Vieraan kulttuurin jäljillä ja hakoteillä. Lapin tutkimuksen kaksi linjaa. *Kaltio* 42, 2/1986, 50-55.
- Lehtola, Veli-Pekka 1995. Polut kahden kulttuurin rajalla. *Kide* 3/1995, 18-19.
- Lehtola, Veli-Pekka 1997. *Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Lehtonen, Maija 1983. Strukturalismi. Teoksessa Nevala 1983, 95-127.
- Lehtonen, Mikko 1994a. *Kyklooppi ja kojootti. Subjekti 1600-1900 –lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko 1994b. Me muissa: Babar unenamme. Teoksessa Kylmänen 1994, 95-112.
- Leino, Pentti 1983. Näkökulmia kertomusten tutkimukseen. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 35, 7-18.
- Lévi-Strauss, Claude 1975. *Tristes Tropiques*. New York: Atheneum.
- Linkola, Martti 1991. Sompiolainen eräkulttuuri. *Kotiseutu* 4/1991, 150-155.
- Loriggio, Francesco 1988. The Anthropology in/of Fiction: Novels about Voyages. Teoksessa Poyatos 1988, 305-326.

- Lönnqvist, Bo 1989. Minne och glömska. Om etnologens identitet. Teoksessa Korhonen & Räsänen 1989, 29-41.
- Lönnqvist, Bo 1998. Etnologia ja historiallinen antropologia. Teoksessa Junkala & Kiuru 1998, 23-36.
- Löytönen, Markku (toim.) 1989. *Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita*. Helsinki: SKS.
- Löytty, Olli 1994. Niilin lähteillä – tutkimusmatka länsimaiseen Afrikka-diskurssiin. Teoksessa Kylmänen 1994, 113-130.
- Manninen, Ilmari 1919. *Kansatieteellisiä kertomuksia Pohjois-Aunuksesta*. Porvoo: WSOY.
- Manninen, Ilmari 1929. *Suomensukuiset kansat. Kuvauksia esineellisen kulttuurin alalta*. Porvoo: WSOY.
- Meän kielen sanakirja* 1992. Luulaja: Kaamos.
- Mills, Sara 1991. *Discourses of Difference. An Analysis of Women's Travel Writing and Colonialism*. London and New York: Routledge.
- Nevala, Maria-Liisa (toim.) 1983. *Kirjallisuudentutkimuksen perusteet*. Tietolipas 94. Helsinki: SKS.
- Niemi, Juhani 1991. *Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Tietolipas 122. Helsinki: SKS.
- Nisula, Tapio 1994. Antropologian historiasta ja sen kirjoittamisesta. Teoksessa Tapio Nisula (toim.) *Näköaloja kulttuureihin – antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*. Suomen antropologisen seuran julkaisuja. Tampere: Gaudeamus, 7-50.
- Paasilinna, Erno 1963. Alkusanat. Teoksessa Erno Paasilinna (toim.) *Tunturit puhuvat. Valikoima Lapin kirjallisuutta 1*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy, 5-7.
- Paasilinna, Erno 1965. Alkusanat. Teoksessa Erno Paasilinna (toim.) *Laaja Lapinmaa. Valikoima Lapin kirjallisuutta 2*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Oy, 5-7, 258.
- Paulaharju, Samuli 1932. *Seitoja ja seidan palvontaa*. Helsinki: SKS.
- Paulaharju, Samuli 1934. *Tunturien yöpuolta. Vanhoja tarinoita*. Porvoo: WSOY.
- Paulaharju, Samuli 1944. *Kuva sieltä toinen täältä*. Porvoo: WSOY.
- Postel-Coster, Els 1977. The Indonesian Novel as a Source of Anthropological Data. Teoksessa Ravinda K. Jain (toim.) *Text and Context. The Social Anthropology of Tradition*. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 135-150.
- Poyatos, Fernando 1988. Literary Anthropology: Toward a New Interdisciplinary area. Teoksessa Poyatos 1988, 3-49.

- Poyatos, Fernando (ed.) 1988. *Literary Anthropology. A New disciplinary Approach to People, Signs and Literature*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pälsi, Sakari 1936. Ilmari Manninen. Pohjan pitkiltä periltä. *Suomen Museo* 1936, 99-101.
- Rantanen, Päivi 1997. *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Helsinki: SKS.
- Räsänen, Matti 1989. Kansankulttuuri kansakunnan identiteetin rakennuspuuna. Teoksessa Korhonen & Räsänen 1989, 10-28.
- Räsänen, Riitta 1995. Kansannaiset kuvissa. Teoksessa Anja Tuomisto & Heli Uusikylä (toim.) *Kuva, teksti ja kulttuurinen näkeminen*. Helsinki: SKS, 93-121.
- Sammallahti, Pekka 1993. *Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá Oy.
- Saraste, Leena 1996. *Valokuva tradition ja toden välissä*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja B 45. Helsinki: Musta Taide.
- Saressalo, Lassi 1996. *Kveenit. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä*. Helsinki: SKS.
- Segers, Rien T. 1985. *Kirja ja lukija*. Tietolipas 97. Helsinki: SKS.
- Sinatra, Richard 1986. *Visual Literacy Connections to Thinking, Reading and Writing*. Illinois: Charles C Thomas Publisher.
- Sinisalo, Hannu 1981. *Ihmisen ja työn kuvia. Valokuvia 1920- ja 1930-luvun kansanelämästä*. Kuopio: Kimy Kustannus Oy.
- Sinisalo, Hannu 1989. Valokuvattu kansa. Teoksessa Korhonen & Räsänen 1989, 42-61.
- Sinisalo, Hannu 1992. Kansa kuvassa ja kuvaajana. Teoksessa Kukkonen & al. 1992, 388-391.
- Sinisalo, Hannu 1994. *Kolme artikkelia valokuvasta*. Tampereen yliopisto, kansanperinteen laitos. Julkaisuja 18.
- Sontag, Susan 1984. *Valokuvauksesta*. Hämeenlinna: Love-kirjat.
- Snellman, Hanna 1996. *Tukkilaisen tulo ja lähtö. Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittotöistä*. Scripta Historica 25. Oulu: Pohjoinen.
- Suojanen, Päivikki 1995. Tutkijan kuva kohteesta: metodologisia näkökohtia. *Sananjalka* 37, 147-165.
- Symposium on Literary Anthropology. 1988. Transcript of the Closing Discussion. XIth International Congress of Anthropological and Anthropological Sciences Québec City, August 1983. Teoksessa Poyatos 1988, 327-338.

- Sääskilähti, Nina 1997. *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle*. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 31.
- Talve, Ilmar 1958. Kansatiede ja murroskausi. Työväestön, eri ammattien ja kaupunkikulttuurin tutkimisesta. *Suomalainen Suomi* 7/1958, 432-440.
- Talve, Ilmar 1963. *Suomalainen kansatiede. Tähänastista kehitystä ja tulevaisuuden tehtäviä*. Scripta Ethnologica 14. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen julkaisuja, 3-40.
- Talve, Ilmar 1979. *Suomen kansankulttuuri*. Helsinki: SKS.
- Talve, Ilmar 1992. Ilmari Manninen in Finland and Estonia. Teoksessa Matti Räsänen (toim.) *Pioneers. The History of Finnish Ethnology*. Studia Fennica, Ethnologica 1. Helsinki: SKS, 50-76.
- Vainikkala, Erkki 1983. Kertomuksen rakenne ja tulkinta. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 35, 123-139.
- Vilkuna, Asko 1978. Suomalaisen kansankulttuurintutkimuksen vaiheita. Teoksessa Vilkuna & Anttila 1978, 1-26.
- Vilkuna, Asko & Veikko Anttila 1978. *Kansallisten tieteiden ja kotiseudentutkimuksen historiaa*. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen opetusmoniste.
- Vilkuna, Kustaa 1944. Samuli Paulaharju. *Suomen Museo* 1944, 89-92.
- Vilkuna, Kustaa 1958. Kansatieteellisten alueiden muodostumisesta. Teoksessa Toivo Vuorela (toim.) *Kansatieteen ongelmia. Tutkielmia kansatieteen alalta*. Tietolipas 12. Helsinki: SKS, 85-96.
- Vilkuna, Kustaa 1961. Onko erityistä suomalais-ugrilaista kansatiedettä? *Kalevalaseuran vuosikirja* 41, 47-55.
- Vilkuna, Kustaa 1969. Kansatieteellisen tutkimuksen keskeisalue. Teoksessa Toivo Vuorela (toim.) *Kansatieteen periaateoppia*. Tietolipas 58. Helsinki: SKS, 7-11.
- Vilkuna, Kustaa 1977. Sakari Pälsin tutkimusmatkasta Koillis-Siperiaan. *Kalevalaseuran vuosikirja* 57, 247-267.
- Virtanen, Timo J. 1997. Kirjoitetut kaupunkikuvat. Etnografiaa ja etnografiikkaa. Teoksessa Korhonen & Leimu 1997, 97-128.
- Voionmaa, Väinö 1918. *Suomi Jäämerellä*. Helsinki: Edistysseurojen Kustannusosakeyhtiö.
- Vuorela, Toivo 1975. *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- Vuorela, Toivo 1977. *Ethnology in Finland before 1920. The History of Learning and Science in Finland 1828-1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Vuorelainen, Marja 1990. *Lapin kuvat*. Helsinki: SKS.

- Winner, Thomas G. 1988. Literature as a Source for Anthropological Research: the Case of Jaroslav Hasek's Good Soldier Svejk. Teoksessa Poyatos 1988, 51-62.
- Ylikangas, Heikki 1991. Samuli Paulaharju. *Kotiseutu* 4/1991, 138.
- Äyräpää, Aarne 1935. Ilmari Manninen. *Suomen Museo* 1935, 1-4.

LIITE 1. Käsiteltävien Lappi-kirjojen nimissä esiintyvät alueet

Nimeltä mainitut Lapin alueet

Pohjan pitkiltä periltä: retkeilyllä *Länsi-Lapissa*. (Manninen 1936)

Kolttain mailta. Kansatieteellisiä kuvauksia *Kuollan-Lapista*. (Paulaharju 1921)

Vanhaa Lappia ja *Peräpohjaa*. (Paulaharju 1923)

Taka-Lappia. (Paulaharju 1927)

Ruijan suomalaisia. (Paulaharju 1928)

Ruijan äärimmäisillä saarilla. (Paulaharju 1935)

Kiveliöitten kansaa. *Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilta*. (Paulaharju 1937)

Sompio. Luiron korprien vanhaa elämää. (Paulaharju 1939)

Petsamoon kuin ulkomaille. (Pälsi 1931)

Yleensä Lappi

Lapin-matkani. (Itkonen 1991)

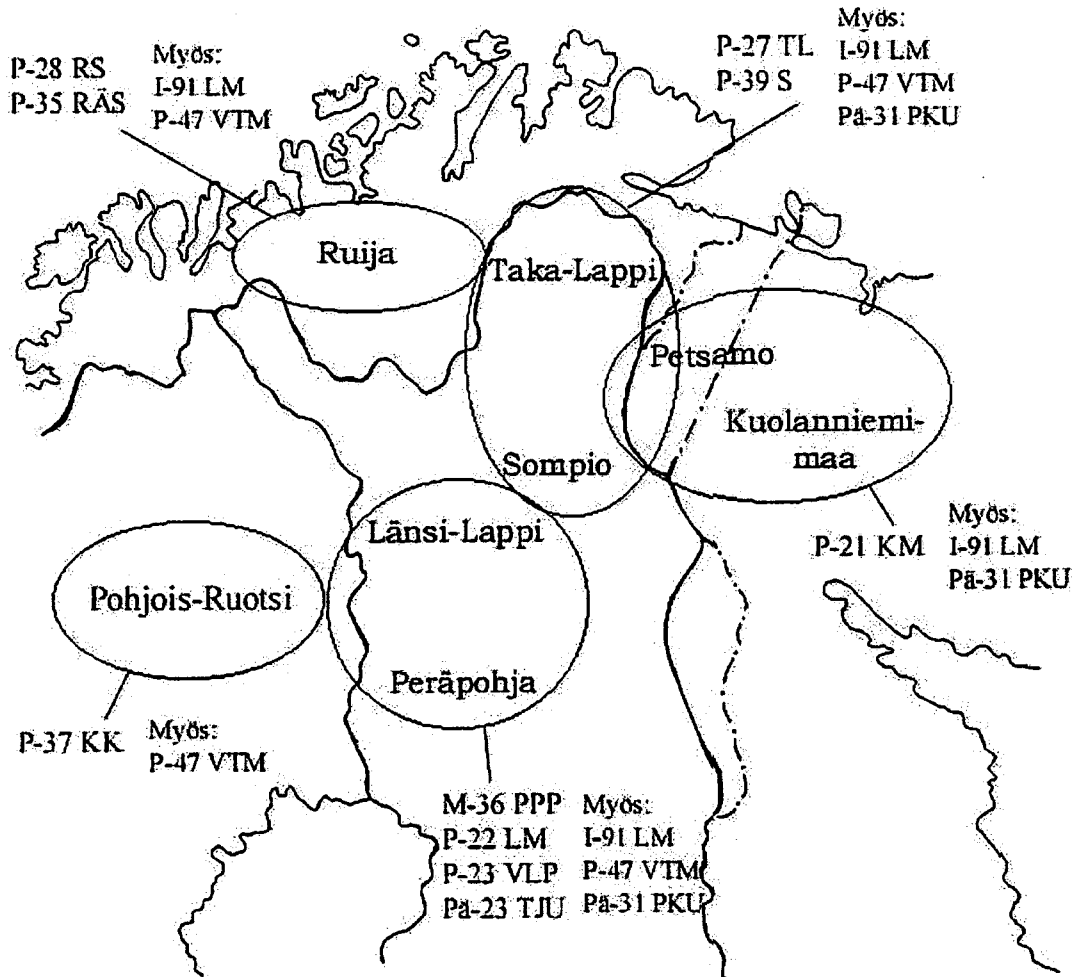
Lapin muisteluksia. (Paulaharju 1922)

Vaeltaja tunturien maassa. (Paulaharju 1947)

Määrittelemätön

Tukkimetsistä ja uittopuroilta. (Pälsi 1923)

**LIITE 2. Käsiteltävien Lappi-kirjojen viisi aluetta ja
alueiden tutkimusajat**

Tutkimusajat

Peräpohja ja Länsi-Lappi vuosina 1899-1929

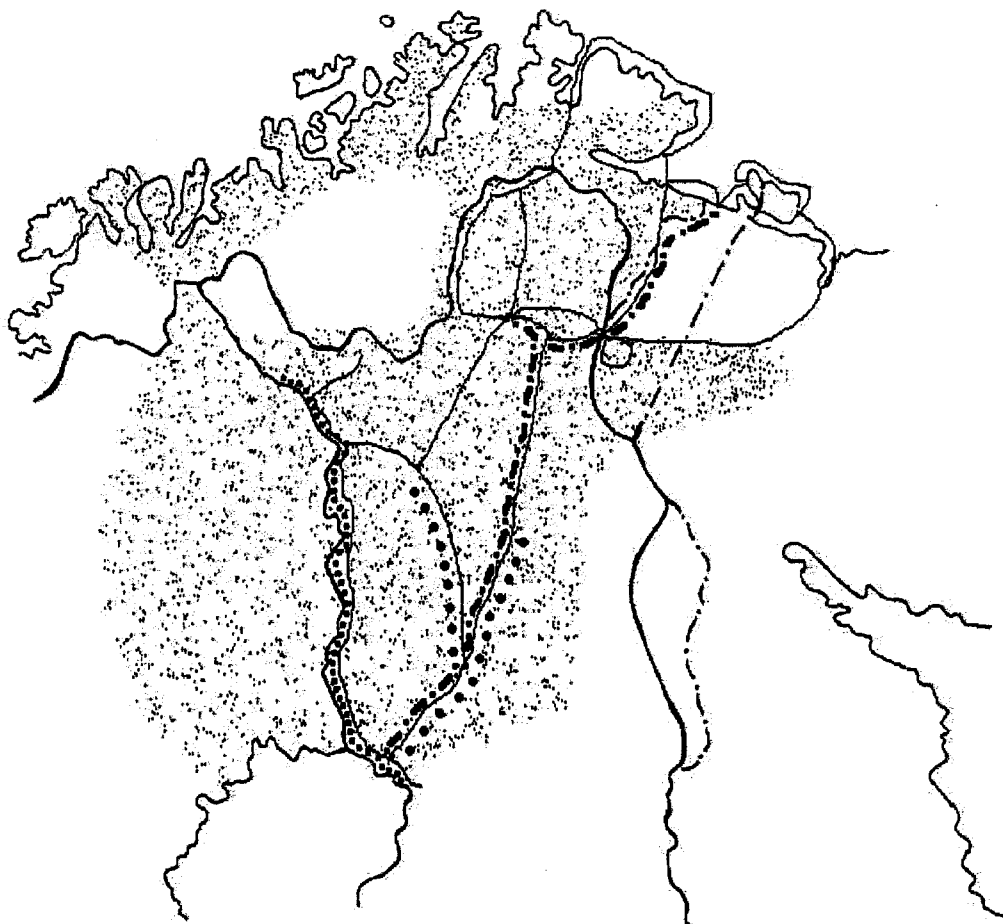
Taka-Lappi ja Sompio vuosina 1899-1939

Petsamo ja Kuolanniemi-maa vuosina 1910-1929

Ruija vuosina 1913-1934

Pohjois-Ruotsi vuosina 1932-1936

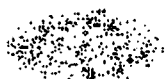
LIITE 3. Käsiteltävien Lappi-kirjojen pohjana olevat tutkimusreitit ja -alueet

Itkosen "Lapin-matkani" (1991)
Matkat Lapissa vuosina 1899-1927

Mannisen "Pohjan pitkiltä periltä" (1936)
Matka Lapissa vuonna 1929

Paulaharjun kaikki käsiteltävät Lappi-kirjat
Tutkimusalueet Lapissa vuosina 1910-1939

Pälsin "Tukkimetsistä ja uittopuroilta" (1923)
Matka Lapissa vuonna 1923

Pälsin "Petsamoon kuin ulkomaille" (1931)
Matka Lapissa vuonna 1929